

Aldona Žemaitytė

KAZIMIERAS
ANTANAVIČIUS

Tamsa ištirpsta šviesoje

Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarai

Aldona Žemaitytė

KAZIMIERAS
ANTANAVIČIUS

Tamsa ištirpsta šviesoje

VALSTYBĖS ŽINIOS

Vilnius 2006

Knyga parašyta ir išleista vykdant 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Akto signatarų 2002 m. kovo 10 d. visuotinio susirinkimo nutarimą.

Signatarų klubo redaktorių kolegija:

Julius Beinortas
Virgilijus Čepaitis
Bronislovas Genzelis (pirmininkas)
Romas Gudaitis
Leonas Milčius
Vidmantas Povilionis
Narcizas Rasimavičius

Remiantis Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų 2003 m. spalio 16 d. įstatymu Nr. IX-1789, šios knygos viršelyje ir tituliniam lape keičiamas serijos pavadinimas: vietoj „1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Akto signatarai“ – „Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarai“.

Knygoje panaudotos Tomo Juodaičio, Onos Pajedaitės, Aldonos Žemaitytės, taip pat asmeninio Antanavičių šeimos archyvo nuotraukos.

Turinys

<i>Politiko drama: tarp idealo ir tikrovės.....</i>	9
<i>Jaunystės troškimai ir darbai</i>	16
<i>Sąjūdžio verpetuose</i>	38
<i>Liga ir bandymai kovoti su ja</i>	54
<i>Atgimusioje socialdemokratiijoje</i>	62
<i>Savo įsitikinimų įkaitas Aukščiausiojoje Taryboje ir Seime</i>	77
<i>Vienišumas tarp iliuzijų bokšto griuvėsių</i>	106
<i>Epilogas.....</i>	130
Pagrindinės Kazimiero Antanavičiaus gyvenimo datos	134
Šaltiniai.....	136
Bibliografija.....	137
Asmenvardžių rodyklė	139
<i>Summary.....</i>	144

Politiko drama: tarp idealo ir tikrovės

Amžinai nerami žmogaus siela, nemirtingumo ir pilnatvės pasiilgusi, visur ir visados ieško palaimos ir nuostabaus dvasingumo. Banalioji tikrovė negali patenkinti begalinių jo sielos troškimų. /.../ Žmogus, nepatenkintas šiuo pasauliu, kuria naują. Kūryba ir yra ne kas kita, kaip pilnatvės ir nemirtingumo pasiilgimas. Kūryba – tai titaniška kova su mirtimi. /.../ Kūrybos ekstazėj jis /žmogus/ apsvaigsta dieviškumo iliuzija ir čia prasideda nauja tragedija, kuri jį nubloks į dar šiurpulingesnę tikrovę.

Juozas Keliuotis. Meno tragizmas.
(„Meno kultūra“, 1930, Nr. 1)

Įsisąmoninusi, kad turiu parašyti biografinę apybraižą apie profesorių Kazimierą Antanavičių, ir susipažinusi su jo asmenybe iš laiškų, archyvų, artimųjų prisiminimų, bendražygių ir bendralaikį pasakojimų, ėmiau galvoti apie laiką ir idealą, apie idealą ir viziją, apie viziją ir iliuziją, šioje grandinėje ieškodama pagrindinės grandies, kuri asmenybę įsuka į neišvengiamą jo likimą – Lemtį, kuri perkeičia tikrovę ir paverčia ją kūryba, – anot J. Keliuočio, titaniška kova su mirtimi. Tikrovę apibrėžia laikas: jo veikiamą ji tampa arba dieviškumo ženklu, arba klampia pelke, nuskandinančia net jautriausias sielas. Tas laikas turi būti ypatingas, išjudinantis visuomenės ir tautas. Būtent apie tokį laiką sakoma: Dieve, padėk man išgyventi istoriniais laikais! Idealistai galėtų šią

frazę parafrazuoti kitaip: Dieve, įskelk manyje dieviškumo kibirkštį, kad galėčiau pasinaudoti istoriniais laikais!

Visa mūsų karta, net dvi kartos, išgyveno istorinį laiką, kuriame gyventi nebuvo lemta mūsų seneliams ir net kai kuriems mūsų tėvams. Tas laikas – Lietuvos Atgimimas, Nepriklausomybės atkūrimas, naujo valstybės gyvenimo pradžia. Bet laikas turi savybę negražinamai bėgti. Jis nu-plaukia kaip upė, net ir labiausiai norėdamas į tuos pačius vandenis jau niekada neįbrisi. Blunka laiko spalvos mūsų atmintyje, blunka ir į kitą laiką, kitą erdvę išėjusių žmonių veidai. Pamažu mūsų atmintyje blėsta jų elgsena, balso intonacijos, eigasties ir apdaro savitumas, jų nuotaikos ir šypsenos. Tik praėjusio laiko dvasia dar virpa virš mūsų, grąžindama ryškiausias anų istorinių dienų nuotaikas ir nuotrupas. Atmintyje virpčioja Atgimimo mitingų jaudulys, džiaugsmas ir aistros, viltys ir svajonės, kurios anuomet lydėjo žmones. Tad ir profesoriaus Kazimiero Antanavičiaus paveikslą, laiko blukinamą, lyg senos fotonuotraukos negatyvą, galima atgaivinti tik per laiko dvasią. Mėgintum bent punktyrais nubrėžti jo portretą – per jo bendražygių, bičiulių ir artimųjų prisiminimus, per paliktus jo paties tekstus ir pasakytas frazes, per jo darbus, atliktus ypač paskutiniame praėjusio amžiaus ir profesoriaus gyvenimo dešimtmetyje. Bet ar pavyks? Šis kuklus bandymas gal papildys Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų portretų seriją. Pagaliau tai gal paskatins kitus, kurie labiau pažino profesorių ir su juo bendravo, *imtis plunksnos* (koks senoviškas posakis kompiuterijos amžiuje!) ir visapusiškai atskleisti šią universalią asmenybę. Kartais reikia tik impulso, kad pasipildytų tekstai, nes ir kiekvienas žmogus juk yra savotiškas tekstas, maitinantis romanistų fantaziją ir kūrybiškumą. Anot Viktorijos Daujotytės, „*žmogaus asmenybė yra ypatingas tekstas, ypatinga dvasinė struktūra, pasireiškianti darbais, kūriniais, veiksmais, pasirinkimais, santykiais su kitais, būsenomis,*

laikysenomis, likimu, patirtimi, išsiskleidžiančia – išsisėjančia kituose“ (kn. „Žmogus ir jo kalnas“). Rašančiojo uždavinys kaip galima jautriau, įdėmiau išsižiūrėti, išsikaityti į tą tekstą, pasistengti išsaugoti jo architektoniką, nepažeisti vidinių jo sąskambių.

Kazimieras Antanavičius – statybos ekonomikos ir jos valdymo profesorius, Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio tarybos narys, Nepriklausomybės Akto signataras, Lietuvos Atkuriamojo ir vėlesnio Seimo narys. Anot kai kurių jo bendražygių, viena didžiausių ir ryškiausių XX amžiaus Lietuvos asmenybių. Įsigilinę į jo biografiją galime drąsiai teigti, kad tai vienas žymiausių posovietinio laikotarpio idealistų, su atgimusia Nepriklausomybe drauge skraidęs savo svajonių ir vizijų sparnais. Sovietinio gyvenimo rutina ir ideologiniai reikalavimai jį gniuždė kelis dešimtmečius – nuo pat vaikystės, kai liko pusiau našlaitis, 1948 metų didžiosios tremties metu jo tėvus išvežus į Sibirą. Vaikystę, mokyklinius metus, studijas Kaune ir pirmuosius darbo metus slėgė sunki sovietinio saugumo ranka. Ir skurdas, ir baimė, kad gali būti išaiškintas, gal net į Sibirą išsiųstas, kaip atsitikdavo su jo bendraamžiais, pavyzdžiui, Algirdu Šerėnu, kuris du kartus bėgo į Lietuvą ir buvo atgal išsiųstas – į Komiją. Ten likimo lėmimu jis tapo visos apskrities vyriausiuoju specialistu, išsimokslinusi, gerbiamu žmogumi, kuriam tapo prieinami saugumo archyvai ir kuris juose rausdamasis rado nepaprastai vertingos medžiagos apie lietuvių tremtį. Sulaukęs Nepriklausomybės jis kasmet lankė Lietuvą. Žemaitijoje ir mirė saulėtą vasaros dieną šventoriuje, atlaidų metu.

K. Antanavičius jaunystėje, o ir vėliau buvo priverstas slapukauti, išsisukinėti, jautė netikrumą ir įtampą. Atgimimas ir Sąjūdis išlaisvino jo sielą – tai buvo gražiausi ir prasmingiausi Kazimiero Antanavičiaus gyvenimo metai. Lietuvos persitvarkymo sąjūdis, Atgimimas, į Lietuvą įžengęs 1988 m., o paskui ir Nepriklausomybės Aktas, drauge su

kitais signatarais pasirašytas 1990 metų kovo 11 dieną, buvo pagrindinės gairės, pažadinusios šviesiausias jo svajones ir atgautos valstybės kūrimo vizijas. Tačiau netrukus jam teko susidurti su tas vizijas laidojančia tikrove. Bet tai jau buvo politiko drama, ardžiusi jo harmoningą ir gėrio bei grožio troškusių asmenybę.

Tarp vizijų ir realybės, tarp dangaus ir žemės, tarp idealo ir aplinkos praktikizmo spurdėjo jautri, veiklos ištroškusi profesorius K. Antanavičiaus dvasia. Keletas metų neįtikėtinai veržlios veiklos, žmonių, ištrūkusių iš sovietinio minties kalėjimo, pasiilgusių laisvo ir visiems suprantamo žodžio, pasitikėjimas, beribis entuziazmas ir neregėtas darbštumas lydėjo Kazimierą Antanavičių iki pat jo išėjimo Anapus, nepraėjus net dešimtmečiui po Atgimimo. Tą išėjimą spartino sunki liga, kurią jis pasitiko didvyriškai, su ja kovojo iki pat ribos, daugeliui net nežinant, kokias kančias turėjo ištverti, be paliovos dirbdamas ir aiškiai suvokdamas, kaip sparčiai senka jam skirtas laikas. Gal liga, o gal įgimtas atsakomybės jausmas vertė jį ypač atkakliai dirbti, kad kuo daugiau nuveiktų Lietuvos nepriklausomybei. O gal nepriklausomybę lydėjusios negandos, nejautri ir vis labiau materialėjanti tikrovė spartino ligą? Tarp vizijų ir tikrovės lyg akrobatas ant lyno prof. K. Antanavičius balansavo paskutinį savo gyvenimo dešimtmetį. Ant valstybės kūrimo aukuro jis sudėjo brandžiausius savo gyvenimo metus. Politikos ugnis degino jo širdį, o liga ardė gyvybingą ir energingą kūną. Ar įmanoma ilgai išgyventi iliuzijų, vizijų ir idealų pasaulyje, kai tikrovė tavo akyse žaibiškai naikina dieviškumo kibirkštis, pakišdama apčiuopiamus greitos naudos pavidalus? Dažnai atsitinka, kad idėjų kūrėjai palūžta, nesulaukdami, kol jų idėjos bus realizuotos, arba, dar blogiau, pamatę, kad iš jiems šventų dalykų kiti tik šaiposi. Tik titaniškos asmenybės išsilaiko savo idėjų viršukalnėse. Kazimieras Antanavičius titaniškomis pastangomis stengėsi nepalūžti.

„*Kai reikalai blogi – tiktai nepasiduok*“, – eilutė iš mėgėjiško eilėraščio, profesoriaus parsivežto iš Kanados, jam buvo reikalinga kasdien lyg oras, lyg gydomas balzamas. Anot dukters Rasos, jis tą eilėrašį „kopijavo ir dėjo į savo užrašų knygeles, ant rašomojo stalo, dalijo mums ir skaitė draugams“. Tą eilėrašį jis priminė žmonai Onutei laiške, rašytame likus metams iki mirties. „Keturis penkis kartus skaityk per dieną, *Nepasiduok*“, tai tikrai padės“. Taip atėjo jo šešiasdešimtmečio jubiliejus 1997 metų rudenį. Pilnutėlė Lietuvos mokslų akademijos didžioji salė, kur susirinko bičiuliai, gerbėjai, nedraugai, o gal net ir priešai. K. Antanavičius iki pat mirties buvo neįtikėtinai populiarius. 1998 metų balandžio 16 dieną jo nebeliko tarp mūsų...

Filosofo Juozo Girniaus apmąstymai apie idealizmą gal tiksliausiai apibūdintų K. Antanavičiaus asmenybės esmę: „*Idealas yra tai, ko žmogus gali siekti būdamas laisvas, ir drauge tai, ko žmogui verta siekti, kad savo laisvę jis įprasmintų pilnu savo esmės išskleidimu*“. Prof. K. Antanavičius, išmokęs ir nelaisvėje (jei sovietinį gyvenimo būdą, neatsidūrus Gulage, laikysime nelaisvėje) būti laisvas, šią filosofinę abstrakciją stengėsi sukonkretinti savo gyvenimu ir darbais, ypač sulaukęs brandaus amžiaus. Idealą jis bandė realizuoti visa savo esme. Pasak J. Girniaus, idealas žmogui yra drauge ir ta šviesa, kuri nušviečia jo laisvei kelią, ir nuolatinis budėjimas, neleidžiantis apsnūsti. „*Idealai veda istoriją, teikdami šviesos kiekvienam darbui, ir drauge ją, istoriją, teisia, kiek visais laikais vyksta jų (idealų) išdavimas*“, – teigė J. Girnius. Manau, kad prof. K. Antanavičius buvo tos šviesos kūdikis ir nešėjas. Jo troškimas tiesos, gėrio ir grožio savo tautai, savo bendruomenei ir valstybei buvo beapeliacinis, net kategoriškas. Dėl to kildavo konfliktinių situacijų santykiuose ir su oponentais, ir net su bendraminčiais. Nepasitenkinimas matant, kaip išsvajotas idealas prasilenkia su tikrove, tas nepasitenkinimas, virstantis konfliktu, žlugdė jo vizijas ir

vertė trauktis iš Seimo, iš savo atkurtos (sukurtos) partijos, apskritai iš politikos, nors jo darbas buvo titaniškas, kai savo idėjas realizavo konkrečiais darbais ir savo asmeniniu pavyzdžiu. Tokia yra visų tiesiaširdžių žmonių tragedija. Tikrovė parodė, kad dabartinis politikas yra ne moralus idealistas, šviesos idėjų nešėjas, o mažų mažiausiai apsukruolis diplomatas, gal net savanaudis, kurio asmeniniai interesai pavojingai ribojasi su valstybės interesais, sukeldami situacijas interesų konfliktui. Aišku, taikyti visiems politikams tokią išvadą būtų neprotinga ir rizikinga, nes dalis jų iš tiesų išlaikė skaidrų žvilgsnį į valstybę ir savo priedermes jai, bet tokių vis dėlto mažuma. Dauguma idealistų pasitraukė iš politikos jau po pirmojo Seimo kadencijos, kai kurie neišlaikė tarpusavio konfliktų kaitinamos įtampos, kuri palaužė jų sveikatą taip, kad vėliau jie turėjo pasitraukti ir iš gyvenimo. Taigi pirštųsi kita liūdna išvada: tokie idealistai mokslininkai, kaip prof. K. Antanavičius, neturėtų šokti į politikos sūkurį, nes šis gramzdina juos į neperžvelgiamas politinių batalijų ir intrigų gelmes, kol galiausiai prazudo.

Profesorius per daug vilčių dėjo į atgimusios nepriklausomos Lietuvos gebėjimą greit įsilieti į vakarietiškos Europos demokratiją, kultūrą ir civilizaciją. Jis neįvertino to fakto, kad žmonių sąmonė jau buvo perkeista pusę amžiaus trukusios okupacijos ir kad ekonominio, politinio ir visuomeninio lūžio metu nelengva laikytis matematinės logikos dėsniais paremtų tiesų. Sovietinis mentalitetas, ypač tų valdžios žmonių, kurie visomis jėgomis stengiasi neiškristi iš valdžios balno, yra nekeičiamas ir nepakeičiamas, jų mąstymas yra inertiškas, jų elgsena formavosi per kelis okupacijos dešimtmečius, galima sakyti, nuo lopšio, vaikų darželio ir vidurinės mokyklos. Gal ir todėl mūsų profesorius neteko pagrindo po kojomis, kai tikrovė pasirodė esanti kitokia, negu jis įsivaizdavo, norėdamas, kad ji atitiktų jo sumanytą modelį. Gal per daug reikalavo iš kolegų politikų, pirmenybę

atiduodančių materijai, ir nepajėgė blaiviai įvertinti pereinamojo valstybės laikotarpio valdininkų sąmonės. Jį erzino tų valdininkų-nomenklatūrininkų nejautrumas darbo žmogui, ar tai būtų fabriko darbininkas, ar kabinete iki išnaktų dirbantis mokslininkas, ar reumato išsukinėtais sąnariais laukuose plušantis valstietis. Jis negalėjo pakęsti, kad *mažasis žmogus* skriaudžiamas, nes jis nemoka apsiginti, o tie, kurie jį skriaudžia, greitai išmoko siekti asmeninės naudos ir tapo arogantiški. Svajonės apie moralią politiką susidūrė su tikrovės amoralumu ir idealizmu klie dintų politiką vedę į aklavietę... Vizijų ir realybės apmąstymui profesorius paskyrė ne vieną savo straipsnį, net rengė knygos (tokiu pavadinimu) apmatų. Liga ir mirtis nutraukė jo minties tekėjimą į vizijų pasaulį, jo svajones nusinešė Dangop. Tad belieka jo atminimo paminklui dėlioti mozaiką iš netvaraus žodžių kūno ir bandyti atspėti jo svajonių gelmės gilumą.

Jaunystės troškimai ir darbai

Kazimieras Antanavičius gimė 1937 m. lapkričio 25 d. (nors tikslios gimimo datos nepavyko nustatyti, nes nėra išlikusių metrikų) dabartinio Kretingos rajono, anuometinio Veiviržėnų valsčiaus, Balsėnų kaime. Jo tėvai – Elena Bočkutė ir Antanas Antanavičius – turėjo daugiau kaip 80 ha žemės ir 10 vaikų (mama Elena buvo pagimdžiusi 12). Paveldėjęs tėvų ūkį – 23 ha žemės, Kazimiero tėvas Antanas sugebėjo jį patrigubinti. Žemės jis pirkė iš brolio, emigravusio į Argentina, pats kirto kemsynus, sausino pelkes, nes žinojo, kad gausią šeimyną reikės išmokslinti, išleisti bent jau į neskurdų gyvenimą.

Užaugo keturi broliai ir šešios seserys. Brolis Jurgis mirė būdamas 20-ties metų. Brolis Antanas tebegyvena Kaltanuoose. Sesuo Janina gyvena Raseiniuose, sesuo Elena – jau mirusi (gyveno Mataičiuose, Klaipėdos r.), sesuo Adelė tebegyvena Šilalėje. Brolis Gediminas, pokario metais rėmęs partizanų, buvo nuteistas 10 metų lagerio ir grįžo pasiligojęs, mirė 1971 m. Sesuo Marytė gyvena Eigirdžiuose (Telšių r.), Rūta – Mažeikiuose, o Zita – Kaune.

Antanavičių šeimą tragedija ištiko 1948 m. gegužės 28 d. – tada tėvai buvo ištremti į Sibirą, į Krasnojarsko kraštą. Vaikai spėjo pasislėpti, du mažuosius – vienuolikos metų Kaziuką ir penkiametę Zitą – kareivis rusas, dalyvavęs trėmimo egzekucijoje, stumtelėjo daržų link: „Bėkite!“ Vaikai, iškrikę po įvairias Žemaitijos vietas, globojo vieni kitus. Kaziuką ir Rūtą galiausiai priglaudė vyresnioji sesuo Adelė, ištekėjusi už Šilalės malūne dirbusio Vaičiulio, suradusi atramą savo sukurtoje šeimoje. Jie Kaziukui atstojo tėvą ir mamą. Iš didelės, medžiais apsuptos, soduose skendinčios

Antanavičių sodybos Balsėnuose beveik nieko nebeliko. 1957 m. iš Sibiro grįžę tėvai rado tik sulaukėjusį sodą, bet niekur kitur nenorėjo gyventi, tik savo susuktoje gūžtoje. Sode iš molio nusidrebė vieno kambariuko lūšnelę ir ilgai joje gyveno. Kai atėjo sovietinės melioracijos laikai, sodas buvo iškirstas, o senoliai persikėlė į babalės (taip vaikai ir vaikaičiai vadino senąją Eleną Antanavičienę) tėviškę. Ten išlikusioje troboje jau gyveno svetima jauna šeima su šešiais vaikais. Senoliai atgavo pusę trobos, įsirengė virtuvėlę ir kambariuką. Netrukus senolis mirė, o babalė ten sulaukė 90 metų.

Taip pirmaisiais pokario metais iš gimtosios žemės su šaknimis buvo išrauta ne viena žemaitiškai tvirta ir darbšti šeima, besilaikanti patriarchališkų krikščioniškų tradicijų, kupina sveikatos ir pasitikėjimo savimi. Tokias tvirtas prieškarinės Lietuvos gentis Žemaitijos poetas Vytautas Mačernis apdainavo savo „Vizijose“. *„Kai ašėjau per žemę žydinčią, apsvaigęs saulės spinduliuos. / Praeidamas mačiau artojų dideles šeimas, padrikusias laukų platybėse, / Regėjau jų nenykstančių darbų dienas. /.../ Pribrendę buvo jau laukai, ir viršum jų, tartum rami dvasia, / Pleveno didelės pjūties rimtis. / Paskui regėjau sunkų triūsą. Iš reto plakė šiurkščios darbininkų širdys, / Bronziniai jų veidai ir šaltos akys spinduliavo laisvės ir jėgos grožiu. /.../ Galvojau apie jų gyvenimą ir būsimas kartas, / Kurios, atėję žemėn, augs, subręs ir; kai jau bus diena šviesioji pasibaigus, / Mirtin nulenks be baimės galvas išdidžias.“* („Penktoji“, iš kn. „Žmogaus apnuoginta širdis“)

V. Mačernio vizijos refrenu kartojasi ne tik Kazimiero Antanavičiaus, Liudo Truikio, Algimanto Švažo ar kitų garsių Žemaitijos menininkų ir mokslininkų kūryboje ir biografijose. Jos sklando šio krašto miškuose, piliakalniuose ir pievose tarp kalvų, kur tyliai šnara protėvių darbų aidai, kur gamta kupina paslaptingo grožio, o žmonės – atkaklaus užsispy-

rimo ir darbštumo. Jie pasižymėjo tvirta kūno ir dvasios sandara. Fatališkai anksti nutrūko aukščiau mano paminėtų menininkų gyvenimas. V. Mačernis, sulaukęs vos dvidešimt vienerių, nulenkę mirtin galvą išdidžiai, pakirstas vienišos paklydėlės kulkos Žemaičių Kalvarijoje; išskirtinio talento Liudas Truikys, nenulenkdamas galvos ir nesitaikydamas prie okupacinio režimo, ilgai gyveno vidinėje emigracijoje, kentėdamas, nors to ir neprisipažindamas, dėl savo kūrybos nepripažinimo; Algimantas Švažas, blaškęsis it sugautas ir uždarytas į narvą liūtas, tik Atgimimo metais pasirodė visuomenei su savo istoriniais ir mitologiniais darbais, kuriuos puoselėjo savyje visą savo kūrybinį gyvenimą. Jo kūrybinė galia išsiskleidė jau gyvenimo pabaigoje nuošaliame Dzūkijos vienkiemyje prie dviejų mažų upelių – Uosupio ir Ūlos, kur auga galingi ąžuolai. Pauosupyje poetas Anzelmas Matutis, matyt, bėgdamas nuo viską stebinčių ir sekančių akių, įsirengė ąžuole inkilą-namelį ir jame lyg paukštis giedojo laisvas giesmeles sovietinės ideologijos pripumpuotoms vaikų galvelėms.

O anuomet, kai po karo prasidėjo ginkluota rezistencija prieš tarybų valdžią ir Stalino „saulę“, daug vyrų iš Balsėnų kaimo išėjo į miškus pas miško brolius, ir drėgni bunkeriai ar miestelių pakraščiai šiukšliaduobės, žvyro karjerai tapo jų kapais. Daug šeimų buvo išgabenta į Sibirą. Iš Balsėnų kaimo nieko nebeliko gal ir todėl, kad čia gyveno daug turtingų, laimingų ir saugia ateitimi įtikėjusių žmonių. Tokie žmonės buvo nereikalingi ir net pavojingi tarybų valdžiai. K. Antanavičiaus pusbrolio, žinomo lietuvių fotomenininko Alfonso Budvyčio (iš to paties Balsėnų kaimo) šeimos nariai tapo partizanais ir žuvo. Būsimojo profesoriaus Kazimiero pusseserė Barbora su savo vyru partizanu sušaudyti 1947 metais. Kas po dešimties ar daugiau metų grįžo iš Sibiro, tas neberado nei namų, nei giminių... Arba rado tik tėviškės likučius ir pasimetė lyg paukščiai prie išdraskytų lizdų. Sibiro

tremtiniai visapusiškai buvo nuskriausti, jeigu lygintume juos su Vakarų tremtiniais bežemiais (taip save pavadino jaunoji pokario poetų karta). Jie tapo ne tik bežemiais, bet ir benamiais, o vakariečiai netrukus įsigijo namus, ir net gana prašmatnius.

Ištrėmus į Sibirą tėvus, pusiau našlaitis Kaziukas (Kazėlis) Antanavičius, keliaudamas per gimines, buvo priverstas lankyti kelias mokyklas (Švėkšnos, Tauragės), kol galų gale pas seserį Adelę surado pastovius namus ir Šilalėje baigė vidurinę mokyklą. Gavo brandos atestatą su pagyrimu. Adelė Vaičiulienė rūpinosi, kad jis galėtų tęsti mokslus, nes, anot jos, buvo labai gabus, pareigingas, darbštus, draugiškas ir veržte veržėsi mokytis. „Kai Kaziuką išleidom į mokslus, – prisimena A. Vaičiulienė, – išvažiavo su skuduriniais bateliais. Mokėjo juos saugoti. Kad būtų balti, nutepdavo dantų milteliais.“ Tokiais bateliais per šventadienius avėdavo pokario kaimo jaunimas – mergaitės eidavo su jais į bažnyčią, į gegužines. Kai pasilinksminimuose jos šokdavo, asla arba žemės paviršius, kur vykdavo šokiai, pabalavo nuo dantų miltelių. Tai šviesioji jaunimo gyvenimo pusė. Bet šalia jos dar buvo ir buitis – pusalkanis gyvenimas, stovint eilėse prie užrakintų kaimo krautuvėlės durų pusę nakties, laukiant, kol atveš duoną – šlapią, rūgščią (žmonės sakydavo, kad į tą duoną pridėdavo alūno), suspaustą, sulamdytą *forminį* kepalėlį. Daugiausia tose eilėse stovėdavo tėvų pasiūsti vaikai. Dar buvo darbadieniai-vargadieniai, už kuriuos metams baigiantis žmonės tegaudavo maišgalį suplėkusių grūdų. Todėl kaimo žmonės iš paskutiniųjų stengėsi savo vaikus išsiūsti į miestus, kur, jiems rodėsi, būsiąs lengvesnis ir mažiau pavojingas gyvenimas. Kad nereikėtų purvo bristi, – dūšaudavo mamos, išleisdamos į miestą savo mylimus sūnus, nors skurdžiuose ūkeliuose labai reikėjo jaunų darbininko rankų. Atsiminkim kad ir Justino Marcinkevičiaus poemos pradžią – *Kairio gryčioj sujudimas...*

1955 metais tremtinių vaikui įstoti į aukštąją mokyklą nebuvo jokių galimybių. Labai gerais pažymiais baigęs vidurinę mokyklą ir trokšdamas aukštojo mokslo, Kazimieras Antanavičius buvo priverstas suklustoti gimimo liudijimą – nurodė, kad gimė ne Balsėnuose, o Balsiuose, esančiuose šalia Šilalės, ir kad jo mažžemiai tėvai esą mirę... Su tokia „biografija“ jam pavyko įstoti į Kauno politechnikos institutą, kur pradėjo studijuoti statybos inžineriją. Studijavo iš visos širdies, todėl mokėsi labai gerai. Šeštadieniais pakeleivingomis mašinomis grįždavo į Šilalę, kur pasiilgę jo laukdavo sesers Adelės vaikai. Kazimieras jiems buvo autoritetas. Su Vaičiulių šeima jis palaikė artimus ryšius visą gyvenimą. Jau būdamas profesorius, Lietuvoje žinomas žmogus, jis mokėdavo parodyti dėkingumą žmonėms, kurie kada nors jam buvo padarę gera. Iš Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos tribūnos kalbėjo apie savo dėkingumą buvusiam „Sovetskaja Litva“ redaktoriui Vasilijui Jemeljanovui, kuris sovietmečiu jį gelbėjo kritiniais Antanavičių šeimos gyvenimo momentais. Nepaisė, kad Nepriklausomybės pradžioje dešiniųjų valdomame parlamente tokie pareiškimai jam nebus naudingi, kad daugės jam priešiška nusiteikusių žmonių. Ekonomistė Regina Zabarauskienė prisimena, kaip rinkiminės kampanijos metu 1990 metais nuvažiavęs į Gargždus profesorius pirmiausia susirado nuošaliame kaime gyvenantį senelį, kuris Kaziuko vaikystėje jį buvo priglaudęs. Nuskubėjo pas tą seneliuką su lauktuvėmis ir gerais žodžiais. O šis jį vos beprisiminė.

1957 m., kai Kazimieras buvo jau trečiakursis, iš Sibiro grįžo tėvai. „Neįsivaizduoju, kaip reikės sutikti ir kaip mes vieni kitiems atrodysim“, – rašė jis savo dienoraštyje. Netrukus studentas K. Antanavičius netikėtai susidūrė su visagaliu KGB. Matyt, tėvams grįžus iš Sibiro išaiškėjo suklustoti jo gimimo dokumentai. Kita versija, kad tik 1959 m. KGB išaiškino prieš keletą metų Šilalės moksleivių surengtą „žygdarbį“.

Mat vienos mokyklinės ekskursijos į Vilnių metu Kazimieras su savo suolo draugu Antanu Gerčiu per traukinio langą esą mėtė antisovietinius atsišaukimus. Iš tikrųjų taip ir buvo, nes sovietinė mokykla, atkakliai piršdama marksistinę ideologiją, reikalaujama „išsirašyti“ į pionierius arba komjaunuolius, nepajėgė užgniaužti jaunuolių idealizmo. Tas idealizmas netilpo tik pokalbiuose, svajones apie Lietuvos laisvę jauni žmonės norėjo išlieti kokiais nors veiksmais.

Būdami abiturientai Kazimieras su Antanu prisiekė būti draugais iki mirties, „gyvenime būti žmonėmis iš didžiosios raidės (negirtuokliauti, nelaužyti duoto žodžio)“. Nekenkti kitam, laikytis doros ir padorumo, elgtis kilniai... Anų laikų jaunajai kartai tai atrodė savaime suprantama, tie principai ir vertybės buvo įrašyta jų genetiniame kode. Tamsiai rudais kolenkoro viršeliais *Zapisnaja knižka*, išlikusi iki šių dienų, – tai savotiškas Kazimiero Antanavičiaus studijų metų dienoraštis, kuriame surašyti svarbiausi jo paskutinių mokyklinių metų ir studentiško gyvenimo principai ir išpūdziai. „Didžiausia mano svajonė pakilti į orą, savo rankom valdant lėktuvą“ (Šilalė, 1954 m.); „Šiandien įsitikinau, kad esu visiškai bevalis ir negaliu savęs valdyti. Ar pasiseks išugdyti savo valią ir daryti tik taip, kaip protas lieps“ (ten pat). Tokios abejonės ir troškimai vedė į priekį ne vieną ano meto jaunuolį.

K. Antanavičiui svarbiausias gyvenimo stimulus buvo studijos ir jis paniškai bijojo, kad negautų prastų pažymių, juk reikėjo žūtibūt pelnyti stipendiją. „Mes juk neturime laiko nei miegui, nei poilsiui, o ir rezultatai maži. Stengiuosi, bet kartais atrodo baisu ir neįmanoma. Ne, turi būti įmanoma.“ Tai pirmakursio užrašai. O po metų: „Pavasariį egzaminus išlaikiau penketais ir „išsimušiau“ į padidintą stipendiją.“

Ir staiga lyg perkūnas iš giedro dangaus – kvietimas, veikiau įsakymas, atvykti į Vilnių, į KGB rūmus. Ar tie jaunuoliai, kurie mėtydavo antisovietinius lapelius, Vasario 16-ąją

kur nors ant aukštesnio pastato kamino iškeldavo tautinę vėliavą, ar jie rimtai suvokė okupacinę Lietuvos padėtį, ar suprato, kad žaidžia pavojingą žaidimą, kuris gali suluošinti visą jų gyvenimą? Vargu... Jie troško kokiais nors būdais rodyti okupantams pasipriešinimą. Dalis jų, kurie buvo drąsesni ir mažiau mąstė apie būsimus padarinius, būrėsi į slaptas organizacijas. Jas sovietinis saugumas išaiškino, jaunuolius mėtė iš aukštųjų mokyklų, kišo į kalėjimus, siuntė į lagerius, net guldė į psichiatrines ligonines. KGB archyvuose yra likusių studentų bylų, tik tie archyvai dabartinio Seimo valia įslaptinti net 70-čiai metų, kad neliktų kartos, kuri dar galėtų susėsti už vieno stalo kaip skundikai ir kaip jų aukos, kad viską išsiaiškintų iki galo. Ir galbūt taip palengvintų savo sąžinę. Nepalikta laiko dialogui, kuris galėtų būti ne tik įdomus jiems patiems, tiems dabartiniams žilagalviams, taip pat jų biografijų tyrinėtojams istorikams, bet vertingas ir jų palikuonims, jei, neduok Dieve, šie pakliūtų į panašias situacijas.

Kaip idealistinės jaunuolių „beprotybės“ apoteozė buvo Romo Kalantos susideginimas Kaune 1972 metų pavasarį. „Kauno pavasario“ atmosferą perteikia Raimundo Banionio filmas *Vaikai iš „Amerikos“ viešbučio*. Pagrindinio filmo herojaus Džiagirio ir jo draugų dvasinė nuostata, jaunuolių maištas, laisvės nuojauta atėjo iš slaptai skaitomų knygų, rastų tėvų ar senelių palėpėse (tokias knygas reikėdavo kruopščiai slėpti, ir tai buvo nuotykis vaikams iš sovietinio pokario), iš slaptų susirinkimų pas kurį nors prieškarinio Kauno inteligentą, išvengusį Sibiro arba jau grįžusį iš jo ir nebijantį su jaunimu kalbėtis apie pirmąją Lietuvos nepriklausomybę. Dar nė dvidešimt metų nebuvo praėję nuo tų laikų, kai miškai buvo pilni partizanų, ne ką vyresnių už tą aštuntojo dešimtmečio jaunimą. Nujaučiamas partizanų, oficialiai vadinamų banditais, heroizmas kėlė šeštojo–aštuntojo dešimtmečio jaunuolių smalsumą ir susižavėjimą.

Tie jauni žmonės maištavo prieš sovietinę rutiną, prieš suvaržymus. Maištas daugiausia reiškėsi per muziką, ypač valdžios draudžiamą, o jaunuolių tuomet taip geidžiamą roką, kaip laisvės pojūčio ženklą. Tai ir stengtasi atskleisti R. Banionio filme.

Bet buvo ir kitokių jaunų žmonių. Jie rinkdavosi į slaptas politines arba religines organizacijas. Religija ir politika XX amžiaus antroje pusėje vėl ėjo drauge, kaip ir to amžiaus pradžioje, kai lietuvybė buvo glaudžiai susijusi su katalikybe, o jaunieji kunigai kaimuose rengė lietuviškus vaidinimus, steigė kooperatyvus, rašė straipsnius užsienyje ėjusiai lietuviškai spaudai, taigi „ėjo į liaudį“ ne vien su religine, bet ir su politine intencija.

Tuoju po R. Kalantos susideginimo ir masinių jaunimo eitynių Laisvės alėja (negirdėtas dalykas tarybų Lietuvoje!), skanduoju „Laisvę Lietuvai!“, atsirado pagrindininkų kunigų leidžiama „Lietuvos Katalikų bažnyčios kronika“, kaip rezistencinės gyvybės gija, palaikanti ne tik vyresniosios kartos viltis sulaukti Lietuvos laisvės, bet ir jaunimo maištingumą, jo genetinę atmintį. Aišku, buvo nuslopintas ir Kauno jaunimo maištas Laisvės alėjoje, ir pagrindinės literatūros leidimas buvo slopinamas pačiais žiauriausiais būdais – iki areštų, teismų ir išsiuntimo į Sibiro lagerius. Tokioje atmosferoje brendo Kaune besimokantis Kazimieras Antanavičius ir jo draugas Antanas Gerčys, dar neužmiršę Šilalės vidurinėje mokykloje duotos „vaikiškos priesaikos“ – draugystės iki mirties.

Ir štai jau bebaigias studijas K. Antanavičius, Studentų mokslinės draugijos narys, netikėtai atsidūrė Lukiškėse, KGB rūsiuose. Tai buvo pirmas rimtas dvasinės tvirtybės išbandymas. Apklausos, tardymai, grasinimai, nežinia, kas tavęs laukia, – kiek daug dabar jau gyvenimo vakarop žvelgiančių žmonių galėtų papasakoti apie Lukiškių rūsių atmosferą. Vieni pasakoja, kiti vis dar baimingai žvalgosi į

šalis ir kalba pašnabždomis, kad kokia nors negera ausis nenugirstų, trečių jau nebėra, ir jau niekada neprikelsi senelio „iš kapų milžinų“. Po tris dienas trukusio tardymo studentas K. Antanavičius buvo paleistas, bet jo biografija ir būsima mokslinė karjera jau nedovanotinai sugadinta. Antanas Gerčys tada buvo pašalintas iš Pedagoginio instituto, kuriame sėkmingai studijavo, o gabų ir aktyvų Studentų mokslinės draugijos narį Kazimierą Antanavičių Politechnikos instituto vadovybė, pareikalavus KGB, turėjo šalinti be teisės gauti studijų baigimo diplomą. Net anuometinis Kauno politechnikos instituto rektorius prof. Kazimieras Baršauskas, ne vieną studentą išgelbėjęs iš beviltiškos padėties, tą sykį buvo bejėgis padėti. Ambicingam, ateities svajones pinančiam, mokslo trokštančiam jaunuoliui tai buvo tragedija. Vitališkasis studentas Kazimieras Antanavičius puolė ieškoti pagalbos pas buvusį savo mokytoją Švėkšnos vidurinėje mokykloje – Kostą Vitką, kuris tiesiog likimo lėmimu tuo metu buvo KPI dėstytojas ir partinės organizacijos sekretoriaus pavaduotojas. Šis tik per kompartijos Kauno miesto komitetą sugebėjo apmalšinti kilusį skandalą. K. Antanavičius palyginti lengvai atsipirko: buvo paliktas institute ir 1960 m. jį baigė su pagyrimu („raudonas diplomą“, arba vakarietišku terminu diplomą *cum laude*), tačiau durys į aspirantūrą jam buvo užtrenktos. Turėjo tenkintis darbų vykdytojo vieta Naujosios Vilnios statybos valdyboje Nr. 16. „Statau artelės „Spalis“ cechą... Apsigyvenau statybininkų bendrabutyje. Tai buvęs kareivių barakas, už lango laukai ir smėlis. Iš pradžių buvo gana liūdna, atrodo, nejaugi tam 17 metų mokiausi, kad galų gale tektų taip gyventi. Dabar jau pripratau ir taip egzistuoju“, – 1960 m. rudenį rašė mylimai merginai. Romantiškos sielos ir veržlaus proto jaunuoliui Naujosios Vilnios smėlynai atrodė lyg kalėjimas.

Bet savo valia ir užsispyrimu jis netrukus išsprūdo iš to kalėjimo. 1961 m. rugpjūtyje vedė Onutę Matukevičiūtę,

taip pat studijuojančią Kaune. Lemtinga buvo jų pažinties pradžia. Ona Antanavičienė, Lietuvos dailės muziejaus direktoriaus pavaduotoja investicijoms, šiandien prisimena, kaip ji su savo drauge 1958 m. spalyje nuėjo į šokius Kauno rotušėje. Tuomet būdavo madingi studentų šokiai, neturintys nieko bendra su dabartine diskoteka. Juodaplaukis, rudakis studentas kaip tvarkdarys stovėjo tarpduryje ir merginų nenorėjo leisti į vidų, nes jos neturėjo studentų pažymėjimų. Kilo mažas barnis. O paskui šokančiųjų būryje tas studentas susirado Onutę ir ėmė ją šokdinti, po šokių lydėjo namo. Pakeliui jiedu netikėtai pasipasakojo vienas kitam apie savo gyvenimą: Kazimieras – apie išvežtus tėvus ir padirbtus metrikus, Onutė – apie brolių Joną, kuris buvo gavęs 10 metų lagerio, ir seserį Anelę, už ryšius su partizanais nuteistą 7 metams kalėjimo. Jau rytojaus dieną abu išsigando, kad taip atviravo, ir gailėjosi išsipasakoję rūpestingai nuo pašalinių slepiamus savo gyvenimo faktus. Tačiau greičiau širdimi negu protu suvokė, kad jiedu skirti vienas kitam. Jiedu buvo labai panašūs savo išvaizda: abu tamsiaplaukiai, rudakiai, apskritaveidžiai. Daug kas juos laikė broliu ir seseria. Kai marčią pirmą kartą pamatė Kazimiero mama, ji tepasakė: „Iš kur tokią radai, nė su viena iš visų šešių seserų nesi toks panašus kaip su ja“. Elena Antanavičienė, pasak marčios, buvo labai gilios dvasios žmogus. Susirietusi į kamuoliuką po dvylikos gimdymų, po sunkių darbų ir Sibiro vargų, ji išgyveno 90 metų, labai mylima ir gerbiama sūnų ir dukterų, marčių, žentų ir vaikaičių.

1964 m. Kazimierui Antanavičiui vis dėlto pavyko įstoti į aspirantūrą, ir 1967 m. apgynęs disertaciją jis tapo technikos mokslų kandidatu (dabartiniais terminais daktaru), pradėjo dirbti Vilniaus inžineriniame statybos institute, sutrumpintai vadintame VISI (dabar Gedimino technikos universitetas), asistentu, vėliau dėstytoju. Jo mokslinių tyrinėjimų tema buvo ekonominiais-matematiniais apskaičiavimais ir meto-

dais pagrįstas gamybos valdymas. Nors akademikas E. Vilkas ir mano, kad humanitarinių aspiracijų kupinas K. Antanavičius neturėjo galimybių labai gerai įvaldyti aukštąjį matematinį pilotąžą, tačiau akademikas gal nepakankamai įvertino neįtikėtinais skaidrią, tikriausiai genetikos (ar Dievo) padovanotą K. Antanavičiaus mąstyseną ir nepaprastai pagavų protą. 1969 m. institute Antanavičius įkūrė Valdymo sistemų laboratoriją ir jai vadovavo iki 1986 metų. Valdymo sistemų laboratorijos mokslinių tyrimų esmė – matematinių metodų ir modelių taikymas sprendžiant gamybos valdymo problemas.

K. Antanavičiaus moksliniai darbai apie šiuolaikinės statybos valdymą buvo naujovė visoje Sovietų Sąjungoje, kurioje ekonomika vis dar buvo planinė – vadovaujama iš centro ir smarkiai atsiliekanti nuo pasaulinių standartų. Tačiau K. Antanavičiaus skaičiavimais ir analizėmis bei išvadomis susidomėjo žymiausi Maskvos mokslininkai ekonomistai. Jis būdavo kviečiamas dalyvauti ne tik teorinėse-mokslinėse konferencijose, bet ir praktinėje veikloje. Ypač susidraugavo su akademiku Stanislavu Šatalinu, panašios mąstysenos ir panašaus likimo šviesaus atminimo žmogumi. Jie artimai bendravo iki pat Šatalino mirties 1997 metais. Akademikas S. Šatalinas, Sovietų Sąjungos prezidento Michailo Gorbačiovo patarėjas, viename iš savo priešmirtinių interviu kalbėjo: „Aš noriu, kad mūsų žmonės pagaliau sulauktų žmoniško gyvenimo, verto jų talento ir jų didžiulės kantrybės. Politikai, kaip jūs save bevardintumėte, būsite prakeikti savo vaikų ir vaikaičių, jeigu užmiršite šią paprastą tiesą.“ Stanislavo ir Tatjanos Šatalinų šeima labai padėjo, kai dėl mirtinos ligos K. Antanavičių Maskvoje teko operuoti.

Abu profesoriai buvo panašūs ir mąstysena, ir savo populiarumu, bet tas populiarumas plaukė iš jų natūros, jame nebuvo nieko dirbtina – išmokta ar suvaidinta. Ir žmonės juos mylėjo natūraliai, ne iš baimės, o iš pagarbos jų papras-

tumui, jų žodžių teisybei ir drąsai tarti tuos žodžius, kai kitų lūpos buvo kietai – tikriausiai iš baimės – sučiauptos.

Skaitant rankraščio apie prof. K. Antanavičių korektūrą, eterio bangomis atsklido žinia, kad mirė Aleksandras Jakovlevas, vienas paskutinių Rusijos demokratijos mohikanų. Nusmelkė nuojauta, kad properša, 1989–1992 metais atsiradusi Rusijos autokratinio režimo žemėje, pamažu vėl užsitraukia amžino išalo ledu. Ši mirtis sukėlė daug nelinksmų minčių apie tragišką mūsų didžiosios kaimynės demokratizmo likimą. A. Jakovlevas, kaip ir S. Šatalinas, buvo Michailo Gorbačiovo aplinkos žmogus, vienas iš artimiausių jo patarėjų, suvokiantis, kad tik demokratėjimo keliu galima išvesti Rusiją iš totalitarizmo, tiesiog genetiškai gąsdinančio mažąsias jos kaimynes genocidiniais savo režimais.

Apie matematinių modelių sistemą K. Antanavičius parašė kelias monografijas, kuriose analizavo vakarietiškus tos srities mokslo laimėjimus ir praktinį patyrimą. Vakaruose matematiniai ekonomikos valdymo metodai buvo taikomi jau kuris laikas. K. Antanavičius, anot buvusio savo mokinio Gedimino Vagnoriaus, dar studentu pasiprašiusio priimti į laboratoriją, buvo vienintelis ekonomistas Lietuvoje, kuris turėjo savo mokyklą, išugdė keletą dešimčių mokslininkų. Buvusieji jo studentai ir aspirantai ir šiandien prisimena savo profesorių kaip pavergiančio paprastumo asmenybę. Su studentais jis bendravo kaip su sau lygiais. Tais laikais tai buvo neįprasta. Paklaustas, ar ir su aspirantais K. Antanavičius buvo toks pat kategoriškas kaip vėliau su politikais, Lietuvos viešųjų pirkimų tarnybos viršininkas Rimgaudas Vaičiulis šiandien sako, kad kategoriškumas yra žinojimas, o tolerancija esti grįsta abejonėmis ir apmąstymais. Prof. K. Antanavičius teigdavo tai, kuo pats būdavo tvirtai įsitikinęs. „Tai buvo nuostabiausias laikas,– apibūdina R. Vaičiulis 1975–1982 metus, kai buvo K. Antanavičiaus aspirantas. – Mačiau, kiek jis turėjo kantrybės ir gerų norų. Disertacijas

reikėjo rašyti rusų kalba, o aš ir vidurinėje turėjau trejetą iš to dalyko. Kai parašiau įžangą, ją paskaitęs K. Antanavičius man sako: Romuk, tu rusų kalbos nemoki.“

Šiandien vieni su kitais susitikę K. Antanavičiaus mokiniai (taip vadinkime jo aspirantus) kiekvieną kartą prisimena savo Mokytoją su vis didesniu ilgesiu ir vis labiau jo pasigesdami. Taip esti, kad mes pasigendame tik tada, kai esame jau negrąžinamai netekę, o laikui tolstant į nebūtį tas pasiilgimas įgauna vis aštresnius, skausmingesnius kontūrus. Jie pasiilgsta savo profesoriaus paprastumo ir beribio atsidavimo jų reikalams, jų mokslui. Darbas su aspirantais profesoriui buvo tikra sielos atgaiva. Dirbo su jais po darbo institute – iki išnaktų, dirbo šeštadieniais ir sekmadieniais savo namuose Vilniuje, Didžiojoje gatvėje, diskutuodamas, koreguodamas jų dar jaunas, „nesušukuotas“ mintis. „Kaip tu išvesi į gyvenimą tiek aspirantų, jei savo sieloje neturėsi tiek daug gėrio“, – išsitarė vienas iš žmonių, kurie ilgus dešimtmečius buvo greta profesoriaus. Jis skambindavo savo mokiniams, ragindavo nešti jam savo rankraščius, juos skaitydavo, taisydavo, aptardavo drauge. Vienas mylimiausių jo mokinių buvo Gediminas Vagnorius. Kurie prisimena G. Vagnoriaus disertacijos gynimą, tie sako, kad profesorius jau dinosi dėl savo aspiranto taip, lyg šis būtų buvęs jo sūnus. Bet ir G. Vagnorius šiandien atsako tuo pačiu jausmu, teigdamas, kad K. Antanavičius – viena didžiausių XX amžiaus asmenybių, nerūstaudamas, kad vienu metu, kai G. Vagnorius buvo antrosios Vyriausybės premjeras, profesorius išsakė jo adresu daug rūščių ir net piktų žodžių. K. Antanavičius buvo spontaniškas daugeliu atvejų, o anuomet sukiršinti žmones buvo lengva, nes ir kiršintojai buvo profesionalai. O mūsų jaunos valstybės politikos atstovai – be patirties atskirti pelus nuo grūdų. Spontaniškumas politikui kai kada būna pražūtingas, bet K. Antanavičius niekada nebuvo karjeristas. Gal tik pasiuto įžeistas, nepelnytai nuskriaustas, kai nebuvo įvertintas

milžiniškas jo darbas kuriant įstatyminę naujai atgimstančios Lietuvos valstybės bazę. Bet, bendražygių atsiminimu, K. Antanavičius labai džiaugėsi, kai premjeras G. Vagnorius atsiuntė gražų sveikinimą profesoriaus jubiliejaus proga. Gediminas Vagnorius rūpinosi knyga apie K. Antanavičių, kurią sudarė A. Liekis ir kuri buvo išleista Lietuvos mokslo darbų serijoje. Labai korektiškas K. Antanavičiaus atžvilgiu ir kitas Nepriklausomybės Akto signataras Virgilijus Čepaitis, kuriam nuo profesoriaus taip pat kliuvo nemalonių žodžių. Tai liudija, kad inteligentiškos sielos žmonės laikui bėgant atsisijoja tikrąsias žmogaus vertybes ir savyje nelaiko keršto jausmo.

Grįžtant prie R. Vaičiulio prisiminimų, verta pacituoti dar vieną profesoriaus aforistinę mintį, skirtą savo aspirantams. Per tuos metus ne tik rusų kalbą išmokęs, bet ir įgijęs didelės bendravimo patirties ir įgūdžių, R. Vaičiulis bandė savo disertacijoje aprašytus valdymo modelius taikyti praktikoje. Ir įsitikino, kad, turint tik pieštuką, o ne skaičiavimo mašiną, tai beveik neįmanomas darbas. Skaičiavimo centruose, kurių Vilniuje buvo vos vienas kitas, susidarydavo didelės eilės. „Disertacijos, – sakydavo profesorius K. Antanavičius, – yra kruopelytės, dedamos į bendrą didelį darbą. Ateis laikas ir jos bus panaudotos“. Taip jis rengė makroekonomikos valdymo specialistus. Profesorius savo mąstysena toli pralenkė laikmetį, o žmonėms, žengiantiems gerokai priekyje, niekada nėra lengva. Jis buvo mokslininkas teoretikas, o praktikoje įgyvendinti jo teorijas nebuvo ne tik noro, bet ir galimybių, nes trūko ir naujų technologijų, ir įrangos, ir pajėgumų. Tie, kurie sėdėjo buvusioje Valstybinėje plano komisijoje („Gosplan“), nei suprato K. Antanavičiaus ir jo bendraminčių pateikiamų idėjų, nei gilinosi į jas.

Gediminas Vagnorius prisimena, kad sovietiniais laikais, kai apie Lietuvos ekonominį savarankiškumą net nesapnuota, Lietuvos SSR Ministrų Tarybos, „Gosplano“ ar partijos

CK funkcionieriai vengdavo per pasitarimus susidurti su atkakliu profesoriumi, užverčiančiu jų sukalkėjusias smegenis idėjomis ir skaičiais. Būdamas išsilavinęs, plataus akiračio, jis duso kietai apibrėžtos socialistinės ekonomikos rėmuose. Nomenklatūrą gąsdino jo projektai ir matematiniai apskaičiavimai, kuriuos jis siūlydavo įgyvendinti praktikoje. Ko jam nepavykdavo įgyvendinti Lietuvoje, pasiūlydavo Maskvai ir ten dažnai susilaukdavo palaikymo iš kolegų ekonomistų. Maskvoje buvo daugiau laisvės kūrybinei minčiai, todėl nieko nuostabaus, kad prasidėjus Atgimimui K. Antanavičius labiau pliekė vietinius, Lietuvos, biurokratus negu maskviškius. Minėtoji VISI Valdymo sistemų laboratorija sąjunginėms ministerijoms rengdavo projektus pagal sutartis. Taip buvo sudaryta sutartis su SSRS užsienio ekonominių ryšių ministerija, kuri Egipte, Sirijoje, Libijoje tiesdavo dujotiekius, naftotiekius ar statydavo kitus stambius objektus. Pagal pasenusią sovietinę gamybos valdymo metodiką atliekami darbai visuomet vėluodavo, ministerija turėdavo užsakovams mokėti dideles baudas už terminų nesilaikymą. Todėl ji nusamdė vilniečius, VISI Valdymo sistemų laboratoriją, kad ši parengtų tų objektų statybos valdymo projektus, pagal kuriuos būtų galima stebėti, ar statoma tinkamai. Iš pradžių ministerija vilniečių projektus noriai priimdavo, vėliau Maskvos valdininkai, pasak G. Vagnoriaus, ėmė raukytis. Matyt, jie buvo suinteresuoti terminus tempti kuo ilgiau, nes už tas statybas į jų kišenes, ne paslaptis, plaukdavo valiutiniai rubliai. Apie tokį užsienien išvykusiųjų specialistų finansinį suinteresuotumą viename savo laišku iš Libijos kalba ir prof. K. Antanavičius.

Profesorius ėmė tapti kliūtimi ir sąjunginiams, ir vietiniams biurokratams. Vietiniai ėmė jam kaišioti kojas, nes nepajėgė jam prilygti. Gal net nesuprato jo darbų svarbos, o gal pavydėjo idėjų ir greitos orientacijos darant mokslinę karjerą, mokslininko drąsos. Gabus jaunimas veržėsi

pas jį į laboratoriją. Tuo metu, kai aplink K. Antanavičių sukuriavo visokių apkalbų ir trukdžių verpetas, jam daug padėjo įtakingo laikraščio „Sovetskaja Litva“ vyriausiasis redaktorius Vasilijus Jemeljanovas. Jis, turėdamas autoritetą tarp kompartijos nomenklatūrininkų, nepabūgo laiduoti už profesorių kompartijos Centro komitete, kuriam pats priklausė. Nepaisydami tuometinio ideologinio angažuotumo, V. Jemeljanovas ir jo žmona Regina ne vieną sykį traukė Antanavičių šeimą iš bėdos.

Kaip mokslininko, K. Antanavičiaus darbai dar neįvertinti ir, ko gero, dar nebus greitai įvertinti. Renkant medžiagą šiai biografinei apybraižai, teko perskaityti profesorius priešmirtinį laišką „Mano buvusiems aspirantams“, rašytą 1994 m. vasario 13 d. po antros galvos smegenų operacijos, kai jo gyvenimas vėl kabėjo lyg ant siūlo. Šis laiškas yra tarsi testamentas jauniems mokslininkams. Tačiau kas, dabartinių tempų genamas, gali ir nori gilintis į savo mokytojo mintis ir vykdyti jo priesakus? Kiekvienas skuba užsiimti savais darbais ir rūpesčiais. Galbūt vėliau, kai ateis ramesni laikai ir aprims politinės aistros, dalis žmonių, kuriems dabar mago save išbandyti politikoje, sugrįš prie mokslo ir tikriausiai vėl atras K. Antanavičių, jo skleistas idėjas ir mokslinių tyrimų kryptis. Tokiems žmonėms norėčiau pacituoti kelias minėto laiško ištraukas.

„Rodos, daug jaunų, energingų ir dorų mokinių turėjau. Rodos, gražiai bendravome, gerbėme ir net mylėjome vieni kitus. (*Čia atsispindi K. Antanavičius kaip pedagogas ir vyresnysis bičiulis. – A. Ž.*) Deja, atūžę globaliniai mūsų gyvenimo būties ir interesų pasikeitimai išsklaidė mus visus. Daugeliui teko pakeisti savo veiklos sritį – mesti mokslą bei aukštąją mokyklą (*jis turėjo galvoje pedagoginį darbą. – A. Ž.*) ir imtis praktiškesnių dalykų.

Dabar, atėjus prie gyvenimo ribos, atsigręžus atgal, su gailėsčiu tenka konstatuoti: didelė dalis pastangų (ir Jūsų,

ir mano) buvo bevaisės. Ir naudos iš tų pastangų nedaug. O dirbome juk daug ir įtemptai. Su širdgėla turiu pripažinti, kad iš didžiulio būrio prie manęs nebeliko nė vieno mokinio ir nėra kam perduoti sukaupytą mokslinę literatūrą, archyvą ir svarbesniasias mintis. Apmaudu, kad visą gyvenimą kauptasis turtas išnyksta be pėdsakų su žmogaus išėjimu. O taip norėtusi, kad kas nors perimtų ir tęstų. Žvelgdamas į savo atliktą darbą, matau du tris svarbesnius rezultatus, kurie galėtų būti naudingi ir ateityje.

Pirma: daktaro disertacijos rėmuose parengtoje standartinių modelių sistemoje ekonominiams sprendimams. Patyriau (*lankydamasis įvairiose pasaulio šalyse*. – A. Ž.), kad sprendimų parengimo ir jų naudingumo įvertinimo tikimybinėse aplinkybėse srityje ne tiek jau daug nuveikta. /.../ Dabar, žvelgdamas į tą savo modelių sistemą iš rinkos ekonomikos pozicijų, matau, kad ji galėtų užimti deramą vietą tarp šiuolaikinių matematinės ekonomikos mokslo darbų. Manau, kad dvidešimt pirmojo amžiaus viduryje (*mano išryškinta*. – A. Ž.) tikimybinės ekonominių sprendimų analizės, sprendimų patikimumo bei jų efektyvumo rodikliai, atsižvelgiant į turimos informacijos tikimybinės charakteristikas ir situacijų realizavimosi tikimybes, taps aktualių ekonomikos mokslo dalyku.“ Toliau profesorius kalba apie daugiavariantinių prognozių tikimybinį įvertinimą, apie darnią tikimybinio prognozavimo sistemą.

„Drįstu kreiptis, – rašo K. Antanavičius, – į savo buvusius aspirantus ar kitus mane prisimenančius jaunos žmones, prašydamas:

intis (ar rasti, kas imtųsi) išvalyti, sutvarkyti, papildyti mano daktaro disertaciją (ar knygą), kiek įmanoma esamas sampratas pakeičiant rinkos ekonomikos sampratomis, ir išleisti rusų bei anglų kalbomis;

antra: Lietuvos ekonominio savarankiškumo programa (1988); LSDP ir Sąjūdžio programų ekonominės dalys, pa-

grįstos ekonomiškai savarankiškos Lietuvos realijomis; įstatyminės bazės metmenys (1988–1989); Lietuvos Respublikos ekonomikos plėtojimo ir pirmaeiliai ekonomikos reformos uždaviniai (1990–1992); kiti mano straipsniai ir oficialūs raštai ekonomikos atkūrimo klausimais (1988–1993); kalbų Lietuvos Respublikos Aukščiausiojoje Taryboje ir Lietuvos Respublikos Seime (1990–1993) stenogramos. Visa tai atitinkamai apdorojus ir palyginus su Lietuvos ekonomikos (1990–1994) realijomis bei Lietuvos Respublikos valdžios priimtais sprendimais, galėtų susidaryti vaizdas apie Lietuvos ekonomikos pertvarkymo ir atkūrimo galimybes bei realybes. Manau, kad tai būtų svarbu mūsų ainiams ir ekonomistams.“

Užbėgdama įvykiams už akių, ši ekskursą į ateitį padariau norėdama parodyti, kuo Kazimieras Antanavičius, mokslininkas, paliko didžiulį palikimą ir, ko gero, buvo stipresnis, pranašesnis, patvaresnis už K. Antanavičių – politiką. Politinės bangos net ryškiausias asmenybės nuneša į istorijos pakelę, jei tos asmenybės neturi charizmatinės politikos dovanos, išplukdydamos (dažniausiai trumpam) kitas politikos žvaigždes. O mokslas ar menas yra amžini dalykai, ilgainiui vis labiau ryškėja mokslininko ar menininko tikroji vertė. Jų atradimai, šlifuojami laiko dildės, sublizga lyg brangakmeniai.

Kazimierui Antanavičiui 1989–1994 metais, matyt, reikėjo likti šalia politikos, o ne atsidurti jos sukuryje. Savo laiške-testamente jauniems bičiuliams K. Antanavičius dar primena ir apie 1987 metais įpusėtą rašyti vadovėlį „Matematiniai sprendimų parengimo metodai“. Rankraštis liko stalčiuje, kai profesorius stačia galva pasinėrė į Sąjūdį, į Lietuvos ekonominio savarankiškumo, ekonomikos reformos kūrybinę veiklą ir kasdienį politinį-ekonominį gyvenimą. Kitaip jis negalėjo, nes būdamas idealistas troško, kad jo idėjos kuo greičiau būtų įgyvendintos praktikoje. O besi-

kurianti (atsikurianti) valstybė tam reikalui buvo patraukliausia erdvė. Jis kukliai prašo, jei studentams prireiktų, panaudoti ir jo vadovėlio bent vieną dalį.

1982 m. pagaliau tapęs profesoriumi (habilituoto daktaro disertaciją apsigynė 1977 m., bet jos patvirtinimo iš Maskvos sulaukė tik po trejų metų), VISI Statybų valdymo katedros vedėju, K. Antanavičius galėjo laisviau judėti ne tik Sovietų Sąjungos ribose. Atsirado galimybė trims mėnesiams išvažiuoti į Libiją, kur SSRS tiesė dujotiekį. Iš ten jis dažnai siųsdavo laiškus žmonai ir dukrai Rasai, juose aprašydavo dykumos gamtą, aplankytus miestus, sutiktus žmones, jų papročius ir gyvenimo sąlygas. Jis mokėjo pastebėti tai, į ką kiti nekreipė dėmesio, jis džiūgavo kaip vaikas nuo iki tol nepatirtų išpūdžių. Tie laišakai yra tikri literatūriniai dienoraščiai, kupini švelnumo ir šilumos savo „*mieloms mergelėlėms*“. Jie rodo nemenkus ekonomikos profesoriaus literatūrinius sugebėjimus ir tikrai humanitarinę jo prigimtį. Kai kiti jo bendradarbiai, kaip buvo įprasta, dažniausiai per protekcijas pakliuvę į užsienį, užsidarę, nekalbūs dirbo tik tiesioginius savo darbus, vieni kitus sekdami, K. Antanavičius mėgo važinėti po vietoves, bet kuria proga stengėsi pamatyti kuo daugiau vietinės gamtos, žmonių, miestų, vietinių papročių, tradicijų. Jis nebijojo būti sekamas, nes nesijautė daręs ką nors neleistino. Jis tiesiog kvėpavo to svetimo krašto oru – laisvai, pasigėrėdamas, nustebdamas. Jis gerte gėrė naujus, nepatirtus išpūdžius, priėmė nematytą dykumos ir jos oazių pasaulį džiūgaujančia širdimi. Apie visa tai detaliai pasakojo savo laiškuose, kuriuos rašydavo kone kasdien.

„Mielos Mergelėlės, pas jus jau 1983 metai. Rašau dar iš 1982-ųjų. Šiandien nuo 16 val. autobusiuku specialiai važiuoju į Misuratą, į parduotuves. Apvažiavoju gal 10 parduotuvių įvairiuose miesto rajonuose ir visas radome uždarytas – matyt, kokia religinė arabų šventė. Galų gale užvažiuoju (jau temstant) į turgų. Turguje apelsinai, abri-

kosai, citrinos, arbūzai, svogūnai, morkos, ridikai, petražolės, krapai, bulvės. Viskas visai šviežia, tik ką iškasta iš žemės arba nuskinta nuo medžių. Apelsinai ir mandarinai su žaliais medžių lapeliais... Čia pat ant žemės sukryžiaavę kojas, įvairiausiais aprėdais „pasidabinę“ sėdi arabai (jauni ir seni). Moters (parduodančios ką nors) turguje nepamatysi. Perkančių moterų yra gana daug – indusės, egiptietės ir kitokios atvažiavėlės. Vietinės moterys prekyboje nedalyvauja.

Važiavome į namus nusileidus saulei. Užsidėgė minaretų šviesos. Ant minareto pačio viršaus šviečia lemputės, kiek žemiau po kupoliuku vėl elektros lempučių žiedelis, dar žemiau šviečia arkiniai langeliai. Visa tai raudonos pašvaistės ir tamsiai mėlyno dangaus fone atrodo pasakiškai. Čia pat pradėjo šaukti maldai muedzinas. Saulės žaros nutviekstame dangaus fone palmių vainikai atrodo kaip gėlių puokštės, iškilusios į dangų. Dieną taip nė iš tolo neatrodo, nes tuoj į akis krinta netvarka, nešvara, chaosas.“

O štai ištrauka iš kito laiško. „Mielosios mano Gražuolėlės, kaip aš anksčiau nemačiau, kad jūs abi tokios gražios. Dabar žiūriu į jūsų nuotrauką, kuri kabo pas mane ant sienos, ir negaliu atsistebėti jūsų šypsena, jūsų švelnumu, jūsų žvilgsniu: ir nustebusiu, ir ramiu, ir žiūrinčiu į ateitį, laukiančiu ir mylinčiu. Atrodo, kad jūs žiūrite tiesiai į Afriką, ir lyg jaučiu gyvą jūsų žvilgsnį ir tikrą jūsų šypseną.“

„Mielos mano Rudakėlės, šiandien sekmadienis. Po pietų darbo reikalais buvom mieste. Pakeliui pravažiuojame jugoslavų, čekų, italų vykdomas statybas. Čia stato visas pasaulis: bulgarai, korėjiečiai, tailandiečiai, šveicarai ir kt. Tačiau bendrauti su tais statančiais čia jokių būdu nepageidautina, o ir nėra kaip. Norint pas juos nuvažiuoti reikia turėti mašiną, o ir nuvažiavus be dalykinio reikalo nebūtų kas veikti... Grįžęs nuėjau pasivaikščioti į dykumą. Padariau keletą nuotraukų. Dykumoje smėlio barchanai apaugę dygiažole (kur ne kur). Sluoksnelis pustomo smėlio, už kopos

lygesnė vieta, arabų išarta ir užsėta. Taip ir mainosi: įvairiausi gūbriai ir užsėtas sklypelis. /.../ Dykumoje nuleidau saulę. Kiek akys mato dykynė. Jokių medžių. Jokių krūmų. Už horizonto užlindusi saulė dar tris keturis kartus gana smarkiai švysteli pagal visą pusę dangaus krašto. Lyg liuminescenciniais prožektoriais apšviestų akiračių.“

Dar pora ištraukų, rodančių, kokie buvo sovietinių kolegų, dirbančių užsienyje, tarpusavio santykiai.

„Šiaip čia mane myli, atrodo, kad visi gana draugiškai gyvena, nors darbe nuolatos smerkia vieni kitus, kad tas ar anas neatliko savo pareigų – tik laksto ir laukia dinarų. Matyt, toks įprastas nacionalinis bruožas – daug svarstyti, mažai veikti.“

„Aš visą dieną dirbu, bet jau, matyt, greitai teks nustoti, nes, atrodo, vis tiek tvarkos nepadarysiu. Visi nedaug žino, mažai rūpinasi darbu, tik visi daug supranta ir daug kalba...“

„Brangios Balandėlės, šiandien gruodžio 25 d., Kalėdos, šeštadienis. Rytoj sekmadienis, bet pas mus vėl darbo diena, išvažiuoti, atrodo, niekur neteks. /.../ Maitinuosi gerai – pilvas vis nemažėja, net pikta darosi, kad per daug valgau. Pietums į vandenį dedu makaronų ir jautienos konservų. Pasidarau gana skanią sriubą-guliašą. Pilnai prisivalgau. Vienos dėžutės konservų užteks penkiems kartams.“

Antanavičių šeima vėliau daug keliaudavo automobiliu po Lietuvą, pagal galimybes – ir po Rytų bei Vidurio Europą. Būdamas nepaprastai komunikabilus, K. Antanavičius kaipmat užmegzdavo ryšius su įvairiais žmonėmis, jį visur kviesdavo į svečius arba atostogauti. Vengrija, Lenkija, Vokietija, Čekoslovakija – visur būdavo jo draugų ir bičiulių. Iš kiekvienos naujos kelionės profesorius grįždavo pilnomis kišenėmis naujų adresų. Rasa Antanavičiūtė, apmąstydamą keliones su tėvais po Lietuvą ir po buusias socialistines respublikas, sako, kad „tėtis neatsisakydavo bet kokios progos pažinti vietą, reiškini ar žmogų. Smalsumas ir azartas

neleido jam sustoti, pasitenkinti tuo, kas jau žinoma“. Profesorius buvo itin jautrus išpūdžiams, o tai būdinga literatams, meninio tipo žmonėms.

Jau minėjau, kad draugai ir bičiuliai, ypač V. Jemeljanovas, profesoriui padėdavo išsikapstyti iš bėdų, kai jis būdavo šmeižiamas arba įveliamas į kokias nors intrigas. Mat kuo labiau ryškėjo K. Antanavičiaus entuziastinga ir organizaciniais gabumais apdovanota asmenybė, tuo didėjo ratas žmonių, norinčių jam pakenkti. Vidutinybė paprastai bijo asmenybės, ypač jeigu pajunta konkurencijos baimę. Anoniminiai skundai prieš K. Antanavičių pasiekdavo ne tik VISI vadovybę, bet ir Lietuvos kompartijos CK, net ir Maskvą. Skundikai neturėjo ko griebtis, tad kaltino profesorį nacionalizmu, religingumu, net ir tuo, kad esą prie ežero jis turįs vilą. Iš partijos CK siunčiamos komisijos tikrinti „faktų“ grįždavo it musę kandę. O iš tikrųjų prie Vilkokšnio ežero Trakų rajone 1968 m. Antanavičiai nusipirko sukežusį namelį ir kelis dešimtmečius jį remontavo. Iškasė šulinį, sodino medžius ir obelis. „Kasmet mūsų laukdavo medelių genėjimas, žolės šienavimas, dilgėlių rovimas... Laikraščių skaitymas sekmadienio rytą buvo laikomas tinginiavimu. Kiekviena diena būdavo užpildyta tarsi knygos puslapiai, o visas gyvenimas pralėkė kaip vienas atsikvėpimas“, – prisimena Rasa Antanavičiūtė, atsigręždama į praeitį.

Taigi įgimtas K. Antanavičiaus nuoširdumas ir paprastumas, mokėjimas bendrauti su žmonėmis, užmegzti su jais bičiuliškus ryšius leido profesoriui kilti ne tik savo mokslinių darbų, bet ir visuomeninių pareigų laiptais aukštyn. 1985 m. už darbų ciklą „Valdymo sprendimų tikimybinė optimizacija“ K. Antanavičius gavo Lietuvos valstybinę premiją. 1986 m. pradėjo dirbti Lietuvos mokslų akademijos Ekonomikos institute Ūkio mechanizmo skyriaus vedėju. Sovietų Sąjungoje įsibėgėjus gorbačiovinei „perestroikai“, persitvarkymo vėjai papūtė ir Lietuvoje. Artėjo Atgimimas ir Sąjūdis.

Sąjūdžio verpetuose

Sąjūdį Lietuvoje sužadino daug iki tol buvusių reiškinių ir įvykių. Jau minėjau, kad 1972 metais ne tik Kauną, bet ir Lietuvą sudrebino Romo Kalantos susideginimas. Netrukus po to pradėta leisti „Lietuvos Katalikų bažnyčios kronika“, maždaug nuo 1975 m. pasirodo pasaulietiniai pagrindžio leidiniai „Aušra“, „Perspektyvos“, „Alma mater“. Vis smarkiau bruzdantis romuviečių klubas orientavosi ne tik į senąją Lietuvą, religiją bei papročius, bet ir į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lietuvos nepriklausomybės istoriją, kurią oficialiai minėti buvo nevalia. Prie Lietuvos „Žinijos“ draugijos Vilniuje, Liudo Giros (dabartinėje Vilniaus) gatvėje, jau 1986 metais steigėsi klubai „Talka“, „Žemyna“. Juose būrėsi jauni istorikai, paminklosaugininkai, gamtininkai, filosofai, kuriuos naujai mąstyti skatino Vilniaus universiteto dėstytojai J. Repšys, J. Minkevičius, E. Meškauskas, B. Genzelis. Tarp jaunimo buvo populiarius filosofijos ir etikos žurnalas „Problemos“.

Dėstytojai su savo studentais rinkdavosi „Žinijos“ salėje ir visuomenei rengdavo diskusijas įvairiomis temomis. Tai buvo protų lavinimas, mankštinimas, drąsesnės minties formavimas, savotiškas pasipriešinimas marksistinės filosofijos ir frazeologijos šlampams. Tarp jų reikėsi būsimoji Sąjūdžio veikėjai Gintaras Songaila, Zigmas Vaišvila, Vytautas Radžvilas ir kiti. Rašytojų sąjungoje, tiksliau – Rašytojų klube, tuometinio partinės organizacijos sekretoriaus Romo Gudaičio iniciatyva ir dėka vykdavo atviri partiniai susirinkimai aktualiomis gamtosaugos, istorijos ir kitomis visuomenei aktualiomis temomis, kurios atsispindėdavo tuomet vieninteliame laisvesnio žodžio savaitraštyje „Literatūra ir

menas“. M. Gorbačiovo pertvarkos laikais jau buvo galima diskutuoti apie daug ką, išskyrus politiką. Ši tema buvo *tabu*, apie jokus Ribbentropo-Molotovo sandėrius ir slaptuosius protokolus niekas nieko ir nežinojo, kol 1987 metų rugpjūtyje prie A. Mickevičiaus paminklo Vilniuje, trijų bažnyčių – Šv. Onos, Bernardinų ir Šv. Mykolo – papėdėje stichiškai prasi-dėjo valdžios nesankcionuotas mitingas. 1987 metų rugpjū-čio 23 dieną būrelis laisvai mąstančių žmonių, tada vadintų disidentais, nutarė priminti tautai ir pasauliui, kad prieš 48 metus Rusija ir Vokietija (V. Molotovas ir J. Ribbentropas) su-darė Lietuvos pirkimo-pardavimo sandorį. Mitinge netikėtai prabilo seselė Nijolė Sadūnaitė, kuri jau buvo praėjusi Gulago kelius ir kryžkeles ir garsėjo kone avantiūristiškais (puikus personažas būsimiems nuotykinės literatūros autoriams) iššūkiais, kai reikėdavo paerzinti saugumiečius. Kalbėjo jaunas kunigas Robertas Grigas, neseniai metęs pirštinę sovietinei kariuomenei ir jos soldafoniškai drausmei. Jau tuomet jis bandė rašyti eilėraščius Rasūno slapyvardžiu. Kalbėjo prityręs disidentas, Lietuvos laisvės lygos vadovas Antanas Terleckas, kuris Nepriklausomybės metais pamažu virto tik gerklingu „teisybės“ ieškotoju. Mitingo dalyviai vie-šai prakalbo apie slaptuosius dviejų imperialistų – Rusijos ir Vokietijos – protokolus, o sovietinės valdžios atstovai vis dar atkakliai teigė, kad tokių protokolų niekada nebuvo, kad tai melas, „liaudies priešų“ išsigalvojimas. Mitingas buvo nelyginant akmuo, mestas į apmūsojusį vandenį, nors jau ėjo „perestroikos“ laikai. Tai buvo laisvo žodžio džinas, pa-leistas iš socialistinio lagerio butelio. Susierzynusi kompar-tijos vadovybė įsakė per spaudą žmonėms įteigti mintį, kad jokių protokolų nėra buvę, kad visos kalbos apie juos esąs tik melas ir socializmo priešų pinklės.

Sąjūdis iš pradžių turėjo griozdiškesnį pavadinimą, la-biau pritaikytą prie tuometinių politinių sąlygų: *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis*. Persitvarkymas, kitaip tariant *pe-*

restroika, atėjęs iš rusų kalbos žodyno ir pasklidęs visame pasaulyje, jau buvo įteisintas oficialiojoje spaudoje ir televizijoje. Sąjūdis kone spontaniškai gimė 1988 metų pačioje vasaros pradžioje. Birželio 2-osios pavakarę Verkiuose, Mokslininkų rūmuose, gražioje Baltojoje salėje, susirinko būrys žmonių, daugiausia mokslininkų, į diskusiją „Ar įveiksime biurokratizmą?“ Diskusijai vadovavo profesorius filosofas Jokūbas Minkevičius, kuris po dvejų metų parlamente posėdžio metu padėjo Aukščiausiosios Tarybos nario mandatą, kai buvo apkaltintas bendradarbiavęs su KGB. (Tai buvo drąsus laisvo žmogaus gestas, kuo nepasižymėjo dauguma kitų panašioje situacijoje atsidūrusių žmonių.)

Diskusija įsisiūbavo ir netikėtai suskambo aštriomis, tam metui drąsiomis gaidomis. Kaip vienas ryškiausių kalbėtojų tada pasirodė Kazimieras Antanavičius. Biurokratizmas to meto mąstantiems žmonėms reiškė sovietinę tvarką, nors daugelis galvoje turėjo pačią santvarką. „Kur jie, kas jie, ką mes turime įveikti? Ar įveiksime, kas įveiks, ką reikia įveikti? Nuo kurio galo dabar pradėti? Kas yra tie įveikiantieji?“ – profesorius paberia klaustukų seriją. Ir atsako: „Jeigu mes miegame ir miegosime, tai niekas nieko niekada neįveiks. Jeigu kalbame apie įveikimą tokio fenomeno kaip biurokratizmas, tai privalome patys apie save pagalvoti, ar turime pakankamai drąsos.“ Tą vakarą jis kalbėjo ir apie drąsą sakyti, ką galvoji, ir apie baimę, apie baimės religiją, kaip tarybinio žmogaus fenomeną. „Ką reiškia biurokratizmas? Pirmiausia mūsų baimę, mūsų melagystės kiekviename žingsnyje.“ Jis kalbėjo apie valstybę, kuri neleidžia pačiai liaudžiai spręsti, kur tiesa, o kur melas, apie valstybę, kuri bijo savo liaudies. „Taigi įveikti biurokratizmą reikia labai daug drąsos turėti. Ir mąstymo, ir kultūros, ir kiekvieno atsakomybės.“ Jis nusakė pagrindines gaires proceso, kuris turėjo tuoj prasidėti. Tada jis prabilo ir apie įmonių ūkiskaitą, ir tai buvo jo pradinis ir pagrindinis susikirtimo taškas su Kazimiera Prunskiene.

„Niekas negali komanduoti, nes tai vienintelis teisingas ekonominiu požiūriu kelias, visos gamyklos turi būti savarankiškos ekonominiu požiūriu, niekas neturi teisės komanduoti nei užduoties, nei plano, nei rodiklių įvykdymo požiūriu.“ Tai buvo ir drąsu, ir įžūlu, ir kaitino klausytojų kraują. O profesorius vis labiau įsismagino: „Visi biurokratai laikosi ant deficito, tik deficito. Todėl, kad biurokratas skirsto ir džiaugiasi tuo skirstymu, jis specialiai daro tą deficitą.“

Diskusijoje daug kalbėjo K. Prunskienė ir R. Ozolas jam būdingu paradoksaliu filosofiniu stiliumi. Romualdas Ozolas biurokratizmą prilygino masiniam stalinizmui, Brežneva pavadino simboliu to niekatrumo, kuriame gyvena visuomenė, įpratinta apie nieką negalvoti ir gyventi nieko nedarydama, jausdama pasitenkinimą tuo neveiklumu. Apie ekologines problemas prabilo Zigmas Vaišvila, „Žemynos“ klubo atstovas. Tą vakarą Baltojoje salėje susirinkusiems žmonėms buvo pranešta, kad rytoj, t. y. birželio 3 dieną, 18.30 val. Mokslų akademijos Didžiojoje salėje bus susirinkimas, kuriame diskusija bus tęsiama, o gal bus išrinkta iniciatyvinė grupė, kuri turėtų teikti pasiūlymus Lietuvos delegatams, važiuojantiems į Maskvą, į XIX sąjunginę kompartijos konferenciją Kremliuje. Tada ir buvo pirmą sykį prabilta, kad delegatai – ne tie, kad delegatais turėtų būti ne melžėjos, audėjos, apskaitininkės, kurios konferencijoje tik rankas kilnos, ir ne partijos aukštieji funkcionieriai, kurių niekas nerenka, o jie patys save pasiskiria. Delegatai turėtų būti renkami iš žmonių, kurie yra Lietuvos intelekto atstovai.

Taigi 1988 m. birželio 3 dieną Lietuvos mokslų akademijos Didžiojoje salėje žmonės susirinko, kaip tada buvo sakoma, aptarti Lietuvos ekonominio savarankiškumo programos, taip pat aktualių to meto problemų. Turėjo vykti diskusija, panaši į tas, kurios būdavo rengiamos „Žinijos“ patalpose, tik kur kas didesnė. Susirinkimui vadovavo akademikas Eduardas Vilkas, kuris jau žinojo apie jaunųjų

mokslininkų, minėtų klubų vadovų, sumanymą steigti ką nors panašaus į estų Liaudies frontą, bet pats nenorėjo veltis į būsimus nemalonumus aiškinantis su kompartijos Centro komitetu. Ir štai į tribūną išėjęs jaunas, liaunas, iš susijaudinimo suprakaitavęs Zigmas Vaišvila siūlo sudaryti iniciatyvinę grupę, būsimos organizacijos, teiksiančios pasiūlymus oficialiajai valdžiai, branduolį. Į iniciatyvinę grupę vienas po kito siūlomi kandidatai, žinomi visuomenėje žmonės, dažniau pasireiškiantys spaudoje arba kitais būdais pelnę autoritetą. Štai kaip tos dienos atmosferą perduoda Kazimieras Antanavičius: „Mokslų akademijos Didžioji salė buvo sausakimša. Už durų stovėjo gal pusšimtis žmonių. Sėdėjo ant grindų ir ant palangių. Prasidėjo... Pagaliau į tribūną išėjo jaunylis Zigmas Vaišvila. Braukdamas prakaitą ir virpančiom rankom. Pasakė: „Tai ko mes delsiame? Juk visi žinome, ko susirinkome. Reikia įkurti mūsų visų veiklą vienijančią ir organizuojančią centrą... Dabar išrinkime tarybą. Prašau siūlyti, o aš užrašysiu.“ Kiekvienas siūlomasis turėjo pasakyti apie savo sutikimą ar nesutikimą. Nebuvo taip paprasta sutikti, nes nežinia kas laukė tavęs ir tavo šeimos narių. Be abejonės, drąsiai sutiko tie pasiūlytieji, kurie buvo KGB agentai, o jų, kaip vėliau paaiškėjo, buvo nemažai. Buvo suformuota Sąjūdžio iniciatyvinė grupė. Siela įgavo kūną.“

Tais pačiais metais Sąjūdis jau pražydo visomis spalvomis. Buvo šilta ir maloni vasara. Skveruose žydėjo baltieji dobiliukai, savo žiedlapius barstė nužydėjusios akacijos. Iš Kalnų parko per Katedros (tuomet Gedimino) aikštę vėjas nešė liepžiedžių ir bręstančių kaštonų aitrų kvėpėjimą. Vakaraus aikštėje degė šimtai žvakučių, virpėjo jų įkaitintas oras, į viršų kildamas tąsiais lyg sirupas kaitros stulpeliais. Prie Šv. Kazimiero koplyčios kryžium, veidais į žemę, gulėjo du badautojai – Algimantas Andreika ir Petras Cidzikas. Būreliai žmonių pagarbiai stebėjo šį jų atnašavimą Laisvei ir Tėvynei. Kiti juokėsi, vadino juos „psichais“. Žmonėse

kunkuliavo kalbos, jie sustodavo būreliais, ramstė Arkikatedros sienas ir tyliai dainavo seniai pamirštas dainas. Katedra tada dar buvo tik Vilniaus paveikslų galerija. Jaunimas iš lapelių mokėsi „Tautiškos giesmės“ žodžius. Tą vasarą niekas neskubėdavo į namus. Sutemose klegėjo šiltas juokas ir šnarėjo neskubrūs vaikštinėjančių žmonių žingsniai. Dar turėjo praeiti metai laiko, kad 1989 m. birželio 14 dienos saulėtą pavakarę ant vienos iš kalvų Kalnų parke staiga iškiltų trys baltumu spindintys kryžiai, ir žmonės bėgo žiūrėti į juos lyg į stebuklą. Stebuklu pavirto visa ta vasara iki pat rudens, kai rugsėjo 28 d. Katedros aikštėje mitinguotojus ir badautojus apdaužė milicijos būriai. Jie šautuvų buožėmis talžė drąsesnius, kelią į aikštę užtvėrė bailesniems, o minia siūbavo lyg jūra ir šaukė: „Gėda! Gėda!“

Tarp šimtatūkstantinio mitingo 1988-ųjų rugpjūčio 23 d. Vingio parke iki Sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo Sporto rūmuose tų pačių metų spalio 22–23 dienomis įvykiai klostėsi žaibiškai. Sąjūdžio grupės kūrėsi kone kiekvienoje įstaigoje, įmonėje, mokykloje. Suvažiavimo dienomis Vilniaus sporto rūmuose buvo tiršta žmonių. Posėdžiai vyko beveik be pertraukų, kalbėtojai vienas po kito lipdavo į tribūną, kalbėdavo prie salėje pastatytų mikrofonų. Kalbėjo filosofai Romualdas Ozolas – apie žmogų, kultūrą ir gamtą; Arvydas Juozaitis – apie protingą Lietuvos viziją; Bronius Genzelis – apie klestinčią biurokratiją; prof. Meilė Lukšienė – apie mokyklos reformą ir galimybę siųsti studentus į kitas šalis. Mokytojas Vytautas Ledas iš Alytaus prabilo apie tremtinius, sakydamas, kad reikia grąžinti represijų vykdytojų pagrobta jų turtą. (Beje, V. Ledas paslaptینگomis aplinkybėmis žuvo, kai pradėjo tyrinėti buvusių KGB agentų bylas.) Audrius Butkevičius užsiminė apie rezistenciją. Taigi buvo liečiamos įvairios temos, kalbėjo kas tik norėjo ir ką norėjo. Iš pradžių žmonės dar negalėjo patikėti, kad galima reikšti savo mintis laisvai ir drąsiai, garsiai ištarti tai, ką mąstė vienuose

ar pašnabždomis kalbėdavo tik su savo artimaisiais. Dar ir dabar, praėjus penkiolikai laisvos Lietuvos metų, tarp buvusių disidentų yra išlikęs įprotis ką nors susijusio su politika, kritiškai vertinančio valdžios veiksmus, išsakyti pašnabždomis. Baimė atvirai pasipasakoti praeities išgyvenimus tebėra ir kaimo žmonių palydovė. Ta baimė lyg antroji oda buvo priaugusi prie žmogaus kūno nuo pokario metų, kada kiekvienas neatsargus žodis galėjo reikšti pražūtį tam žmogui, jo artimiesiems ar bendražygiams.

Bet tada buvo 1988-ieji. Pradėję kalbėti, žmonės jau negalėdavo sustoti. Tie, kurie nepakliuvo į Vilniaus sporto rūmus, buvo prigulę prie televizorių. Baubė nemelžtos karvės, žviegė nešertos kiaulės. Tų įelektrintų dienų dalyviai šiandien jau viską pamiršę, jau netiki, kad galėjo taip būti. Bendro entuziazmo pagautas, žmonių išprovokuotas Algirdas Brazauskas, Lietuvos kompartijos CK sekretorius, Sąjūdžio suvažiavime pažadėjo tikintiesiems grąžinti Arkikatedrą. Žmonių entuziazmas buvo beribis, o A. M. Brazauskas nuo tada susikrovė pasitikėjimo ir simpatijų kapitalą, kuriuo naudojasi iki šių dienų.

Kazimieras Antanavičius Sąjūdžio pradžioje (1988–1989) buvo vienas ryškiausių jo lyderių. Tarp kitų jis išsiskyrė drąsia iniciatyva, uždegančiomis kalbomis, kurios jį darė itin populiariu, ir stulbinančiais, laiką toli pralenkiančiais projektais. Sąjūdis prasidėjo mitingais ir gamyklose, įstaigose, mokyklose tiesiog spontaniškai besikuriančiomis kuopelėmis. Kai 1988 m. birželio 3 d. Lietuvos mokslų akademijos salėje buvo įkurta Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinė grupė, kurią sudarė 35 įvairių profesijų Lietuvoje žinomi žmonės, Kazimiero Antanavičiaus tarp jų nebuvo. Bet rašytojas Romas Gudaitis, iniciatyvinės grupės narys, prisimena, kad tą vasarą Vilniaus sąjūdžio taryba (tarp jos narių atsirado ir K. Antanavičius, A. Sakalas, J. Olekas, kurie nepriklausė iniciatyvinei grupei, bet įėjo į Sąjūdžio seimo

tarybą) kas antrą dieną rinkdavosi Rašytojų sąjungoje ir iki išnaktų kalbėdavosi. Tą vasarą skaitančiąją visuomenę sudrebino Romo Gudaičio straipsnis „Literatūroje ir mene“ – „Mes – iš peršautų dainų krašto“. Pagaliau! Pagaliau lyg pūlinys prasiveržė ilgai tramdytas aidas apie Lietuvos partizanus, apie pokario laisvės kovas, apie tragediją, kurią filosofas ir literatūrologas, kultūrininkas Juozas Ambrazevičius-Brazaitis pavadino *vienui vieni*.

Dailininkų sąjungoje ir Rašytojų sąjungoje rinkdavosi iniciatyvinės grupės nariai, kurių *spiritus movens* buvo jauni Puslaidininkų fizikos instituto mokslininkai. Jie diskutuodavo, priimdavo sprendimus, rašydavo rezoliucijas, aptardavo mitingus, svajojo apie ateitį. Apie ateitį valstybės, kurios kontūrai dar blyškiai brėžėsi jų vaizduotėje ir svajose. Rašytojų sąjungos klubo salėje Romas Gudaitis pirmą sykį pamatė Kazimierą Antanavičių ir greitai su juo susibičiuliavo. „Visai ne kabinetinio mokslininko tipas. Labai gyvas, temperamentingas, turintis humoro jausmą, humanitarinių aspiracijų“, – pirmąją pažintį apibūdina R. Gudaitis. Prof. K. Antanavičius tuoj pat įsijungdavo į pokalbį, nes buvo greitos orientacijos ir kupinas įvairiausių, atrodo, fantastiškų sumanymų. Vienos diskusijos metu jis išpyškino: „Pasižadu rytoj pereiti visą Lenino prospektą (*dabar Gedimino*. – A. Ž.) su plakatu „Šalin Mitkiną!“ (Nikolajus Mitkinas – tuometinis Lietuvos komunistų partijos CK antrasis sekretorius.) Aišku, tokios akcijos jis nesiėmė, jos nė nereikėjo, bet jo reakcija jau rodė, kad šis žmogus gali atlikti daug ką, ko kiti neišdrįstų.

„Jis dėsningsai ir logiškai iškilo kaip lyderis romantikas, – sako Romas Gudaitis. – Tokio lyderio tam metui reikėjo. Mūsų tautinio atgimimo stiprybė buvo romantiškas polėkis, romantiškas ketinimas keisti tikrovę. Daugelis mūsų šūkių ir principų buvo pakylėti virš realybės, suformuluoti kaip kilnūs, taurūs tikslai. Ir Kazimieras čia labai tiko savo begaline šiluma ir meile žmonėms, sugebėjimu kalbėti didžiausioms

auditorijoms. Jis mokėjo rasti kelią į žmonių širdis. Tada žmonės įdėmiai klausydavosi visų, bet Antanavičiaus – itin dėmesingai. Jis kalbėdavo labai paprastai, įtaigiai ir nuoširdžiai. Jo žodžiuose nebuvo to, ką buvo galima pajusti kitų kalbose – tam tikros pozos, savęs sureikšminimo.“

Manau, kad negali būti tikslesnės charakteristikos, norint suvokti, kuo stiprus (ir turbūt iki šiol nepralenkta) buvo Kazimieras Antanavičius kaip politikas. Jam nereikėjo, kad jį garbintų, kad minios jam plotų katučių. Populiarumą pelnė be pastangų, savo asmens spinduliavimu.

Jo žmona Onutė Antanavičienė mena šiltus anos vasaros vakarus, kai su vyru išeidavo iš savo namų Didžiojoje gatvėje į Rotušės aikštę ir juos tuoj apspisdavo žmonės, žvelgdami į profesorių susižavėjusiomis akimis, sveikindavo jį ir dėkodavo už drąsius žodžius. Daug kam jis jau atrodė kaip būsimas premjeras, nes, populiariai ir drąsiai kalbėdamas apie ekonominę Lietuvos savarankiškumą, jis teisingai pelnė žmonėse tokį titulą. Tada buvo dainų metas. Dainuodavo aikštėse, skveruose, tiesiog gatvėse, kur tik susirinkdavo grupelė žmonių. Judrūs ir iniciatyvūs jaunikaičiai gamino trispalves vėliavėles, kitą tautinę simboliką ir čia pat gatvėse ant prekystalių arba greitosiomis įrengtuose kioskeluose jas pardavinėdavo. Atsirado ir kitokių tautinių simbolių – vimpelų, ženkliukų, kaspinėlių... Dainuojanti revoliucija, įsisiūbavusi Vilniuje, ritosi per Lietuvos miestus ir miestelius. Kulminacija buvo pasiekta 1988 metais Vingio parko šimtątatūkstantiniame mitinge ir 1989 m. Baltijos kelyje. Šis kelias – milijoninis trijų Baltijos valstybių renginys – buvo vienas iš Baltijos valstybių nepriklausomybės atkūrimo stepuklių. Savo herojiniu užmoju jam turbūt prilygsta tik 1991 metų Sausio 13-oji Vilniuje. 1989 m. rugpjūčio 23 d. nuo Gedimino kalno ir Vilniaus arkikatedros gyvų rankų grandinė nusitęsė per visas tris valstybes iki Talino Senojo bokšto. Latviai specialiai tai dienai sukūrė dainą „Jau bunda Baltija“.

Saulėtą popietę link autostrados, vedančios iš Vilniaus per Panevėžį į Rygą, iš visos Lietuvos važiavo ir ėjo pėsti būriai žmonių. Tie, kurie jau buvo nuvažiavę anksčiau, sustatė automobilius vienoje kelio pusėje ir rikiavosi kitoje. Baltijos kelio proga pakelėje buvo pastatyta kryžių (tada kryžius statė bet kuria proga), dar šviečiančių medžio naujumu. Vėluojantieji dūmė staiga ištuštėjusia autostrada, ieškodami laisvos vietos, kur galėtų įsiterpti į tą stebuklingą žmonių grandinę. Prisimenu tą pavakarę mažutę kelio atkarpoje, kurioje teko stovėti su švenčioniškiais. Tai buvo kažkur netoli Ukmergės. Dangus buvo tyras, o vakarop slenkanti saulė švelniai glostė susirinkusiųjų veidus. Keliu mūsų link artėjo dar viena grupelė, kurios priešakyje keliavo gal šešiasdešimtmetė moteris, pasipuošusi tautiniais drabužiais. Šalia jos dešimtmetė dukraitė, – jos veidelis rimtas, ryžtingas ir susikaupęs. Pasirodo, sistema nesunaikino mūsų dvasios per 50 okupacijos metų, ir mes galim džiūgauti, kad į Baltijos kelią išėjo susivienijusi tauta. Už moters nugaros žingsniavo aukštaūgiai vyrukai. Ar ne jie 1991 metų sausyje gynė parlamento rūmus ir televizijos bokštą?

Kelias yra vienas įstabiausių dalykų, kokius išrado ar sukūrė mūsų planetos žmonės. Kelias – tai viltis ir paguoda, nes jis ratu juosia Žemę ir neleidžia nusiminus stovėti šalikelėje. Jis verčia eiti, o ėjimas – tai pažanga, tobulėjimas, dvasios kelionė pirmyn. Baltijos kelias buvo unikumas, kokį vargu ar daugiau patirs mūsų karta, o gal ir kelios po mūsų einančios kartos. Jis buvo mūsų veržimosi į nepriklausomybę proto ir širdies kulminacija.

Reikia tik užsimerkti, ir vėl regi mašinų spūstį, žmonėms iš visos Lietuvos skubant į Vilniaus–Rygos autostradą, žmones, kurie susikibę rankomis stovėjo keliomis eilėmis, kaimiečius, brendančius per atolą iš savo šviesių sodybų, gyvų gėlių puokštes, krentančias ant kelio iš žemai praskrendančio lėktuvo. O iš automobiliuose įmontuotų radijo imtuvėlių tri-

mis kalbomis sklido garsioji *Jau bunda Baltija...* Tie, kurie nespėjo susirasti laisvo tarpo, už pirmųjų nugarų sudarydavo antrą, paskui trečią žmonių grandinę. Kojos klimpo vešliame vasaros pabaigos atole, kvepėjo raudonaisiais dobilais ir perdžiūvusiais motiejukais, o vakarinės saulės šviesoje perregimos lyg stiklas smilgos virpėjo nuo balsų ūžesio. Toli pamiškėje plytinčiose ganyklose baubė sunerimusios karvės. Netikėtai iš priešingos pusės, nuo Panevėžio ar Zarasų, atskriejo automobilis, iš jo iššoko sutanotas vyriškis, stambaus sudėjimo tolimos Rytų Lietuvos parapijos kunigas, ir mosuodamas rankomis vienu ypu rečitatyvu išrėkė retoriškus patriotinius šūkius. Tai buvo lyg savotiškas džiaugsmo šokis, pritariant galingai gamtos ir žmonių jūros simfonijai.

Artėjo šešta valanda vakaro. Pritilo daugiabalsis choras, žmonės tvirtai susiėmė už rankų ir lyg pagal komandą ėmė skanduoti: „Lietuva! Latvija! Estija!“ Kvėpuoti pasidarė lengva, lyg dangus būtų prisipildęs ozono. Tąsyk daugelis pajuto, kokią galią turi milžiniška teigiama energija. Jau temstant, kai buvo iki užkimimo prisidainuota, prisišokta, prisikalbėta, automobilių virtinės pajudėjo Vilniaus link. Nuo lėto slinkimo nesibaigiančioje spūstyje kaito varikliai, ir išėjusios iš rikiuotės mašinos stodavo šalikelėse. Tai buvo lyg ir liūdesio šventė (vis dėlto rugpjūčio 23-ioji yra Juodojo kaspino diena), bet šviesaus liūdesio, nes visi tą valandą mylėjo vieni kitus ir visi tikėjo tik vienu – Lietuvos laisve.

Įsižiūriu į nuotrauką iš asmeninio O. Antanavičienės albumo. Baltijos kelyje susikabinę rankomis du profesoriai – Vytautas Landsbergis ir Kazimieras Antanavičius. Jau po metų jų keliai ėmė skirtis. Ir mylintieji ėmė gręžtis vieni nuo kitų. Ar ne apie K. Antanavičių viename interviu kalbėjo V. Landsbergis? Jis sakė: „Manau, kad dalį suklaidino ir atsiradęs nepasitenkinimo jausmas, kurio jie neanalizavo ir leido jam išsikeroti. Tada pasidarė pažeidžiami ir patraukiami gudresnių už juos žmonių – manipuliatorių, kurie

rado priėjimą prie jų sielų.“ Meilė ėmė byrėti lyg smiltys tarp pirštų. Prasidėjo politiniai nesutarimai, nes atsikūrusios partijos ėmė kivirčytis, trokšdamos valdžios, kuri meilę atvedė į neapykantą. Prasidėjo kelias atgal, kuris niekur neveda, nebent į politinę ir dvasinę aklavietę. Argi jau pamiršta, kad buvo Baltijos kelias, Kovo 11-oji, Sausio 13-oji, Medininkų tragedija?... Kad Baltijos kelyje buvo milijonas, kuris giedojo ir meldėsi, dainavo ir degino žvakeles. Ilgas kelias į laisvę, jis dar nenueitas, neateitas, duobėtas, bet juo eina tie patys, visuomet tie patys žmonės. K. Antanavičius ir V. Landsbergis, G. Vagnorius ir K. Prunskienė, A. Brazauskas ir A. Kubilius... Eina bičiuliai ir nesutaikomi priešai (o gal tik priešininkai), viskas telpa viename žmoguje, nes jis yra ta Dievo sukurtoji būtybė, kuri puoselėja savyje meilę ir neapykantą, žemiausius instinktus ir tobulybės siekimą.

1988 metų vasarą ir rudenį Kazimieras Antanavičius buvo įvykių sukuryje. Į namus grįždavo vėlai naktį – pavargęs, bet laimingas. Drauge su kitais ekonomistais, daugiausia savo mokiniais, jis kūrė ekonominio savarankiškumo programą, tiksliau – vadovavo grupei Ekonomikos instituto specialistų, kurie rengė konkrečius ekonominės reformos projektus. Kaip organizatorius jis buvo nepamainomas. Apie politinį savarankiškumą 1988–1989 metais dar nebuvo drįstama garsiai ir viešai kalbėti, bet tie žodžiai jau tiesiog virpėjo daugelio lūpose. Ekonominio savarankiškumo koncepcija, kuriai K. Antanavičius atidavė daug energijos, intelektinių ir fizinių jėgų, buvo būdas klibinti Sovietų imperijos pamatus. Tačiau su dideliu patosu Vilniuje buvo paminėta Vasario 16-oji, o 1989 m. vasario 15 d. Kaune, Muzikiniame teatre, K. Antanavičius pasakė kalbą, kurios klausydamiesi visi nuščiuvo.

Tuometinis Vilniaus universiteto studentas ekonomistas Gitanas Nausėda, dabar vienas ryškiausių ir talentingiausių finansų ekspertų, sako, kad prof. K. Antanavičiaus leistos populiarios knygelės apie rinkos ekonomiką ir jos veikimo

mechanizmus jam tada padarė didžiulį išpūdį. Ekonomikos studentams, maitintiems Markso-Lenino citatomis ir socializmo ekonomikos terminais, šios knygelės buvo kaip gaivaus oro gurkšnis. Iš jų bet kas, ne tik specialistai, galėjo sužinoti, kas yra ta rinkos ekonomika, kaip ji turėtų funkcionuoti Lietuvoje, kaip ją praktiškai įgyvendinti. Savo populiariais leidinėliais prof. K. Antanavičius pažadino jaunimo susidomėjimą ekonomika ir kaip mokslu, ir kaip praktika, įrodė, kad rinkos ekonomika yra kūrybiškas užsiėmimas. Anot G. Nausėdos, K. Antanavičius buvo humanitariškesnis ekonomistas už visus kitus kartu paėmus. Jis turėjo Dievo dovaną viską pamatyti kitaip, negu buvo išmokęs mokykloje, ir vaizdžiai perteikti savo mintis žmonėms. Kaip recenzentas jis tiksliai ir geranoriškai įvertino G. Nausėdos mokslinį darbą, nors jaunas mokslininkas tada labai bijojo profesoriaus, garsėjančio kategoriškumu. „Gitano Nausėdos knyga yra bene pirmoji originali lietuviška rinkos ekonomikos funkcionavimo studija, o pats autorius puikiai reprezentuoja naujosios kartos (Lietuvos ateities) ekonomistus“, – taip rašė K. Antanavičius knygos pratarmėje.

Apie ekonominio savarankiškumo koncepciją K. Antanavičius mąstė daug anksčiau, dar gerokai prieš 1988 metus, bet naujasis laikas jau leido tais metais „Minties“ leidyklai išspausdinti profesoriaus knygelę „Nauji keliai, seni kluviniai“. Apsiginklavęs SSKP Centro komiteto plenumų ir suvažiavimų dokumentų citatomis (kas tik jomis nesinaudojo tuo metu – literatai, menininkai, mokslininkai, kurie kaip iš po žemių iškasdavo jiems tinkančią citatą ir tarsi perkūnsargi iškeldavo ją virš savo „eretiškos“ minties), profesorius rašė žodžius, kuriuos galima pritaikyti šiandienai ir kurie tikriausiai tiks ir ateičiai: „Tapę įžvalgesni, aiškiai suprantame: jei naujų vėjų jėga susilpnės, jei sumanymų ir pradėtų darbų polėkis išblės ir nepasiseks spėriai žengti naujuoju keliu, jei (kaip jau ne kartą praeityje buvo!) viršų

ims tamsuoliai, dogmatikai ir tinginiai, jei nepasiseks įveikti valdininkiško egoizmo, tada išblės idėjų, kurias neseniai vadinome nemirtingomis, šviesa, o mes, ypač mūsų vaikai, neišvengsime didelių ekonominių ir socialinių sukrėtimų.“

Dabartinė žemės ūkio ministrė, pirmosios Vyriausybės ministrė pirmininkė Kazimiera Prunskienė teigia, kad, bendradarbiaudama su latviais ir estais, ekonominio savarankiškumo koncepciją rengė dar nuo 1984 metų, o disertaciją, kurioje atsispindėjo rinkos ekonomikos principai, 1986 metais galėjo apginti tik Estijoje. Kaip ten bebuvę, bet K. Antanavičius tuo metu buvo tikslesnis, drąsesnis, todėl ir žmonėse populiariesnis. Jis taikliai formuluodavo idėjas, kurias daugelis socialistinės ekonomikos augintinių tik miglotai nujausdavo arba nemokėdavo jų populiariai išreikšti. „Taigi ekonominė realybė yra tokia, kad valstybės valdymo organai net iš dalies neturi vykdyti gamybos priemonių savininkų funkcijų. Jiems pakanka racionaliai tvarkyti politines, ekonomines, socialines ir teisines visuomenės bendrabūvio nuostatas ir normas. Darbo kolektyvai, tapę realiais šeiminingais, kur kas geriau vykdys gamybos priemonių savininkų funkcijas“, – rašė profesorius, nepralengtas savo srities autoritetas. Jo ir K. Prunskienės ginčai iš Sąjūdžio diskusijų klubo persikėlė ir į Lietuvos televiziją. Apie tai ataskaitoje savo šefams pranešė net saugumo agentas „Lakštutis“, pažymėjęs, kad tarp abiejų ekonomistų telaidoje įvyko atviras susidūrimas. K. Prunskienė neneigia, kad ir vėliau dėl daugelio dalykų jų nuomonės išsiskirdavo, bet dėl vieno dalyko jie esą sutarė – dėl žemės reformos: jos grąžinimo teisėtiems savininkams ir per ankstyvo, nei politiškai, nei ekonomiškai nepagrįsto kolūkių ardymo.

Prof. K. Antanavičius vis dažniau akcentavo įmonių savarankiškumo svarbą: „Laikas pagaliau ne didinti įmonių, organizacijų ir susivienijimų savarankiškumą, o jį suteikti. /.../ Pilnateisiais įmonių ir organizacijų šeiminingais reikia

pripažinti darbo kolektyvus.“ Tai buvo iki tol negirdėta ir sovietinės valdžios požiūriu neregėtai įžūlu. Profesorius iš visos širdies pliekė biurokratus – Maskvos ir vietinius, bet vietinius smarkiau, nes manė, jog Vilniaus biurokratas įmonėms gali būti dar blogesnis negu maskviškis biurokratas. Tą jis žinojo iš karčios savo patirties: profesoriaus siūlomi pažangūs metodai ir įmonių valdymo principai pirmiausia gąsdino kompartijos Lietuvos CK ir Ministrų Tarybos nomenklatūrą. Su Maskva jis kažkaip mokėjo geriau susišnekėti ir geriau ją įtikinti. Sąjunginės ministerijos lengviau ir noriau priimdavo jo pasiūlytus projektus. Tačiau polemizuodamas su Maskvos ekonomistais, jis gynė visišką ekonominį savarankiškumą įmonėms ir ūkiams, o tai prilygo vos ne privačiai nuosavybei. Jis kritikavo vadinamąjį socialistinį teisingumą, kuris, jo nuomone, buvo tik socialinio teisingumo fikcija, tikino, kad ekonominį pasyvumą ir technikos pažangos stoką lemia bandymai lenktyniavimo vardu iš ekonomikos išstumti realią konkurenciją. Profesorius buvo per daug protingas ir per daug sąžiningas, kad nematytų, jog socialistinė ekonomika yra tikrosios ekonomikos karikatūra.

Taigi prof. K. Antanavičiui ekonominio savarankiškumo klausimai nuo 1988 metų iki Nepriklausomybės atkūrimo 1990 metų kovo 11-osios Aktu buvo vieni pagrindinių ir mokslinėje, ir visuomeninėje-politinėje, taigi Sąjūdžio, veikloje. Ekonominis savarankiškumas buvo garantas, kad pamažu pavyks atgauti ir politinę nepriklausomybę. Atgauti be kraujo praliejimo.

Gediminas Vagnorius, dirbęs drauge su K. Antanavičiumi, prisimena, kaip Ekonomikos institute 1988 metų pabaigoje K. Antanavičius subūrė laikiną mokslinį kolektyvą, kuris parengė Lietuvos SSR ekonominio savarankiškumo koncepciją, Lietuvos SSR ekonominio savarankiškumo pagrindų įstatymą ir kitus Lietuvos ekonominio savarankiškumo projektus. Per ekonominę ir politinę nepriklausomybę – tokia buvo prof.

K. Antanavičiaus vizija. Per pusantrų metų šis kolektyvas parengė daugiau kaip 50 ekonomikos reformos įstatymų. Norėdamas atsidėti naujiems, paties sumanytiems darbams, K. Antanavičius atsisakė Statybų valdymo katedros vedėjo posto Vilniaus inžineriniame statybos institute. „Nuo 1987 m. pasinėriau į Lietuvos ekonominio savarankiškumo koncepcijos kūrimo ir gynimo darbus“, – 1992 m. rašė K. Antanavičius savo autobiografijoje. – Rengiau sovietinės ekonomikos transformavimo į rinkos ekonomiką projektus.“ G. Vagnorius, dalyvavęs rengiant tuos projektus, prisimena, kad 1989 m. buvo sudarytos 25 darbo grupės, kurios rengė įstatymų projektus įmonėms ir bankams, muitinei ir finansų reformai, energetikai ir prekybai, sveikatos apsaugai ir socialinei apsaugai, kainų reformai ir žemės mokesčiui ir t. t.

K. Antanavičius sugebėjo ne tik inicijuoti, bet ir koordinuoti tų projektų rengimą. Tai buvo įstatyminis pagrindas 1990 m. paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, pranašumas prieš estus ir latvius, kurie tuomet dar neturėjo taip detaliai parengtų ekonominės reformos apmatų. Lietuva į nepriklausomybę neatėjo tuščiomis rankomis. Ji turėjo visą paketą ekonominių, teisinių įstatymų projektų. Ir tai buvo didžiausias Kazimiero Antanavičiaus nuopelnas.

„1989 m. K. Antanavičius buvo labai darbingas. Mane žavėjo jo gebėjimas po kelionių – kaip SSRS liaudies deputato – po Lietuvos miestelius ir kaimus, po daugybės susitikimų su žmonėmis dieną, vėlų vakarą dar ateiti pas mus į institutą ir aptarinėti mūsų padarytus darbus“, – ne be susižavėjimo šiandien prisimena Gediminas Vagnorius. K. Antanavičiaus apdairumo, organizuotumo ir veiklumo dėka Lietuva 1990–1992 m. pirmavo tarp Baltijos šalių, nes nuo 1991 metų jau galėjo įgyvendinti savo valstybės įstatymus. Bet artėjo metas, kai Kazimieras Antanavičius ėmė trauktis iš politinės ir visuomeninės veiklos. Ar didelę, lemiamą reikšmę jo gyvenimo posūkiams turėjo liga?

Liga ir bandymai kovoti su ja

1988–1989 metų įvykiai klostėsi žaibiškai. Prof. K. Antanavičius vieną sekmadienio rytmetį pabudęs pasakė žmonai: „Aš pasirinkau tokį kelią – su Sąjūdžiu. Nežinau, kas manęs laukia: gal suims, gal nužudys. Gal geriau būtų, jei išsiskirtume, kad nesugriaučiau tavo gyvenimo.“ Onutė Antanavičienė kategoriškai atmetė tokį pasiūlymą, bet abu susimąstė apie tą patį: už savo ištikimybę Lietuvos laisvei pokario metais nukentėjo jų tėvai, broliai ir seserys. O dabar gal panašus likimas laukia ir jų pačių...

Architektė O. Antanavičienė viename komisijos dėl Vilniaus arkikatedros grąžinimo tikintiesiems posėdyje susipažino su kunigu Kazimieru Vasiliausku. Ji paklausė kunigo: „Ar pažįstat Joną Matukevičių?“ – „Iš kur žinot apie jį?“ – „Jis mano brolis.“ Tada monsinjoras K. Vasiliauskas apkabino Onutę ir ištarė: „Jeigu jis Tavo brolis, tai Tu man sesuo“. Mat abu su Jonu buvo kalėję Intos lageriuose. J. Matukevičius 1988 m., per televiziją pamatęs kunigą, pamanė, ar čia tik nebūsiąs tas pats žmogus, lagerio draugas.

Taip prasidėjo profesoriaus K. Antanavičiaus ir monsinjoro K. Vasiliausko draugystė. Monsinjoras buvo *visų* kunigas, gyvenantis ir kunigaujantis pagal Kristaus prisakymą: „Ateikite pas mane visi, kurie alkstate ir trokštate“. Arba pagal Kristaus prilyginimą apie vestuvių puotą, į kurią buvo surinkti elgetos, fariziejų niekinami muitininkai, pakelės vargšai, nes išrinktieji ignoravo kvietimą, vėlavo į pokylį arba atėjo į jį puotai nepritinkančiais drabužiais. Pas monsinjorąėjo visi: raudonieji ir žalieji, nekrikštai, norintys ap-

sikrikštyti, ir ne vieną dešimtmetį gyvenusieji be santuokos, o dabar panorę susituokti. Manau, kad daugelį paklydusių avelių šis ganytojas visam laikui atvedė į Kristaus avidę.

Kai profesoriui pasidarydavo labai sunku, jis užsukdavo į Arkikatedrą. O namuose žmonai pasakodavo: „Jis (*mons. K. Vasiliauskas*. – A. Ž.) mane apkabina, glėby palaiko, ir man palengvėja, įtampa atsileidžia“. Vilniaus arkikatedra, stovinti priešais Sąjūdžio būstinę Gedimino (tada dar Lenino) pr. Nr. 1, buvo bundančios inteligentijos ir jaunimo traukos centras. Nuostabus jos atšventinimas 1989 metų vasario 5 dieną. Arkivyskupas Julijonas Steponavičius, vyskupas tremtinys, kniūbsčias atsigulė priešais altorių ir ilgai kniūbsčiomis meldėsi. Minia Katedroje ir aplink ją skendėjo tyloje. Iš Šv. Petro ir Povilo bažnyčios į Arkikatedrą, Šv. Kazimiero koplyčią, tų pačių metų kovo 4 d. buvo pernešami Lietuvos karalaičio šv. Kazimiero palaikai. Iškilminga procesija nusidriekė T. Kosciuškos gatve nuo Antakalnio pradžios iki Gedimino aikštės prieigų.

Vėliau žmonių sausakimša Arkikatedra įvairių tautinių ir religinių švenčių metu būdavo jau įprastas reiškinys. Po atšventinimo, kitos dienos rytą, savo pamoksle kardinolas Vincentas Sladkevičius ištare įsimintinus netikėtu atsivėrimu žodžius: „Laukimas – tai ne stagnacija, ne stovėjimas vietoje, tai augimas“. Vaikiškai skaidrios kardinolo akys žvelgdavo į pašnekovą taip, kad atrodė, jog jos vėrė kiaurai. Jos ir matė daug daugiau negu žmogus pats apie save žinojo; per tą žmogų šios kiaurai veriančios akys žiūrėjo į kitas erdves, matė kitas dimensijas ir kitus pasaulius.

Monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas būdavo dažnas svečias Antanavičių namuose. Jis mėgdavo gardžiuotis Onutės Antanavičienės pagamintais varškėčiais, pasėdėti jaukioje namų aplinkoje. Ši miela ir komunikabili moteris mokėjo ją kurti tiesiog motinišku atidumu ir širdies gerumu. Monsinjoras aukėjo Mišias, kai prof. K. Antanavičius buvo operuojamas

Maskvoje. Ir vėliau neapleido šeimos, patarnaudavo jai kaip kunigas. Po K. Antanavičiaus laidotuvių, prisimindamas profesorių, savo bičiulį, kunigas rašė: „Ar tik liga kalta dėl jo ankstyvos mirties? O gal jam buvo skaudu gyventi? Galbūt jo jautri širdis nepajėgė kovoti su liga todėl, kad nuolatos skaudėjo?“ Čia tenka paliesti skaudžią stygą ne tik prof. K. Antanavičiaus, bet ir to meto politiniame gyvenime.

Kalbėdamasis su mons. K. Vasiliausku profesorius dažnai kartodavo: „Aš negalėsiu būti laimingas Lietuvoje, jei matysiu nors vieną skausmo ašarą, riedančią per jos vaikų veidą“. Tai nebuvo patetika, o iš jautrios artimo vargui ir skausmui širdies išplaukę žodžiai. K. Antanavičius augo gausioje šeimoje, anksti liko be tėvų, jaunystėje patyrė daug vargo, nepriteklių, todėl visą gyvenimą jautriai reagavo į kitų vargą ir skriaudas. Lietuvą, tapusią laisva, jis norėjo matyti teisingą ir garbingą, o jos žmones – atlaidžius vieni kitiems ir vieni kitus atjaučiančius. Jam ir į galvą negalėjo ateiti, kad sovietizmas taip skaudžiai bus sužalojęs jo mylimos Tėvynės veidą, perkeitęs jos vaikų sielą. Nesantarvės liga Lietuvos kūną ėmė graužti gana greitai po 1988–1989 metų Atgimimo, kurio metu atrodė, kad vienybės ir brolybės dvasia amžiams įsiviešpataus gimtojoje žemėje. Nesantaika, skatinama politinių ir turtinių ambicijų, įtarumo, pavydo, noro valdyti, būti pirmesniam ir viršesniam už kitus, naikino tą bendrumo dvasią ir čiulpė gyvybinius jaunos valstybės syvus. Ta liga, prasidėjusi su įvairių pakraipų politikų atėjimu į valdžią, graužė valstybę vis spartėjančiu tempu. Netikėtai greitai liga – tik kitokios prigimties – pagrauzė ir prof. K. Antanavičiaus gyvenimą.

1989 m. jis dar buvo žvitrus, energingas ir nuotaikingas, pasiryžęs darbuotis iki visiško savęs atidavimo. Su Sąjūdžio idėjomis tiesiog skraidė po Lietuvą kaip būsimasis SSRS liaudies deputatas, ėmėsi atkurti Lietuvos socialdemokratų partiją, kaip vieną pirmųjų, kurią tuomet buvo galima ryžtis

vėl legalizuoti greta vienintelės ir nepajudinamos LKP. Tu metų vasarą su šeima daug keliavo po Europą. „Trise savo mašina išvažiavome į fantastišką tais laikais kelionę aplink Baltijos jūrą. Mama, darbe susipažinusi su švedais, gavo iš jų pakvietimą apsilankyti. Iš pradžių juokais, o paskui rimtai Tėtis ėmė rinkti visų kitų šalių tranzitines vizas. Nauji „perestroikos“ vėjai ardė senus įpročius, ir visas tas vizas gavome. Tad per Suomiją važiavome į Švediją, o grįžome per Daniją, abi Vokietijas ir Lenkiją. Kelionėje sutikome puikių žmonių, su kuriais bendraujame iki šiol. Jų dėka vėliau daug keliavome po Vakarų Vokietiją, Prancūziją, Šveicariją“, – pasakoja Rasa Antanavičiūtė.

1989 m. Vasario 16-ajai Kanados lietuviai sumanė pasikviesti Lietuvos sąjūdžio atstovą. Norėjo ekonomisto, bet tokio, kuris nepriklausytų komunistų partijai. Vienintelis toks tarp Sąjūdžio vadovų pasirodė besąs tik K. Antanavičius. Jis išvažiavo į Kanadą dar nežinodamas, kad jo smegenyse tūno auglys *cordoma*, kuris turi savybę greitai daugintis, užpildydamas tuščias ertmes ir užspausdamas gyvybinius regėjimo, klausos, judėjimo centrus. Sausio mėnesį, taigi iki kelionės nelikus net mėnesio, profesorius ėmė dvejintis akyse, jau negalėjo vairuoti automobilio. Buvo paguldytas tyrimams į universitetinę Santariškių ligoninę, bet gydytojai nieko rimto nepastebėjo. Kanadoje apie savo negalavimą pasisakė vienam lietuvių išeivijos atstovui, su kuriuo artimai susibičiuliavo. Šis organizavo medicininę apžiūrą, kurios metu gydytojai nustėro: profesorius, jų požiūriu, gyventi buvo likę ne daugiau kaip du mėnesiai. Tokio tipo auglys esąs labai retas, paprastai neoperuojamas, nes išoperuoti jo tiesiog neįmanoma.

K. Antanavičius, išgirdęs šią naujieną, pademonstravo neįtikėtiną savitvardą. Grįžęs į Lietuvą apie savo lemtį neprasitarė nei žmonai, nei bendražygiams. Buvo vis toks pat linksmas, optimistiškas, darbštus – rengėsi SSRS liaudies deputatų suvažiavimui Maskvoje, vadovavo ekonominės

reformos projektų rengimo grupėms Ekonomikos institute. O Kanados ir Amerikos lietuviai, jau spėję pamilti šį nuoširdų, populiarių ir ryškų Sąjūdžio veikėją ir sužinoję apie jo nelaimę, puolė ieškoti gydytojų, kurie galėtų jam padėti. Buvo konsultuojamasi su geriausiais tos srities specialistais. Paaiškėjo, kad pasaulyje žinoma tik keletas tokio vėžio atvejų, bet operacijos paprastai baigdavosi mirtimi. Anglijoje, Prancūzijoje, JAV, Kanadoje profesoriaus bičiuliai ieškojo chirurgų, kurie sutiktų operuoti. Atsiliepė tik du – jugoslavas ir rusas. Pastarasis – Maskvos neurochirurginio instituto direktorius, akademikas Aleksandras Konovalovas. Kanadiečiai apie tai pranešė K. Antanavičiui, kai šis buvo Maskvoje, konferencijoje. Grįžęs į namus, jis jau turėjo apie savo ligą pasisakyti šeimai, neslėpdamas, kad operuoti esą beprasmiška. Bet žmona Onutė buvo ryžtinga ir siūlė nenuleisti rankų, operuoti, kad ir kokia būtų lemtis. Visa šeima (dukrai tuomet buvo penkiolika metų) išvažiavo į Maskvą. Gegužės mėnesį Kremliuje vyko SSRS liaudies deputatų suvažiavimas. Su K. Antanavičiumi suvažiavimo posėdžiuose buvę kiti Lietuvos delegatai net neįtarė, kokią medikų ištarmę profesorius nešiojasi savo širdyje. „Apie jo ligą nė nenučiuokiau, – sako Romas Gudaitis. – Buvo neįsivaizduojama, kad toks žmogus galėtų sirgti. Jaunatviška eigastis, akys dega meile žmonėms ir gyvenimui.“ Deputatai gyveno „Maskvos“ viešbutyje ir per pertraukas tarp posėdžių, vakarais dalyvaudavo margame įvairių tautų publikos gyvenime. Aikštėje priešais viešbutį vykdavo disidentų, Afganistane tarnaujančių kareivių motinų piketai, skambėjo reikalavimai dėl Kalnų Karabacho, dėl politinių kalinių, uždarytų psichiatrinėse ligoninėse. Maskva kvėpavo būsimų audringų įvykių nuojauta. Vakarų pasaulis tiesiog garbino Michailą Gorbaciovą kaip didį reformatorių, bet jo pašonėje jau kilo masyvi Boriso Jelcino figūra, besilaisvinančiai Lietuvai vėliau turėjusi didelę reikšmę.

Vaikščiodami toje margoje piktetų ir mitingų oru pritvinkusioje minioje lietuviai apie daug ką atvirai kalbėdavosi. Antanavičius buvo puikus pašnekovas, galėdavęs samprotauti apie mokslą, politiką ir ekonomiką, apie meną ir filosofiją, bet nė žodeliu neprasitarė apie savo ligą. Tik baigiantis suvažiavimui R. Gudaičiui užsiminė, kad lieka Maskvoje dar kuriam laikui. Esą ruošiasi operacijai. Kokiai? K. Antanavičius neatsakė. Pasisakė tik V. Landsbergiui, kurį labai gerbė ir kuriuo tuo metu pasitikėjo.

Artėjant operacijai, kuri buvo paskirta labai greitai, birželio mėnesį, Onutę Antanavičienę su dukra akademikas Aleksandras Konovalovas pasikvietė į savo kabinetą. „Šis auglys – retas atvejis. Mes operuosim, bet žinokit, kad geriausiu atveju jis liks aklas. Didesnė tikimybė, kad mirs operacijos metu“, – pasakė jis.

Po operacijos akademikas su O. Antanavičiene nuėjo į reanimacijos palatą ir buvo apstulbintas. Anot jo, įvyko stebuklas. Jo pacientas ne tik kad buvo gyvas, jo regėjimas nebuvo pažeistas. Iš pradžių A. Konovalovas nepatikėjo, kad taip gali būti, tikino, kad tai tik psichologinio šoko sukelta iliuzija. Akademikas A. Konovalovas po to operavo profesorius dar du kartus: po penkerių metų (1994), vėliau dar po dvejų (1997), nors žinojo, kad jau viskas baigta. Humanistikas akademikas pasakė: „Tegul Kazimieras kuo ilgiau pasidžiaugia gyvenimu“. O šis tikrai mokėjo juo džiaugtis, šeimai pademonstruodamas ištvermės ir optimizmo pamokas.

Kai Antanavičiai 1994 m. viešėjo Kanadoje pas naujuosius savo draugus Angelę ir Sigitą Kazlauskus, jų bičiuliai vėl surengė profesoriui sveikatos patikrinimą. „Po patikrinimo vyras iš gydytojų kabineto išeina toks laimingas, toks linksmas, o aš matau, kad tas linksmumas dirbtinis“, – prisimena Onutė Antanavičienė. Tiesiai iš Kanados K. Antanavičius vėl atsидūrė Maskvoje, operacinėje. Labai šiltai ir jautriai jų šeimą tuo metu globojo Lietuvos ambasadorius

Rusijoje Romanas Kozyrovičius ir akademiko S. Šatalino našlė Tatjana, su kuria Antanavičių šeima iki šiol palaiko bičiuliškus ryšius. Profesorius savaitgaliams (Maskvoje jis turėjo praleisti tris mėnesius) galėdavo grįžti iš ligoninės į ambasadą viešbutį, kur su šviežiu, ką tik pagamintu maistu laukdavo žmona ir dukra, kur jis galėdavo ir ilsėtis, ir dirbti.

O dirbti skubėjo kaip pašėlęs. Juozas Olekas, kuris Maskvoje jį artimiau pažino, prisimena, kad jauniems lietuvių deputatams, atsidūrusiems SSRS liaudies deputatų suvažiavimų salėje, profesorius buvo įkvepiantis pavyzdys, kaip nebijoti reikšti savo nuomonę. Net M. Gorbačiovas buvo įsidėmėjęs atkaklų „išsišokėlių“ K. Antanavičių, iš salės reikalaujantį teisingų ir tikslų atsakymų į deputatų klausimus. Per vieną iš suvažiavimo posėdžių Kremliaus rūmuose į M. Gorbačiovo pasiūlymą visiems kartu išbristi iš ekonominio nuosmukio liūno K. Antanavičius iš tribūnos garsiai pareiškė, kad žvėrys, pakliuvę į duobę, iš jos ropščiasi kiekvienas skyrium, tad ir respublikos turi iš ekonominio nuosmukio gelbėtis pačios. Salė nuščiuvo, o paskui nugriaudėjo juokas. Per kitus posėdžius M. Gorbačiovas, pamatęs K. Antanavičių einantį prie mikrofono, šaukdavo: „Neleiskite kalbėti šitam profesoriui!“ O po vieno posėdžio, sukvietęs pokalbiui grupelę lietuvių, pamojo salės galę sėdinčiam K. Antanavičiui: „Ateikite ir jūs, gudruti“. Lietuviai, nustebindami visus kitus, vieno posėdžio metu pasielgė vieningai – kai reikėjo balsuoti už SSRS Konstitucijos pataisas, kurios jų netenkino, jie pakilo iš savo vietų ir būriu išėjo iš salės. Toks poelgis Kremliaus suvažiavimų rūmuose buvo neregėtas dalykas.

„Mums jis buvo artimas, atviras – „dūšios žmogus“, visada išklausydavo mūsų argumentus ir juos priimdavo, nors turėdavo savo kietą nuomonę“ (J. Olekas). Atvirumas ir bičiuliška šiluma, iš vienos pusės, pozicijos kietumas – iš kitos. Toks tiesiaširdis, be politinių ir diplomatinų ving-

rybių buvo K. Antanavičius. Jo skubėjimą dirbti rengiant projektus, kuriant partiją, priimant greitus sprendimus, net tam tikrą kategoriškumą, anot J. Oleko, galima paaiškinti aštrėjančia ir spartėjančia liga. Žinodamas, kad gyvens trumpai, daug trumpiau už savo bendražygius, profesorius savo viduje buvo prisukęs kitokį, negu visų kitų, laikrodį. Šis vidinis laikrodis tikėjo vis greičiau, versdamas netausoti savęs. Paspartinu tempu K. Antanavičius rašė straipsnius, kūrė įstatymus, atkūrė Socialdemokratų partiją, skubėjo ją įvesdinti į tarptautinį Internacionalą.

Akademikas Eduardas Vilkas atkreipė dėmesį, kad K. Antanavičius per daug skubėdavo, kasdien parašydavo po straipsnį ar parengdavo po kelis įstatymus. Per naktį, anot E. Vilko, gero įstatymo nesukursi. „Bet tas skubėjimas, – mano E. Vilkas, – nesusijęs su liga. Toks buvo Antanavičiaus charakteris.“ O aš sakyčiau, kad šis žmogus turėjo unikalią savybę vienu kartu daryti tai, kas iš pirmo žvilgsnio tarsi ir nesuderinama: „eiti į žmones“, nepavargdamas su jais bendrauti (tikriausiai lengva bendrauti tam, kuris myli), rašyti į spaudą apie dalykus, kuriuos gerai išmanė, nes buvo sukaupęs didelę dalykinę ir gyvenimo patirtį, ir gilintis į specifines mokslines problemas, ieškoti būdų jas išspręsti.

Taigi kas lėmė didžiulį K. Antanavičiaus populiarumą? „Visiems suprantamas, valstietiškas kalbėjimas. K. Antanavičius rėmėsi sveiku protu, valstietiška nuojauta. Sudėtingus ekonominius terminus aiškindavo vaizdingais pavyzdžiais, kurie buvo suprantami daugumai žmonių“, – sako akademikas E. Vilkas. Tokiu minčių dėstymo stiliumi, beje, žavėjosi ne tik kaimo žmonės, bet ir ekonomikos studentai (G. Nausėda).

Atgimusioje socialdemokratijoje

Sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo metu auditoriją, sėdinčią prie televizorių, stebino Sporto rūmuose susirinkusių kalbėtojų drąsa. Bet dar prieš suvažiavimą Šilutėje surengtame mitinge K. Antanavičius kalbėjo: „Atėjo laikas visiems mums surasti savyje jėgų atsikratyti ta baisia baime. Atėjo laikas būti savimi, nusimesti melo kaukę.“ Anot jo, moralūs žmonės turi klausyti tik savo sąžinės ir proto, o paklusnumas, įgytas per dešimtmečius, yra žmogaus žlugimo pradžia. Profesorius pagaliau buvo savo stichijoje. „Bėgalinis džiaugsmas būti sūkuryje, kasdien vis giliau mūsų būtų perprasti, stebėti, kaip tavo paties ilgametis kiautas trūkinėja, žingsnis po žingsnio nuo vidinės priespaudos išsivaduoti, pasiryžti...“ Toks buvo tų dienų K. Antanavičiaus *credo*.

Toks profesorius liko ir mūsų atmintyje, ir žvelgiantis iš daugybės to meto nuotraukų. Švytintis šviesiu kostiumu, kuris tik paryškino plaukų ir akių tamsumą. Spindinčių akių žvilgsnis, kuriame tik atidus stebėtojas galėjo išvelgti susimąstymo ir liūdesio šešėlius. Jo buvo pilna visur: konferencijose, mitinguose, susitikimuose, posėdžiuose. Profesorius energingai ėmėsi Socialdemokratų partijos atkūrimo. 1989 m. jis dalyvavo kandidatu 228-oje Vilniaus Spalio nacionalinėje teritorinėje apygardoje rinkimuose į SSRS liaudies deputatus Maskvoje. Šioje apygardoje buvo daug gamyklų, kurioms vadovavo užkietėję komunistinio režimo apologetai, dirbo daug rusų tautybės žmonių. Čia jis susitikdavo su įvairiaute publika, jo rinkėjai buvo Statybininkų, Čiurlionio, S. Konarskio, Vytenio, V. Montvilos, Žemaitės, Gerosios Vilties gatvių gyventojai. Žvilgtelėkime į kandidatų sąrašą minėtoje apygardoje, varžantis dėl SSRS liaudies de-

putato vardo. Kazimieras Antanavičius, Česlovas Juršėnas, Ivanas Makmakas, Michailas Skulėpa, Vladislavas Švedas (vienas iš Sausio 13-osios įvykių metu organizuoto „nacionalinio gelbėjimo“ komiteto vadų), Aleksandras Vasiliauskas, Romualdas Visokavičius. Pagrindinis K. Antanavičiaus varžovas buvo V. Švedas. Rinkiminės kampanijos dalyviai prisimena: kur tik į susitikimą su rinkėjais ateidavo K. Antanavičius, ten blankdavo kitų kandidatų populiarumas. Auditoriją jis nugalėdavo savo paprastumu. Profesorius kalbėjo nuoširdžiai, nemeluodamas. Jis lengvai prieidavo prie žmonių, ir šie jį išgirdavo, nes K. Antanavičius nuoširdžiai tikėjo Lietuva ir viską darė jos labui. Susirinkusius labiausiai ir patraukdavo tas nemeluotas kalbėjimas apie gyvenimą. Jis suprato šių žmonių lūkesčius, problemas ir mokėjo su jais kalbėtis jų kalba – vienu lygmeniu (vienu lygmeniu, t. y. kaip lygus su lygiu, jis 1990 m. kalbėjosi su Viliu Brantu, Socialistų Internacionalo pirmininku). Rinkimus šioje apygardoje jis laimėjo be vargo, su dideliu pranašumu prieš pagrindinį savo varžovą: 43 453 už K. Antanavičių, 23 514 už V. Švedą. 1990 m. Vilniaus Statybininkų rinkimų apygardoje Nr. 13, t. y. toje pačioje Vilniaus apylinkėje, jis laimėjo rinkimus į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą-Atkuriamąjį Seimą. Rinkimus į Lietuvos Seimą 1992 metų pabaigoje K. Antanavičius laimėjo Gargždų rinkimų apygardoje Nr. 31, tačiau jau į 1996 metų Seimą toje apygardoje pralaimėjo konservatorių lyderiui Bronislavui Kuzmickui. Buvo pasikeitusi politinė situacija, švytuoklės principu labai ryškiai į priekį iššoko Tėvynės sąjunga/Lietuvos konservatoriai, kad 2000 metais pralaimėtų A. Brazausko socialdemokratinei koalicijai, kurioje daugumą tada sudarė ne pirmieji (tikrieji) socialdemokratai, o LDDP nariai.

Lietuvos kompartijai 1989 m. atėjo pasirinkimo metas: arba likti su Maskva, arba tapti savarankiška komunistų partija ir bandyti išlaikyti valdžią. Buvo ir trečias kelias, kurį

numatė į priekį žvelgiantys Lietuvos KP vadai – pasivadinti socialdemokratais ir įsilieti į Tarptautinį Socialistų Internacionalą („Socinterną“). Norėdama išlaikyti savo rankose valdžią, KP nomenklatūra pradėjo skausmingą atsiskyrimą nuo Maskvos, skildama į LKP ir grupuotę, tada vadintą „ant TSKP platformos“. Kas žino, be SSRS byrėjimo atsiskyrimas gal ir nebūtų įvykęs. Tuometinis komunistų lyderis A. Brazauskas dvejojo iki paskutinės minutės. Tačiau tuo laiku atsirado palanki dirva atgimti senas tradicijas Lietuvoje turinčiai kairiajai partijai – Lietuvos socialdemokratams. Įkurta 1896 m. Vilniuje (net anksčiau už Krikščionių demokratų partiją), 1936 m. tautininkų autoritarinio režimo uždrausta, kaip ir kitos Lietuvos partijos, 1940 m. Rusijai okupavus Lietuvą ir visai panaikinta, ji dabar išėjo iš pogrindžio. (Su savo idėjinio vadovu Steponu Kairiu, pirmosios Lietuvos Nepriklausomybės akto signataru, ši partija dalyvavo ir antinaciniame, ir antisovietiniame pasipriešinime 1940–1945 metais.) Esminės šios kairiųjų partijos nuostatos – demokratinė nepriklausoma Lietuvos valstybė su socialiai orientuota ekonomika, skelbianti valstybės prioritetą prieš individą, socialines garantijas visiems visuomenės sluoksniams ir t. t.

Nežinia, kada ir kodėl laisvosios rinkos propaguotojas, t. y. liberalių pažiūrų K. Antanavičius užsikrėtė socialistinėmis idėjomis. Yra keletas skirtingų versijų, kurias pasakoja jo bendražygiai ir artimieji, buvę šalia jo, kai vyko partijos atkūrimo procesas. Anot doc. Dobilo Kirvelio, vieno iš dabartinių Lietuvos socialdemokratijos teoretikų, praėjusio amžiaus devintajame dešimtmetyje Maskvoje studijuojantys įvairių specialybių aspirantai lietuviai rinkdavosi į savišviotos klubus ir diskutuodavo apie komunizmo išsikvėpimą ir artėjančią komunistinės imperijos galą. Prasidėjus Sąjūdžiui, socialdemokratiškai nusiteikęs būrelis, turėdamas prieš akis „švediškąjį“ socializmą, ėmėsi iniciatyvos atkurti partiją. Jiems reikėjo ryškios asmenybės – lyderio. Tokiu vadu buvo

nusižiūrėtas populiarusis prof. K. Antanavičius. Aplinkybės taip sutapo, kad 1989 metų vasario pradžioje, staiga pablogėjęs sveikatai, jis atsidūrė Santariškių ligoninėje ir ten susipažino su kardiochirurgu Vyteniu Andriukaičiu. Šis tiesiog lipė prilipo prie profesoriaus ir susuko jam galvą tauriomis visuomeninėmis meilės artimui ir užuojautos skriaudžiamam žmogui idėjomis. K. Antanavičių, kuris nebuvo iki tol gilinęsis į politinių partijų istoriją, buvo lengva sužavėti „švediškuoju“ socializmu, kaip visuotinės žmonių gerovės modeliu.

Ona Antanavičienė prisimena, kaip V. Andriukaitis, iki išnaktų sėdėdamas Santariškių ligoninės palatoje, profesorui aiškino socialdemokratijos pagrindus, o vėliau savo „pamokas“ perkėlė ir į Antanavičių namus. Entuziastingas ir patiklus, savotiškai naivus K. Antanavičius sutiko tapti Lietuvos socialdemokratijos vėliava. Anot D. Kirvelio, kai 1989 metų balandį buvo sukurtas tekstas dėl LSDP atkūrimo, jame „švietė ne socialdemokratiški, bet tautiški žodžiai“. Tekstą kūrė K. Antanavičius, A. Sakalas, G. Iešmantas. Pareiškimą pasirašė Z. Šličytė, A. Šimėnas, R. Dagys, kurie vėliau pasitraukė nuo socialdemokratų. Tuo metu jie buvo K. Antanavičiaus bičiuliai. Pokalbiuose su akademiku E. Vilku ir O. Antanavičiene išaiškėjo, kad profesorius sielos gilumoje visą laiką buvo liberalas, kitaip ir negalėjo elgtis radikalus ekonomistas, paskelbus Nepriklausomybę visuomenei siūlęs šoko terapiją.

1989 m. rugpjūčio 12 d. Lietuvos mokslų akademijos Didžiojoje salėje įvyko Lietuvos socialdemokratų partijos atkuriamoji konferencija. „Konferencijos darbu aš patenkintas. /.../ Daugiapartinė sistema yra neišvengiamas mūsų socialistinės visuomenės dėsnis“, – „Vakarinių naujienų“ žurnalistei kalbėjo socialdemokratų vadovas Kazimieras Antanavičius. Savo aštriu, priekin numatančiu protu jis tada suvokė ir tam tikrą pavojų, kuris ištiko socialdemokratus tik

2000 metais, praėjus dešimčiai metų po Nepriklausomybės paskelbimo, kai K. Antanavičiaus jau nebuvo tarp mūsų. O. Antanavičienės archyve yra tokie jo mąstymai, užrašyti 1989 metais: „Krizinė situacija verčia valdančiuosius sluoksnius reformuoti imperiją. Tačiau TSKP pertvarkymas ir LKP kaip nepriklausomos partijos įkūrimas gali tapti vienu iš manevrų, padedančių nomenklatūrai atgauti jėgas.“ K. Antanavičius numatė, kad atskilusi nuo TSKP Lietuvos komunistų partija pamažu perims socialdemokratų vardą ir vėl valdys kraštą, kaip valdė keliasdešimt okupacijos metų. Šito negalėjo leisti jam būdingas teisingumo jausmas. Galbūt tai buvo svarbus motyvas, kodėl jis prisidėjo prie socialdemokratų, o ne prie krikščionių demokratų, nors pastariesiems gal ir buvo artimesnis savo krikščioniškomis šeimos tradicijomis bei nuostatomis. Ne vienam iš tuometinių bendražygių jis yra prasitaręs, kad negalima leisti Lietuvos komunistams užimti socialdemokratų nišą ir toliau valdyti valstybę komunistinės nomenklatūros išsiugdytais principais. Tačiau, kai grėsė pavojus, kad Lietuvos komunistai gali likti su TSKP, K. Antanavičius jau mąstė apie socialdemokratų susijungimą su jais. Kad tik neliktų...

Dar vienas motyvas, kodėl jis rinkosi ne krikdemus, o socialdemokratus, – stipresnis pastarųjų intelektualinis potencialas. Atsikūrusi Lietuvos krikščionių demokratų partija su pirmuoju savo vadovu Egidijum Klumbiu, gana greitai pasitraukusiu iš šios partijos ir nukeliavusiu į kuriamą Tautos pažangos partiją, o vėliau tapusiu ištikimu liberalų demokratų (Rolando Pakso įkurtos partijos) gynėju, jau iš karto buvo pasmerkta žlugti dėl menko ano meto partijos vadovybės intelekto. Ne taip kaip socialdemokratai, krikdemai neieškojo lyderio iš šalies, o tenkinosi ištikimais XX amžiaus vidurio buvusios Krikščionių demokratų partijos tęsėjais, bandančiais peršokti laiko bedugnę ir būti tokie, kokie buvo prieškariniai partiečiai. Kritikuodami vieni kitus

ir akcentuodami ne modernią, europietišką naujųjų laikų krikščionišką bendriją, o prieškario krikdemų principus ir tradiciją, nejausdami laiko dvasios, jie ilgai politiškai tiesiog nukraujavo. Nepadėjo nei tokių autoritetų, kaip prof. Zigmas Zinkevičius ar Algirdas Saudargas, įsiliejimas į partiją. Per dešimtmetį krikščionys demokratai, skaldydami, kaitaliodami pavadinimus, sunyko kaip politinė jėga, ir krikščioniškajam jaunimui reikės padėti daug pastangų, norint ją reanimuoti. Prof. K. Antanavičius anuomet pirmenybę atidavė intelektui, nes jam buvo svarbu išvesti politinę visuomenę iš komunistinės vienvaldystės statuso.

Tapęs Socialdemokratų partijos pirmininku K. Antanavičius kuo skubiau ėmėsi užmegzti ryšius su Socialistų Internacionalu. Tai jam pavyko jau 1990 metų spalio mėnesį Niujorke, kai SI taryba susirinko eiliniam posėdžiui. Prieš tai įvykęs susitikimas su tuometiniu Socialistų Internacionalo pirmininku Viliu Brantu (Willy Brandt), Nobelio premijos laureatu, pakėlė jo ūpą. „Įvyko visko tiek, kad ne metams, o penkeriems užtektų, – rašė K. Antanavičius. – Važiavome nedrąsiai, nesitikėdami tokio dėmesio, kokio sulaukėme /.../, bet reiškiant iniciatyvą Europoje galima sėkmingai dirbti.“ Jau minėjau, kad su V. Brantu jis bendravo kaip lygus su lygiu. Yra tokių karališkos dvasios natūrų, kurios gali vienodai natūraliai bendrauti ir su elgeta nuo konteinerio, ir su valstybės vadovu... Vėliau, 1993 metais, jis „Lietuvos rytu“ džiaugėsi, kad „dirbdami sutartinai, panaudodami palankias tarptautines aplinkybes, greitai /.../ atkūrėme savo narystę vienoje iš autoritetingiausių pasaulio politinių organizacijų – Socinterne“. 1988 m. atkurti ar kurti naujas partijas draudė dar tebegaliojantis 6-asis SSRS Konstitucijos straipsnis, skelbiantis komunistų partijos vienvaldystę.

Dabartinis socialdemokratų lyderis Seime Juozas Olekas, žavėdamasis profesoriaus K. Antanavičiaus šiluma, nuoširdumu ir tvirta laikysena, kai reikėjo ginti savo poziciją, sako,

kad Lietuvos socialdemokratų partiją profesorius stebėtinai greitai įvedė į pasaulio Socialistų Internacionalą, aplenkdamas latvius ir estus. Kitas to meto profesoriaus bendražygis Aloyzas Sakalas negali užmiršti įspūdžio, kurį patyrė, su K. Antanavičiumi dalyvaudamas Europos Tarybos konferencijoje. Ten jie susitiko su Europos Sąjungos Socialistų frakcijos atstovais. „Stebėjausi jo įžvalgumu ir greita reakcija, – sako prof. A. Sakalas. – Prasidėjus diskusijai apie Lietuvos stojimą į Europos Sąjungą, vienas prancūzų socialistas nusistebėjo, kodėl mums nepatinka SSRS, kam mes norime iš jos išstoti. K. Antanavičius tuoj pat sureagavo – „Jei jums taip patinka Sovietų Sąjunga, kodėl nestojate į ją“. Nuvilnijo juokas, ir prancūzas nutilo.“ Tokie susitikimai grindė kelią į SI.

Tuo metu Lietuva jau buvo nepriklausoma valstybė, buvo praėjęs pusmetis po Nepriklausomybės Akto paskelbimo. Aukščiausiojoje Taryboje-Atkuriamajame Seime formavosi frakcijos, tarp jų prasidėjo nesutarimai. Sąjūdžio jungtinė frakcija, kurią sudarė dauguma deputatų, ėmė ieškoti „priešų“, o jais tapdavo tie, kurie drįso prieštarauti tos daugumos nuomonei. Nesutarimai kilo dėl esminio klausimo – nuosavybės teisių ir turto grąžinimo. Nuo Sąjūdžio jungtinės frakcijos atskilusi Centro frakcija, kurioje dalyvavo ir socialdemokratai, nepritarė priimtam privatinės nuosavybės grąžinimo įstatymui „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“.

„Socialdemokratai skausmingai išgyvena tai, kad bandoma masiškai grąžinti namus – iki 500 kvadratinų metrų naudingo ploto vienam asmeniui, – „Lietuvos žiniuose“ rašė K. Antanavičius. – Kiek Lietuvoje atsirastų išmestų iš butų, nuskriaustų, vien tai gali sukelti pilietinius vaidus.“ Prasidėjo ginčai tarp deputatų, ar geriau Nepriklausomybę įtvirtinti ir valstybę kurti radikaliais metodais, ar atsargiomis priemonėmis. Ginčų objektas buvo ekonominiai sprendimai. Tie ginčai, išplieskiantys per Aukščiausiosios

Tarybos posėdžius, buvo transliuojami per radiją ir kaitino žmonių jausmus. Kazimieras Antanavičius nepriklausė jokiai frakcijai. Pačioje Aukščiausiosios Tarybos darbo pradžioje besikuriančios frakcijos dar neatstovavo partijoms, neturėjo aiškaus politinio veido. Ir partijų įtaka visuomenei buvo dar minimali.

Kitos politinės partijos Seime formavosi vėliau. 1989 metais socialdemokratai kandidatavo į SSRS liaudies deputatus, vėliau – į Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos deputatus ir sudarė vienybės ir tarpusavio bendradarbiavimo vaizdą. „Mes nesam akli – mes matome priekyje Golgotą. Bet mes pasiryžome nešti savo kryžių į laisvės kalną, mes eisime ir niekas mūsų nesustabdys be represijų, baisesnių nei stalininės“, – tai K. Antanavičiaus mintys, rastos jo asmeniniame archyve. Šis politikas romantikas tas mintis taikė ne tik savo partijai, bet ir visam Lietuvos politiniam gyvenimui, visuomenei, kuria šventai pasitikėjo. Iš čia kilo ir jo euforija: „O stebukle, ar begalėjo mūsų tėvai, sibiruose išsekinti, mūsų broliai, kalėjimuose vergovę iškentę, tikėti, kad laisvą Lietuvą dar mes matysime, kad taip staigiai supliukš dinozauras. /.../ Kiekvienam privalu suprasti, kad būti pirmam – didvyriškumas, juoba kad rizika būti sumaitotam didžiulė. /.../ Be rizikos ir aukos didvyrų nebūna.“ Šiame publicistikos įkarštyje, kur politinė temperatūra įkaitusi iki baltumo, – visa Kazimiero Antanavičiaus apnuoginta siela.

Bet netikėtai iš to džiaugsmo dangaus drauge su euforijos lietumi ima kristi nustebimo, nusivylimo ir kartėlio kruša. Paskelbta *Nepriklausomybė*, o nei džiaugsmo ašarų, nei sveikinimo šūksnių. Tik nepasitikėjimas vienų kitais ir vis didėjantis nepasitenkinimas. Lietuviai tokie jau yra: susitelkę gyvybiškai svarbiam uždaviniui kaip Nepriklausomybė, jie nepaisė, kuris čia komunistas, kuris disidentas ar tremtinys. Visi buvo vienodai svarbūs, visi propagavo vienybę manydami, kad toliau viskas savaime eis kaip svies-

tu patepta. Taip neįvyko. Atkūrus Nepriklausomybę vieni ir toliau rūpinosi valstybės reikalais, kiti užsiėmė sau naudingais dalykais, treči ieškojo, kaip daugiau pasipelninti iš Nepriklausomybės. Sunku išlikti, anot poeto Vaidoto Daunio, „nepriklausomu nuo pavydo, nuo savimeilės, nuo pagiežos, nuo šventeiviškumo, nuo priplėkusių instinktų, kurie laisvajam žmogui sukelia gėdos jausmą... Kuo daugiau pas mus kalbama apie Meilę, tuo labiau mažėja pagarbos ir pakantumo kitaip mąstančiam. Kuo daugiau kalbama apie Atgailą, tuo mažiau gailesčio.“ Taip su širdgėla kalbėjo poetas. Bet ir ekonomistas K. Antanavičius, atsipeikėjęs iš euforinės būsenos, pradeda suvokti, kad Nepriklausomybė tėra tik dokumentas, o realiau pamąsčius – vis dar tik siekis, kaip ta vaivorykštė prie horizonto. Kuo smarkiau ją vejiesi, tuo sparčiau ji tolsta... Ir Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos deputatai tėra tik vakarykščiai žmonės, sovietinio laiko vaikai, kurių mąstysenos nepakeisi lyg burtininko lazdele mostelėjus.

Ne tik profesorius K. Antanavičius manė, kad naujoji Aukščiausioji Taryba patirs visišką atsinaujinimą, nes į „Lietuvos valstybę ėjome kaip į Eldorado šalį, kaip į išsvajotus teisybės, teisingumo, demokratijos, sąžiningumo namus“. Taip manė ir kiti idealistinės prigimties parlamentarai, nuo 1990 m. kovo 11 d. atsakingi už savo valstybę. Bet net ir jie nebuvo gerai pasiruošę valstybės kūrimui nei teisiniu, nei ekonominiu, nei moraliniu ar politiniu atžvilgiu. K. Antanavičiaus viltys ir iliuzijos ėmė žlugti jau pirmąją darbo Aukščiausiojoje Taryboje savaitę. Nebuvo tolerancijos kito nuomonei, kolegialumo aptariant svarbiausius klausimus. Prasidėjo politinių aistrų, įtarumo, egoizmo ir prisitaikėliškumo metas. Per penkiolika Nepriklausomybės metų keitėsi Seimo nariai ir jų tvirtinamos Vyriausybės, bet padėtis ir šiandien nėra geresnė, gal net blogesnė, nes atsirado dar daugiau asmeninių interesų, o moraliniu požiūriu – ir savotiško cinizmo.

„Mes visi liekame godūs, pavydūs, agresyvūs, įtarūs, neramūs ir nusivylę. Mes patiriame tik trumpalaikius džiaugsmo ir meilės tvykstelėjimus. Esame keista neapykantos, baimės ir švelnumo samplaika. /.../ Mes pasirodėm nesugebą įveikti savo mąstymo vienareikšmiškumo, savo ir tik savo nuomonės gerbimo. Kitokia nei vyraujanti ar vado nuomonė, pasiryžimas diskutuoti vertinami vos ne kaip nusikaltimas tautai ir, žinoma, asmens negerbimas“, – rašė K. Antanavičius 1990 metų pabaigoje. Jį dvasiškai engte engė skubotų autoritarinių sprendimų priėmimas. Vis dėlto, nors ir nusivylęs, Seime jis labai daug dirbo. Tik darbas jau neteikė tokio skaidraus džiaugsmo, kokio tikėjosi per naktis dirbdamas dar Sąjūdžio metais, nes viena po kitos žlugo jo iliuzijos – dėl parlamentarų, dėl valdininkų, dėl savo tautiečių, kurie buvo nekantrūs ir nepasirengę nepritekliams, praradimams, aukai „dėl naujosios Lietuvos būsimojo rūmo“.

Tuo metu profesorius labai daug rašė – dienoraštyje, spaudoje, kalbėjo radijui. „Jis sau neleisdavo įsiklausyti į realybę. Jis viską darė paspartintu tempu, tikrai skubėjo, o kiti manė: nepadarysim dabar, padarysim po metų kitų, kai bus geresnės sąlygos. Jam atrodė, kad nebeįmanoma laukti, – pasakoja Juozas Olekas. – Spartesnis laiko suvokimas stimuliuoja jį patį, vertė netausoti savęs, kad sau užsibrėžtus darbus nuveiktų. Dauguma su jo tempu negalėjo suspėti, atsirado susikirtimų.“ Taip atsitiko ir su jo atkurtąja partija, kai partijos vadovo pažiūros ėmė kirstis su bendrapartiečių pažiūromis. Atsiminkime jo frazę: „Širdyje esu liberalas“. Socialdemokratų tuomet pribloškė jo pasiūlyta ekonominė šoko terapija. Tai reikė, kad žmonės, paleisti nuo valstybinės ekonomikos pasaito, turėjo pasijusti visiškai laisvi, patys griebtis iniciatyvos, kurti savo verslą (gaminti, prekiauti ir t. t.) ir taip išgyventi pereinamąjį laikotarpį. Šoko terapija tiko nuovokiems, drąsiems, mėgstantiems ir mokantiems

rizikuoti, bet netiko kolektyvinės („niekieno“) nuosavybės nualintiems buvusios Sovietų Sąjungos piliečiams. Prie privataus ūkio reikėjo priprasti pamažu – per kooperatinį. Šoko terapijos efektą greitai suvokė ir juo pasinaudojo kai kurie liberalai ar šiaip apsukrūs, verslūs žmonės, sugebėję sugriebti ir privatizuoti stambiausius gamybos objektus. Tarp privatizuotojų buvo ir sąžiningų, kuriems rūpėjo valstybė, bet buvo nemažai ir savanaudžių, kurie skubino tyčia priversti įmones bankrutuoti. Sovietmečiu klestėjusių įmonių bankrotai beveik dešimtį metų krėtė mūsų valstybę.

Jau 1991 metų pradžioje prof. K. Antanavičius (1989 m. gruodžio LSDP konferencijoje išrinktas pirmininku) rašo: „Nenorėdamas trukdyti partijai ieškoti savosios vietos Lietuvos politiniame gyvenime, dar prieš penkiolikąjį partijos suvažiavimą pasitraukiu iš partijos pirmininkų.“

Kodėl jis pasitraukė vos tik įkūręs partiją? Nesutarimai su partijos politine taryba? Užgautos ambicijos? Įsidėmėtinas jo priekaištas, kad „LSDP, kaip ir dauguma Lietuvos politinių partijų, iš esmės yra tik partijos vardu pasivadinę politikierių klubai“, siekiantys sau aukštesnių kėdžių valdžios viršūnėse („Lietuvos rytas“, 1993 m. kovo 25 d.). Buvęs jo bendražygis Sąjūdyje profesorius Vytautas Landsbergis apie savo situaciją mąstė visai kitaip: „Palaužtas turėtų pasitraukti – nusivilti, pasišlykštėti, numoti ranka, trenkti durimis. Tada jie būtų pasiekę tikslą. Tai atrodytų lyg pralaimėjimas.“

1991 m. K. Antanavičius Seime nusišalino ir iš Centro frakcijos, kuriai vadovavo socialdemokratai, o nuo 1992 m. pradžios, kaip pats sakė, „buvo tik nominalus LSDP narys“. 1993 m. sausio mėnesį jis pasitraukia iš LSDP.

Šio pasitraukimo motyvų galima įžvelgti bent keletą. Vienas iš socialdemokratijos vadų Vytenis Andriukaitis tuomet torpeduoja K. Antanavičiaus parengtą Vyriausybės įstatymą, numatantį mažinti valdymo aparatą. Tuometiniai

socialdemokratų vadai Seime nepritarė, kad būtų didinamos pensijos, pašalpos ir kitos socialinės išmokos, kaip siūlė K. Antanavičius (Tėvynės sąjunga/konservatoriai, 1996 m. atėję į valdžią, jas padidino net 20 procentų). Socialdemokratai gynė Lietuvos banko valdytoją V. Baldišį, kurį atleisti reikalavo K. Antanavičius (beje, to paties reikalavo ir tuometinis premjeras G. Vagnorius). Antra vertus, kategoriškas partijos vadovas nemėgo jam prieštaraujančių ir ne visada norėdavo įsiklausyti į kitų argumentus. Prof. A. Sakalas prisimena atvejį, kai socialdemokratų vadovybė svarstė naujos Lietuvos Konstitucijos projektą. K. Antanavičius siūlė jo nepriimti, nes jame esą labai daug klaidų. Kai vis dėlto buvo nubalsuota už priėmimą, K. Antanavičius taip pasakęs: „Jei nepritariate mano nuomonei, tai tokia partija man nereikalinga“. Jis gynė savo tiesą, kaip visada, aistringai ir, kaip visada, pernelyg įsikarščiavęs.

Ar K. Antanavičius piktai reaguodavo į su jo tiesa prasiilenkiančius teiginius arba reiškinius? Romas Gudaitis sako, kad tai būdavo trumpalaikis ir ne piktas, o greičiau šmaikštus, gal šiek tiek kandus, bet gana kultūringas kolegų pasakytų žodžių ar įvykių komentavimas. Tačiau konfliktas tarp pirmininko ir kitų vadovybės narių vis gilėjo. Skaudžiausiai K. Antanavičių palietė jo partijos išdavystė dėl Prezidento rinkimų 1992 metais. Socialdemokratai į prezidentus pasiūlė ne savo partijos atkūrėją, buvusį pirmininką Kazimierą Antanavičių, o ambasadorių Stasį Lozoraitį, kaip konkurentą LDDP iškeltam kandidatui Algirdui Brazauskui. Profesoriui, tuomet dar vienam populiariausiu žmonių Lietuvoje, tai buvo didelis nusivylimas. Dar vieno jo iliuzijų bokšto griūtis. Štai kaip jis komentuoja staigų savo apsisprendimą kandidatuoti į Lietuvos prezidentus be kieno nors pagalbos. „Jau ketveri metai (nuo 1989-ųjų), kai ėmiau rengti Lietuvos ekonomikos pertvarkymo projektus. Deja, šiandien vėl tenka grįžti prie daugelio tų da-

lykų, kurie buvo pasiūlyti aštuoniasdešimt devintaisiais ar devyniasdešimtaisiais. Didelė dalis pasiūlymų taip ir liko neišgirsti. /.../ Privatizavimo, turto grąžinimo, žemės ūkio struktūrų griovimo, prekybos, socialinės politikos klaidos, neryžtingumas pertvarkant pinigų ir finansų sistemą atvedė ekonomiką į krizinę būseną, sunaikino žmonių santaupas, smarkiai pablogino Lietuvos žmonių gyvenimą. O žmonių supriešinimas jiems atėmė dar ir dvasinę ramybę. Jausdamas nuolatinę graužatį ir kaltę dėl 1990-aisiais neišnaudotos galimybės tapus Ministru Pirmininku realizuoti tuos sprendimus, kurie būtų leidę išvesti Lietuvą su daug mažesniais praradimais; matydamas ypač sunkią Lietuvos ekonominę būklę; širdimi jausdamas žmonių nerimą dėl vis sunkėjančio gyvenimo; nuoširdžiai išgyvendamas dėl mūsų žemės ūkio sugriovimo ir gilėjančios krizės pramonėje; per trejus metus supratęs, kad nepakanka tik gerų projektų, o reikia turėti ir galią juos realizuoti; atsižvelgdamas į daugelio žmonių laiškus, reiškiamą pasitikėjimą ir paramą bei į visuomenės nuomonės apklausos rezultatus; turėdamas savyje Lietuvos atkūrimo viziją ir suprasdamas, kad be ryžtingų sprendimų neišbrisisime, ryžausi siūlyti save vienu iš galimų kandidatų į Lietuvos Prezidentus.“ Kad jo programa buvo ne parlamentinės respublikos Prezidento su gana ribotais įgaliojimais, o Vyriausybės vadovo, K. Antanavičius tada nesusimąstė. Savo ekonomine ir psichologine sankloda jis iš tiesų būtų buvęs puikus premjeras, jeigu ne konfliktai su parlamento vadovybe...

Kandidatai į Prezidento postą buvo paskelbti Stasys Lazoraitis, Algirdas Mykolas Brazauskas, Kazimieras Uoka, Kazys Bobelis, Juozas Petraitis. Prof. K. Antanavičius sakė nesiįjaučiansias, jei nebus išrinktas: „Tik galėsiu būti ramus – lemiamu momentu nelikau nuošalyje.“ Jis manė, kad Lietuvos prezidentas turi būti žmogus, nepriklausantis jokiai partijai, nes tik toks žmogus gali tikėtis grąžinti santarvę

tarp visų Lietuvos žmonių. „Atmetu Lietuvos žmonių skirstymą į kairiuosius ir dešiniuosius, į patriotus ir priešus, į tikinčiuosius ir ateistus. Visi Lietuvos žmonės, nepriklausomai nuo to, kokių politinių pažiūrų, kokio tikėjimo, kokios tautybės jie yra, visi jie yra Lietuvos Motinos vaikai ir visi jie turi rasti vietą Lietuvos kūrimo darbe.“

Šių dienų akimis žiūrint šie žodžiai yra daugiau deklaratyvūs, nei pajėgiami įgyvendinti tikrovėje. Bet anomis dienomis jie buvo tapę kritiškesnio proto inteligentijos atstovų svarstymo objektu. „Mes pasmerkti būti kartu, todėl turime stengtis, kad tas buvimas nepavirstų visų karu su visais...“, – rašė tuomet filosofas Arvydas Šliogeris. Manau, kad pakilusių į kovą prieš tautos supriešinimą tada buvo per mažai, o viršų ėmė gana primityvios mąstysenos ultrarėksniai, matę tik priešus ir draugus, kuriuos vadino patriotais, tik juodą ir baltą spalvas, kurios gyvenimą dažė baimės ir neapykantos emocijomis.

Patriotizmas – ne priešų ieškojimas, o atsakomybė už savo tautos ir valstybės likimą, kritiškai vertinant jos vadovų veiksmus. K. Antanavičius tai suprato, bet buvo nepajėgus ką nors pakeisti vis sparčiau įsisukant politiniam smagračiui. Jis turėjo keisti pirmiausia save, savo charakterį, tapti lankstesniu politiku-diplomatu, ieškoti kompromisų. Deja, atsitiko taip, kad jis Prezidento rinkimuose nedalyvavo. Dramos veiksmas persikėlė į Stasio Lozoraičio ir Algirdo Brazausko politinę dvikovą. Kaip žinome, laimėjo A. Brazauskas. Kazimieras Antanavičius prarado paskutinę progą daryti įtaką tautos politiniam gyvenimui.

Įdomu, kaip po keliolikos metų tokį ano meto partijos pasirinkimą interpretuoja dabartiniai tikrųjų socialdemokratų (ne buvusių LDDP narių) vadovai? Šiandieninis europarlamentaras prof. Aloyzas Sakalas, LSDP pirmininku išrinktas penkioliktame partijos suvažiavime, taip komentuoja anuometinę situaciją: „Partijos konferencija kandidatų

į prezidentus iškėlė S. Lozoraitį, motyvuodama tuo, kad Lietuvai dabar reikia žmogaus iš Vakarų, kuris neturi ryšių su komunistine praeitimi. K. Antanavičiui tai buvo didžiulis smūgis. Dabar aš manau, kad buvo padaryta klaida, reikėjo į prezidentus siūlyti K. Antanavičių. Jis buvo populiarus, tai jį būtų sustiprinę morališkai, prailginę jo gyvenimą.“

Juozas Olekas, dabartinis Seimo Socialdemokratų frakcijos seniūnas: „Partijos taryboje buvo svarstoma, ar nereikia kelti K. Antanavičiaus kandidatūrą. Daugumai atrodė, kad nereikia rizikuoti, reikia remti S. Lozoraitį. K. Antanavičiui, iškiliam žmogui, kuris mūsų partijai paaukojo intensyviausią gyvenimo tarpsnį, tai buvo didelė nuoskauda. Natūrali reakcija, kad reikia pasitraukti iš partijos, jei tavęs nepalaiko bičiuliai, kada esi įsitikinęs, jog gali save realizuoti. To, kas įvyko, jau nepakeisi, bet iš šių dienų perspektyvos būtina įsisąmoninti, kad tokių klaidų daryti negalima. Jei K. Antanavičius būtų dalyvavęs Prezidento rinkimuose kaip socialdemokratų kandidatas, būtų buvusi didelė nauda ir pačiai socialdemokratijai, ir Lietuvos ateičiai. Gal būtų kitaip pakrypusi ir socialdemokratija, ir socialinė Lietuvos ateitis, nebūtume įkritę į tokią gilią ekonominę ir socialinę duobę, kuri susluoksniavo visuomenę. Laiko neatsuksi atgal, bet iš klaidų reikia mokytis, kad ateityje būtų galima padaryti teisingus sprendimus. Iš K. Antanavičiaus gyvenimo, jo motyvacijų, iš santykių, kurie susiklostė Socialdemokratų partijos viduje K. Antanavičiaus atžvilgiu, dalis žmonių tikrai pasimokys.“

Savo įsitikinimų įkaitas Aukščiausiojoje Taryboje ir Seime

1990 metų pradžioje visuomenę buvo apėmęs neįtikėtinas entuziazmas, o Sąjūdis buvo pačiame pakilime. Artėjo kovas, kai bus šaukiamas pirmasis naujai išrinktos Aukščiausiosios Tarybos posėdis, kuriame deputatams reikės apsispręsti: kokia Lietuva bus nuo 1990-ųjų pavasario.

Vasaris, kovas – lemtingi Lietuvos likimui mėnesiai. Tai metų laikas, žadinantis viltį, kad po ilgos žiemos ateis pavasaris. Tas metas labai svarbus agrarinei visuomenei, kokia istoriškai ir buvo lietuvių tauta. Vasario 16-oji išsprendė pirmojo Atgimimo bylą, Kovo 11-oji buvo antrojo Atgimimo rezultatas. Taigi šie mėnesiai ilgainiui lietuviams taps tarsi mitiniai, nes žiema simbolizuoja šaltį, nepriteklių, ekonominę blokadą, o pavasaris – laisvę ir viltį. Pavasaris Lietuvai dar ryškiau plykstelėjo po metų, kai 1991 metų vasario 9-osios visuotinės gyventojų apklausos metu demokratinei ir nepriklausomai Lietuvos valstybei 90 procentų balsavusiųjų pasakė *taip*. O apsiniaukusį, bet gana šiltą 1990 metų kovo 11-osios vakarą, 22 val. 45 min., Aukščiausioji Taryba paskelbė, kad atkurta (atstatyta) nepriklausoma Lietuvos Respublika. Niekas nenuneigs, kad tai buvo Sąjūdžio deputatų nuopelnas, nes išrinktieji LKP deputatai turėjo prisiderinti prie bendro tono. Jų suglumimą išdavė sutrikusios šypsenos, kai daugeliui jų kolegų susikibus rankomis ir giedant Lietuvos himną riedėjo džiaugsmo ašaros. Tik šeši lenkų išrinktieji atstovai susilaikė, matyt, bijodami balsuoti *prieš*. Bet visas abejones ir baimes nuplovė bendra džiaugsmo banga, tos vėlyvo vakaro valandos pakilumas, kurio, tikiu, neužmirš, kol bus

gyvas, nė vienas toje salėje buvęs tautos atstovas. Tą vakarą jie gal nė vienas nemastė, koks nepakenčiamai sunkus bus žygis į tikrąją, o ne deklaratyvią laisvę ir nepriklausomybę. Pirmiausia reikėjo išmokti būti kultūringiems ir santūriems bei įsisavinti kompromiso ir derybų meną. Jau tą pirmąjį vakarą buvo padarytas nemalonus akibrokštas: kai scenoje buvo nuleistas SSRS herbas ir iš lėto pakilo Trispalvė, *kai kas*, daugiausia jaunimas, laukęs balsavimo rezultatų lauke už parlamento durų, senąjį herbą išnešus į lauką trypė jį kojomis. Entuziazmo triukšmas ir pašmoninis įniršis lydėjo pirmąsias Nepriklausomybės akimirkas už parlamento posėdžių salės sienų. Vėliau tie *kai kas* taip pat sėkmingai ėmė trypti Nepriklausomybės siekius.

Štai kaip prof. K. Antanavičius jam būdinga greitakalbe ir emociniu įkarščiu apibūdina tai, kas įvyko Kovo 11-ąją. „Ilgai lauktoji, išsvajotoji diena atėjo. Bet kas tai? Kaip džiaugėmės ir verkėme aštuoniasdešimt aštuntųjų mitinge Katedros aikštėje, kaip džiaugėmės ir verkėme iškėlę trispalvę Gedimino pilies bokšte, kokie vieningi buvome Baltijos kelio grandinėje... O dabar, paskelbus, kad atstatoma Nepriklausoma Lietuvos Respublika, – nei minių, nei džiaugsmo, nei ašarų... Kodėl, kur priežastys? Ar čia tik amžinojo siekimo laimės išraiška? Žmogui visada didesnė laimė yra siekti svajonėse regimo, o pasiektasis vaisius pasirodo ir ne toks gardus, ir ne toks gražus, ir ne toks, kokio tikėjomės. /.../ Pabandysiu atskleisti savo suvokimą ir būsiu laimingas, jei tas mano suvokimas leis determinuoti priežastis ir nuraminti sielą. Manau, kad būtina prieš žygį apsivalyti ir būti atviriems, teisingiems ir doriems.“

Šitai skelbdamas profesorius vėl pasidavė deklaratyvumui, nes juk turėjo suvokti, kad neįmanoma priversti bent pusės tautos išrinktųjų būti atviriems, teisingiems ir doriems. Tuo labiau neįmanoma to reikalauti iš žmonių, kurie yra sovietmečio produktas, kurie atėjo iš totalitarinės

visuomenės ir buvo jos suformuoti. Su kartėliu profesorius konstatuoja, kad jau pirmosiomis darbo Aukščiausiojoje Taryboje dienomis jo „vizijos ir tyrumo viltys žlugo. Nieko verti, nereikalingi pasirodė ne tik Lietuvos žmonių mintys, pasiūlymai, nusiteikimas, bet ir didelės deputatų dalies pastebėjimai.“ Štai čia ir prasideda darbingiausias ir sykiu tragiškiausias prof. K. Antanavičiaus, Nepriklausomybės Akto signataro, gyvenimo tarpsnis. Gyvenimas uždaroje parlamento rūmų erdvėje po keliolika valandų per dieną – išvargintiems posėdžių, ginčų, net barnių ir konfliktų deputatams ardė solidarumo ir vienybės pamatus. Žinoma, ir iliuzijas, kad parlamentaro darbas yra šventas, paremtas žmonių meile ir auka. „Mes pasirodėme nesugebą įveikti savo mąstymo vienareikšmiškumo, savo ir tik savo nuomonės gerbimo. Kitokia nei vyraujanti ar vado nuomonė, pasiryžimas diskutuoti vertinami vos ne kaip nusikaltimas tautai ir asmens įžeidimas ar negerbimas.“

Taip prasidėjo darbas Aukščiausiojoje Taryboje, kuri vis dėlto kaip diena nuo nakties skyrėsi nuo sovietinių laikų parlamento savo demokratizmu, kai kuriais atvejais virstančiu žodžio laisvės anarchija. Kartais deputatai tiesiog smiginosi, galėdami nebaudžiami sakyti, kas jiems ateina į galvą. Tai matyti iš posėdžių stenogramų. Nors 1990–1992 metais ir buvo ginčų, net nedraugiškų, konfliktinių situacijų, tačiau iki naujų Seimo rinkimų ir naujos Konstitucijos priėmimo buvo padėti jaunos valstybės teisiniai pagrindai.

Netrukus po Nepriklausomybės Akto paskelbimo, dar neišsivadavus iš sovietinio palikimo, Rusija paskelbė Lietuvai ekonominę blokadą. Stigo kuro ir duonos, energetinių išteklių ir ypač – tikėjimo savo valstybe. Susisielojęs dėl valstybės likimo šviesaus atminimo prof. Česlovas Kudaba 1990 m. birželio 7-osios posėdyje kalbėjo: „Gerbiameji deputatai, 50-oji blokados diena. Reikia būti ne susirinkimuose, o kaimuose, sodžiuose, šventėse, radus juos (*savo*

rinkėjus. – A. Ž.) kur nors karves melžiant ar ant skiedryno pakalbėjus. Daug kartų jie sakė – nesiginčykit, nesiginčykit, deputatai, tik nesiginčykit, mums persiduoda... Svarbiausius dalykus transliuokite, žemės ūkį transliuokite.“ Radijas iš tiesų transliavo Aukščiausiosios Tarybos deputatų posėdžius, ir tik dabar, iš keliolikos metų perspektyvos, galima svarstyti, ar tai buvo teisinga. Ar visuomet reikėjo transliuoti? Ar tai neglumino kaimo žmonių, kurie laukė greitų ir apčiuopiamų rezultatų? O jų vis nebuvo. Tik slinko vis sunkesnės ekonominės blokados dienos.

Kitame posėdyje, prieš išvykdamas į Strasbūrą, Seimo Ekonomikos komisijos pirmininkas K. Antanavičius parlamento tribūnoje vienas pirmųjų išreiškė nerimą dėl vangiai vykstančių pokyčių jau laisvoje Lietuvoje ir dėl parlamentarų klimpimo į antraeilius dalykus: „Ekonominė reforma sustojo. Neaišku, kas ją vykdys. Esu giliai įsitikinęs (ir kiti ekonomistai tam pritaria), kad, neorganizavus atitinkamo ekonominės reformos padalinio, jokia reforma nebus įvykdyta. Kiek kartų buvo diskutuojama dėl visų įstatymų! Po tris keturis kartus ir dar daugiau, kol galų gale būdavo pateikiami parlamentinei komisijai. Bet kur tie įstatymai yra? Kur ministerijų parengti įstatymai? Kada jie atsiras? Ekonominė blokada mus skatina vykdyti esminę ekonominę reformą, t. y. eiti į rinką. Jeigu pažvelgsime iš esmės, tai jokio pasikeitimo rinkos linkme nėra. Greičiau priešingai – Vyriausybės struktūra, nepaisant Vyriausybės įstatymo (*kurio autorius buvo K. Antanavičius.* – A. Ž.), formuojama tokia, kad aiškiai ir toliau vyrauja administraciniai metodai. Plėtojasi aiškiai komandinė sistema. Kada bus pradėta ta ekonominė reforma ir kas ją vykdys?“

Toliau K. Antanavičius išvardija parengtus įstatymų – Bankroto, Antimonopolinės veiklos, Samdos, Socialinės rūpybos, Mokesčių įstatymo, Sporto, Turizmo ir t. t. – projektus, atiduotus deputatams prieš gerą mėnesį, t. y. gegu-

žės pradžioje. „O šiandien girdim iš tribūnos, kad tai darys (*rengs įstatymus*. – A. Ž.) Ekonomikos ministerija. Ką ji padarys viena? – klausia K. Antanavičius. – O dabar daroma, kad kaip tik neliktų autorių, kad viskas būtų kažin kieno, bet neaišku kieno.“ Tame posėdyje jam bandė atsakyti ekonomikos ministras V. Navickas, bet tai buvo tik abstraktus šnekėjimas. Tai pastebėjęs deputatas Gediminas Vagnorius pasakė: „Kartais man kildavo mintis, kad galbūt kai kas tai daro sąmoningai, kad sužlugdytų visą tą reikalą.“ Jis ragino kuo greičiau įvesti savus pinigus ir nuo administracinių metodų pereiti prie rinkos metodų, nors blokados sąlygomis tai sudėtinga. Tokiomis sąlygomis Vyriausybė turinti dėti visas pastangas, būti aktyvi, iniciatyvi, kompleksiskai ir labai greitai atlikti savo veiksmus. Apie tą patį kalbėjo ir K. Antanavičius. Mokytojo ir jo mokinio G. Vagnoriaus keliai išsiskyrė vėliau, kai prasidėjo konkretus privatizavimo etapas, kuris daugelį įstatymų ir jų autorių įklampino į neišbrendamą diskusijų ir nepasitikėjimo vienu kitais pelkę. Privatizavimo Achilo kulnas buvo žemės ūkis.

Ekonominių ir psichologinių virsmą Lietuvos kaime 1990–1992 ir vėlesniaisiais metais galima lyginti su nacionaline katastrofa, kokia buvo ištikusi Lietuvą pokaryje. „*Ką tik norit, tą darykit, / Tik kolchozan nevarykit*“, – dainavo Suvalkijoje, ilgais žiemos vakarais užsidangstę langus. Arba: „*Ein kolchozan verkdami, / Rankoj terbą nešdami*“. Tai aidai iš pokario Aukštaitijos. Šios paprastos dainutės rodė kaimiečių požiūrį į naująją kolūkinę santvarką. Kolūkiai – tai XX amžiaus baudžiava, o vadinamieji darbadieniai, nauja atlyginimo forma – tai vargadieniai, už kuriuos, anot dainos, „*sauja pelų*“. Per porą pokario dešimtmečių žmonės bėgo į miestus, ypač į juos stūmė savo vaikus, kad jiems netektų purvo bristi srutomis patvinusiose aptriušusiose fermose. Vieni savo noru paliko po trėmimų į Sibirą ištuštėjusius vienkiemius, kitų sodybas nugriovė ir sodus išvertė

septintajame dešimtmetyje praūžusi melioracija, o žmonės prievarta buvo sukelti į gyvenvietes. Pamažu visi apsiprato su esama padėtimi, susiformavo nauji santykiai tarp kolūkių administracijos ir kolūkiečių. Žmonės ėmė auginti daugiau gyvulių ir dirbti daugiau žemės, o kolūkių vadovybei buvo patogu kolūkio vardu atsiskaitinėti valstybei iš žmonių supirktomis žemės ūkio gėrybėmis. Pasisavinti, arba „sukombinuoti“, iš bendro turto tapo įprastu dalyku, taigi moraline norma, kitaip tariant, nebuvo laikoma nuodėme. Esant tokiai situacijai, kai kolūkinė santvarka jau buvo pripažinta ir viršūnių, ir apačių, parlamentas užsimojo iš pagrindų keisti senąją žemės ūkio santvarką. Griauti inerciją žmoguje iš vidaus yra nepaprastai sunku, nes tik mažas gyventojų procentas drįsta ieškoti naujovių ir išsimušti iš rutinos. Dauguma lietuvių gamtos ir genetikos yra apdovanoti stagnacine formule: „Ir aš, kaip visi“. Tai reiškia – neišsiskirti, nestebinti pasaulio naujais atradimais, neperžengti susiklosčiusių normos ribų.

„Dabar paplito vadinamasis turto įsameninimas. Aš dar jo neperkandau, aš jo nesuprantu, – viename pirmųjų Aukščiausiosios Tarybos posėdžių sakė Ėriškių kolūkio pirmininkas Alfonsas Giedraitis, turintis 35 metų pirmininko stažą. – Sakoma, kad, nacionalizavus visą žemės ūkio turtą, bus išduotos akcijos, kompensaciniai čekiai, obligacijos ir t. t. Užtenka! Kaime tais dalykais niekas netiki ir netikės. Dar neatgavome obligacijų, kurios iš mūsų paimtos 1956 metais. Todėl tokie žodžiai kaip *obligacija*, *čekis*, *partija* kaime yra nepopuliarūs. Turime ieškoti kitų būdų, kitų kelių, žinodami, kad mūsų žmogus yra lėtas, viską apgalvojantis ir neskubantis. Todėl norėčiau pasakyti, – priimdami žemės įstatymą neskubėkime. Tai ne tas įstatymas, kurį priėmus netrukus galima pataisyti. Tai įstatymas, su kuriuo susijęs būsimųjų kartų gyvenimas.“

Jam antrino kitas deputatas, Ramygalos kolūkio pirmininkas Virmantas Velikonis. „Mes keikiame, kad kolūkiai

nepasiteisino. Jie tikrai tokia forma neturi ateities. Buvo laikai, kai iš viso nieko nebuvo mokama, kai žmogus turėjo iš arų išgyventi, kad nemirtų badu. Šiuo metu kainų politika yra baisi. Dabar lengviausia pasakyti – išdalykime žemę ir būsime turtingi. Tai yra netiesa. Tai – ne panacėja. Tuo keliu eidami pateksime į dar didesnę duobę. Miesto žmogus ir kaimo žmogus į tą pačią problemą žiūri skirtingai. Tie, kurie galvoja, kad atstatysime tai, kas buvo prieš karą, – smulkius, mažus ūkius, – to jau negali būti ir negalima leisti. Jeigu pramonė neatsisuks į žemės ūkį, jokie žemės išdalijimai, jokios svajonės, kad žmogus, dieną naktį dirbdamas (kaip kadaise dirbo), išmaitins mūsų respubliką, nerealūs.“

Tai buvo svarstymai blokados sąlygomis, bet šie žodžiai buvo jau pirmieji pranašai, kad žemės reforma stringa iš pat pradžių. Vaclovas Lapė, kuris tuo metu buvo Žemės ūkio koordinacinės tarybos pirmininkas, sakė, kad kaimo žmonės yra sutrikę, kad „šiandieninis ūkininkas – kaip Robinzonas, išmestas negyvenamoje saloje“.

Kazimieras Antanavičius iš pat pradžių siūlė surengti referendumą dėl žemės privatizavimo, kad patys kaimiečiai įsijungtų į diskusijas ir ugdytųsi supratimą apie naują ekonomiką, nes „be kiekvieno kaimo žmogaus supratimo mes nenueisime niekur“. O kol kas, jo nuomone, „kaip kas nori, tas tegul taip ir daro. Kas nori tapti ūkininku, tegul juo tampa. Kas nori tapti akcininku, tegul tampa akcininku, kas nori būti tokia kolūkyje, koks dabar yra, tegul būna... Mes juk negalime galvoti apie tai, kad staiga išgriausime pastatus, sužlugdysime infrastruktūrą ir pradėsime visai naują gyvenimą.“

Bet tas naujas gyvenimas ėjo savo keliu. 1990 m. parlamente buvo priimtas „trihektarininkų“ įstatymas, tai yra žemė pradėta dalyti po tris hektarus tiems, šalia kurių sodybų ji buvo. Tai buvo įžanga į žemės reformą. Vėliau, kai buvusieji žemės savininkai, o daugiausia jų palikuonys, ėmė

masiškai atsiimti savo tėvų ar senelių žemę, paaiškėjo, kad didelė jos dalis jau atiduota trihektarininkams. Tai buvo didelė tuometinių parlamentarų klaida, kurios padarinius pajuto tuometinė Vyriausybė, o vėliau kaip palikimą perėmė vėlesnės Vyriausybės. Kilo sumaištis, nepasitenkinimas, susipriešinimas. Ar nebuvo teisus K. Antanavičius, 1990 metų vasaros pradžioje sakęs: „Niekam žemių grąžinti nereikėtų ir jokių kompensacijų mokėti nereikėtų. Pradėdami ieškoti palikuonių, paveldėtojų, mes Lietuvą įklampintume į tokią balą, kad sunkiai beišsipirktume.“ O gal ir neteisus, nes ir pats vėliau drauge su broliais ir seserimis atsiėmė savo tėvų žemę, nors iš pradžių kvietė deputatus to nedaryti. Žemės reforma, kaimui primesta tuometinės Aukščiausiosios Tarybos ir vėlesnių Seimų, trunkanti nuo 1992 metų iki dabar, kaimiečius supriešino ir todėl, kad iš pat pradžių nebuvo valstybės kontrolės arba ji buvo labai menka, o kai kurie nesąžiningi kolūkių vadovai ar kiti kaimo nomenklatūros atstovai tiesiog pasisavino („prichvatizavo“) bendrą turtą, vėl tuščiomis palikę kolūkiečius likimo valiai. O iš šalies, daugiausia per žiniasklaidą, kaimiečiai buvo gąsdinami, kad kai tik pakils kainos, kaime prasidės badas, kad žmonės nepajėgs išsimaitinti net turėdami po kelias karves ar keliolika kiaušių. Atotrūkis tarp inteligentų, parlamente rengiančių žemės reformos įstatymą, ir kaimo žmonių, dar tebegyvenančių pagal kolūkinę dvasią ir nesuvokiančių esminių naujųjų laikų pokyčių, vis didėjo.

Deja, tokia buvo pirmųjų nepriklausomybės mėnesių kasdienybė: Rusijos primesta blokada, vidinis buvusios nomenklatūros pasipriešinimas, informacinis karas, pasireiškęs neigiamu Lietuvos įvaizdžio kūrimu viduje ir išorėje. Tokiomis sąlygomis uždaroje, tvankioje parlamento patalpoje, primenančiose modernų rūsį, dirbo Aukščiausioji Taryba. Dirbo po keliolika valandų per dieną, kurdama ir priimdama įstatymus. Šį procesą išsamiai nušvietė buvęs

Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas Vytautas Landsbergis savo knygoje „Sunki laisvė“, išleistoje 2000 metais, taigi po dešimties metų nuo jo pradžios. Po dešimties metų jau buvo galima žvelgti iš šios tokios perspektyvos ir mėginti aptarti tuometines tendencijas. Knygoje pateikta daug posėdžių stenogramų ištraukų. Žurnalistui Virgilijui Liauškai 1991 metų pabaigoje V. Landsbergis kalbėjo, kad 1990–1991 metais Lietuvos parlamentas rengė ne tik įstatymus, bet priėmė ir labai daug politinių dokumentų, nes reikėjo gintis pirmiausia nuo tokių vidaus priešų kaip OMON'as ir parlamento viduje atlaikyti kovas tarp besiformuojančių frakcijų, turinčių visiškai skirtingus požiūrius į priimamus įstatymus ir į valstybės gyvenimą.

Taigi parlamentas buvo kovojantis, ir į tą kovą prof. K. Antanavičius puolė su visa jam būdinga aistra. Filosofas Arvydas Šliogeris to meto atmosferą taip apibūdino: „Mes pasmerkti būti kartu, todėl turime stengtis, kad tas buvimas nepavirstų visų karu su visais... Kad „priešai“ virstų oponentais, oponentai – dialogo partneriais. Kad nusloptų revanšistinės nuotaikos, o praeities skriaudos žadintų ne triukšmą bei įniršį, o susitaikymo viltį. Kad būtume ištvermingi ir kantrūs.“ Pats filosofas po kurio laiko neištvėrė psichologinės įtampos ir per televiziją ištarė garsiąją frazę, kad „patriotas yra idiotas“, tuo sukeldamas dar didesnę triukšmą ir įniršį. Ši frazė buvo paradoksali, bet turėjo dvigubą dugną, kurio kontūrai aiškėja tik šiandien. Dialogo buvo mokomasi pamažu, bet ir šiandien Seimo viduje dar pasitaiko skaudžių susidūrimų.

Bepigu dabar kalbėti apie anų metų įvykius ir atmosferą, kai viskas jau praeityje: Rusija atvirai negrasina ekonomine blokada, Lietuva tapo Europos Sąjungos ir NATO nare, o žmonių gyvenimas, nors ir labai pamažu, bet gerėja, pilietinė visuomenės sąmonė bręsta ir skaidrėja. O anuomet reikėjo tiesiog išgyventi – diena po dienos, mėnuo po mėnesio.

Taigi 1990 metų pabaigoje svarstant privatizavimo klausimus, išryškėjo nuosekli, nedviprasmiška K. Antanavičiaus nuomonė. 1990–1992 metai buvo intensyviausia jo gyvenimo atkarpa. Profesorius ragino konkrečiai svarstyti ekonomikos pertvarkymo įstatymus (Privatizavimo, Kainų, Turto grąžinimo ir kt.). Nors Parlamento rūmuose deputatai dirbo nuo ryto iki vėlaus vakaro, įstatymai buvo priimami gana lėtai, nes laikas buvo gaišamas dėl procedūrinių klausimų. Skaitant tų metų posėdžių stenogramas aiškėja, kad diskusijose K. Antanavičiaus balsas dažnai likdavo lyg šaukiančiojo tyruose. Jis nervinosi, kad jo nenori girdėti, nenori įsiklausyti, suprasti. Šaukdavo į mikrofoną, replikuodavo karštai ir kai kada gana griežtai, bet jo nuomonės mažai kas paisė.

Per 1992 metų lapkričio – gruodžio mėnesius K. Antanavičius pateikė Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo, Lietuvos Respublikos pinigų įstatymo, nutarimo „Dėl valstybinio turto privatizavimo aukcionų laikino sustabdymo“ projektus. Šie dokumentai deputatų balsavimu buvo priimti. Iki gruodžio 1-osios dienos jis pateikė dar aštuonis įstatymų ir nutarimų projektus, tarp jų ir Valstybinio turto privatizavimo įstatymo projektą, kurį per gruodžio mėnesį dar tobulino. Pateikė Mažųjų įmonių įstatymo projektą, tas įstatymas veikė iki 2002 m. lapkričio mėn. Jis dirbo kaip pašėlęs, ir moterys iš Ekonomikos komisijos, patarėjos, padėjėjos ir sekretorės vos spėjo suktis, apdorodamos per naktį ar per savaitgalį jo pateiktą medžiagą – įstatymų projektus, būsimų nutarimų apmatų, kitus dokumentus. „Jis buvo toks darbštus, – prisimena Regina Zabarauskienė, – kad kai ateidavo pirmadienis, mes ant jo rašomojo stalo rasdavome krūvas prirašytų straipsnių, pranešimų, tezių ir iki ketvirtadienio vos spėdavom sutvarkyti tą medžiagą. Profesorius ateidavo miegojęs valandą ar dvi, jis tiesiog svyrudavo iš nuovargio, eidamas per kambarį.“

Daug jo parengtų ir pasiūlytų projektų buvo atidėta, atmesta, ypač 1994–1995 metų sesijų laikotarpiu. Bet daug ir priimta, nes jis buvo nepralenkiamas oponentas. Akimirksniu profesorius įvertindavo savo oponento pasiūlymą ir čia pat savo svariais argumentais jį „sutriuškindavo“, įrodydavo, kuo jo siūlymas yra geresnis. Buvo kolegų, kurie jį labai mėgo, buvo nemažai tokių, kurie nemėgo už nemokėjamą pataikauti, prisitaikyti prie situacijos, ieškoti kompromisų. Bet visi gerbė jo ekonominį išprusimą, pranašumą, ir jo kaip ekonomisto autoritetas buvo neginčijamas. Rasa Duburaitė, dirbusi su juo nuo 1991 m. vidurio, prisimena, kad profesorius buvo atkaklus ir ryžtingas: išklausydavo kitų argumentus, bet diskutuodamas nugalėdavo oponentus savo žiniomis, vidine energija, intelektu ir drąsa sakyti tai, ką galvoja. Net ir norėdamas nebūtų pajėgęs atsiriboti nuo politikos, nes politinė veikla skatino jį veikti kaip mokslininką. Buvo labai jautrus neteisybei. Maskvos pučo dienomis, kai ir Lietuvos likimas nežinomybėje kabėjo lyg ant plauko, jis važiavo su savo padėjėja į savo rinkimų apygardą, kur buvo kareivinės, kad susitiktų su karininkais ir išsiaiškintų padėtį. Padėjėjai Rasai sakė: „Nebijok, jei mane suims, tave paleis, nes tu turi du vaikus“. Prisistatė karininkams kaip šios apygardos deputatas, kuriam rūpi jo rinkėjų likimas. Rusų karininkai su juo elgėsi pagarbiai, kalbėjo dalykiškai. Jie paaiškino, kad čia esantys ne kariniai, o tik techniniai daliniai, ir iš jų pusės joks pavojus žmonėms negresia. Profesorius rizikavo ne tik savimi, bet ir savo šeima, kurią labai mylėjo, kuri jam buvo didžiausia vertybė. Dukrą tiesiog dievino, labai rūpinosi žmona, jautriai išgyvendavo, kad tik ši nesijaudintų. Lietuvos dailės muziejaus direktorius Romualdas Budrys sako, kad profesoriaus asmenybėje harmoningai jungėsi profesinis darbštumas ir visuomeniškumas, taip pat begalinis rūpinimasis savo šeima.

Profesorius K. Antanavičius buvo labai tvarkingas, Regina Zabarauskienė prisimena tvarkingai ant stalo ar stal-

čiuose, lentynose sukrautas dėžutes, savotiškas kartotekas su lapeliais, kuriuose buvo profesoriaus ranka įrašytos aforistinės mintys, prasmingi posakiai, citatos iš perskaitytų išmintingų knygų, laikraščių aktualijų iškarpos. Jis jau iš anksto žinojo, kur panaudos tas citatas.

Žmonės iš įvairių Lietuvos kampų jam rašė laiškus – tai buvo jam moralinė paguoda. „Asmeniškai Jūsų situacija man kažkuo priminė TSRS deputatų suvažiavimą, kada buvo nuplotas ir nušvilptas Sacharovas. Ciniškas kitų deputatų pasišaipymas Jums kalbant rodo tikrai kultūros stoką, na, ir turbūt jų įsitikinimą savo „neklystamumu“ ir tuo, kad jų daugiau“, – 1991 m. sausio 8–9 dienomis rašė profesorius vienas istorijos mokytojas.

Profesorius K. Antanavičius didžiausiomis pastangomis stengėsi parodyti, jog dabar svarbiausia yra ekonominis ir socialinis teisingumas. „Nuosavybės santykiai yra tas pamatas, ant kurio statomas ekonomikos rūmas“, – sakė jis. Apie tai, kad tuo metu buvo ypač reikalingos titaniškos pastangos, jis taip rašė: „Manau, kad viskas įmanoma, jei žmogus padaro daugiau negu įmanoma. Kadangi esu optimistas ir darbininkas, negaliu suprasti, ką reiškia saugoti save. Dabar galiu kai ką padaryti, o besaugant save tas laikas gali praeiti, ir visas gyvenimas liks be vaisių.“ Aukščiausiosios Tarybos Ekonomikos komisijos pirmininkas netausojo savęs, galbūt todėl netausojo ir kitų. Skubos tvarka buvo priimtas jo parengtas Vyriausybės įstatymo projektas, kurio visiems punkтам iš esmės buvo pritarta. Savo darbais jis užsirekomendavo kaip tinkamiausias ministras pirmininkas. Tuo neabejojo ir darbo grupė, iš Aukščiausiosios Tarybos deputatų parinkta aptarti ir pasiūlyti premjero kandidatūrą. Vėlesnis premjeras Gediminas Vagnorius šiandien teigia, kad darbo grupė kandidatų sąrašą pasiūlė tokia eilės tvarka: pirmas – Kazimieras Antanavičius, po jo Eduardas Vilkas ir tik trečioje vietoje Kazimiera Prunskienė. Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas prof. Vytautas Lands-

bergis visų nustebimui pasirinko K. Prunskienę. Turbūt tai buvo pirmoji netoliaregiška šiaip jau toliaregio, bet, sutikim, gana ambicingo tuometinio Atkuriamojo Seimo pirmininko, pasaulyje laikomo pirmuoju atkurtos nepriklausomos Lietuvos prezidentu, klaida, vėliau turėjusi neigiamų padarinių ir jam pačiam. K. Antanavičius dėl tokio pasirinkimo skaudžiai išgyveno, nes pasijuto nepelnytai nustumtas. Vadinausi, į jo nuoširdumą, atsidavimą darbui, kvalifikaciją, įdirbį kuriant įstatymų projektus numota ranka, nekreipta dėmesio. Santykiai tarp Seimo pirmininko ir savo populiarumu antrojo Lietuvoje žmogaus – Kazimiero Antanavičiaus – pašlijo turbūt jau negrįžtamai.

K. Antanavičius į formuojamą pirmąją (1990–1992) Vyriausybę nebuvo pakviestas net vicepremieru, tačiau tapo Aukščiausiosios Tarybos Ekonomikos komisijos pirmininku. Dabar belieka tik spėlioti, kodėl taip atsitiko. Padėtį šiek tiek paaiškina jo frazės, išsakytos tuo metu ne viename posėdyje, kaip antai: „Buvau naivus optimistas. Regėjos, jog kursime demokratinę sistemą, dalykiškai, argumentuotai keisimės nuomonėmis, priimsime kolektyviai apmąstytus dokumentus. Išėjo kitaip. /.../ Kitaip manantis tampa priešu, vadinamas tautos duobkasiu. Ar ne skaudu?“

Bet prof. K. Antanavičius – ne tas žmogus, kuris pataikautų ir taikstytųsi prie visuotinio pataikavimo ar meilikaavimo atmosferos. Per posėdžius jis kalba tiesiai – „išvykime baimės jausmą, jog tavo žodis kažkam nepatinka. Svarbiausia būti savimi. Tik tada galėsime iš tiesų būti vieningi, kada nereikės bijoti, kad kažkas apkaltins.“ Tokios kalbos labai nepatiko kai kam iš valdžios viršūnių. Jau minėjau, kad per visas Aukščiausiosios Tarybos ir Seimo kadencijas K. Antanavičius nepriklausė jokiai frakcijai. Pirmojoje parlamentarų darbo kadencijoje frakcijoms nepriklausė deputatai Aleksandras Abišala, Romas Gudaitis, Vytautas Landsbergis, Kazimieras Motieka, Justas Paleckis, Algirdas Patackas,

Kazimiera Prunskienė, Česlovas Stankevičius. Ar galima daryti išvadą, kad šie žmonės tuomet žvelgė plačiau ir giliau negu siekė frakcijų bei grupių interesai? Tikriausiai taip. 1992–1996 metų Seimo kadencijoje frakcijoms nepriklausė jau tik K. Antanavičius, E. Bičkauskas, K. Bobelis, V. Bubnys, A. Endriukaitis, Č. Juršėnas, R. Ozolas.

Dėl nediplomatiško tiesumo profesorių K. Antanavičių tuomet daug kas kaltino. Kaltino jo nesuprasdami, kaltino dėl mados, kad reikia kaltinti, kaltino, sakyčiau, dėl tam tikro siauraprotiškumo, kuriuo ypač pasižymėjo minia. Tais pačiais 1990 metais poetas Marcelijus Martinaitis rašė: „Mane ima bauginti atsirandanti minia, atsirandanti iš skurdo, iš turgaus; minios teismas. Ji niekad ir niekada nėra buvusi nei didi, nei teisinga. Ji yra pridariusi gėdos tautoms, kultūrai, religijai. /.../ Ji ne ta, kuri stovėjo Baltijos kelyje, atliko visuotinę išpažintį ir atgailą aikštėje ankstyvą rytą, kai buvo gražinta Katedra ar keliama trispalvė. Minia paprastai trokšta aukos: reikalauja nukryžiuoti, – ji nepripažįsta gailestingumo. Joje žmonės tampa visai kuo kitu, negu kad yra kiekvienas atskirai... Pradedama bauginti intelektualų ir inteligentijos užkabinėjimas.“

Pašaliečiui, iš toliau stebinčiam parlamento rūmus, keistai ir net baugiai tada atrodė iš žmonių kūnų sudaryti gyvi, siauri koridoriai prie įėjimų į rūmus. Mūru susispaudusi čia stovėdavo įtūžusi ultrapatriotiškai nusiteikusių (arba nuteiktų) žmonių minia, visuomenę skirstanti į patriotus ir tautos priešus. Rytą į rūmus einantiems deputatams ji pavymui šaukdavo įžeidžiančius žodžius ir net apkumščiuodavo tuos iš jų, kurie jai nepatikdavo. Vėluodami į posėdžius, deputatai paskubomis sprukdavo pro susirinkusiuosius.

Neilgai truko santarvė, kuri buvo suvienijusi tautą ir jos valdžią 1991 metų Sausio 13-osios įvykių dienomis. Anot poeto M. Martinaičio, „Sausio tryliktosios nakties įvykiai pakeitė TSRS žemėlapių spalvas, o M. Gorbačiovo Nobe-

lio taikos premija pasruvo krauju. Prasidėjo lietuvių, rusų, lenkų, armėnų, ukrainiečių, latvių, estų ir kitų tautų broliavimas. Išeivijos poetas Jonas Aistis trumpame, mažu še-devru tapusiame eilėraštyje, skirtame Lietuvai, pranašišškai rašė: „*Vienas kraujo lašas būt tave nuplovęs...*“ Taip atsitiko, kad tuo kraujo lašu tapo keturiolika sovietinių desantininkų aukų, žuvusių ginant Televizijos bokštą. Jų vardai amžiams liks išpausti Antakalnio kapų memorialo granite. Daugiau kaip 600 žmonių tą naktį buvo sužeisti: pakliuvo po desantininkų šautuvų buožėmis, po tankų vikšrais, po trasuojančių kulų lietumi. Tūkstančiai patyrė didžiulį psichologinį stresą, budėdami dieną ir naktį prie parlamento rūmų, prie Radijo ir televizijos komiteto pastato, prie Televizijos bokšto ir su siaubu laukdami valandos, kada sovietinė karo technika pajudės iš Šiaurės miestelio. Tik iš pirmo žvilgsnio atrodė, kad minia, ratus sukanti aplink parlamentą, su tautinėmis vėliavomis mitinguojanti ir dainuojanti, skanduojanti šūkius priešais pagrindinį rūmų įėjimą, besišildanti prie laužų, gurkšnojanti arbatą, yra rami, lyg būtų susirinkusi į neišpasakyto dydžio atlaidus. Ji buvo taikinga ir vieninga, žmonės jautė vienas kitam ypatingą artumo jausmą, lyg būtų giminės. Bet juos visus buvo persmelkęs nerimas, kurį jie stengėsi paslėpti juokavimais, dainomis ir maldomis.

Kai vienam aktyviam Sąjūdžio dalyviui pasakiau, kad rašysiu apie profesorių K. Antanavičių, jis labai nustebo. Argi ką nors gero galima parašyti apie žmogų, kuris baisiojo Sausio dienomis ragino žmones prie rūmų nevargti, aikštėje nešalti, o skirstytis į namus?.. Aš asmeniškai negirdėjau tokio raginimo, bet rinkdama medžiagą ėmiau tyrinėti tų dienų situaciją ir tada pasakytus K. Antanavičiaus žodžius. Susidūriau su tuo metu tiesiog ore kabėjusia dilema: ar teisingai buvo pasielgta, kviečiant Televizijos bokšto gynėjus savo kūnais pastoti kelią sovietiniams tankams, šliaužiantiems bokšto link. Vieniems atrodė ir dabar atrodo, kad

kruvinoji auka – keturiolika žuvusiųjų – buvo neišvengiama, ir tik ji sustabdė sovietinių desantininkų susidorojimą su Lietuvos laisve ir nepriklausomybe, kuri kabėjo lyg ant plauko. Ji privertė M. Gorbačiovą duoti įsakymą sustabdyti tolesnį puolimą. Kitiems atrodė, kad valstybė neturi teisės rizikuoti asmenišku žmogaus likimu. Bet kaip, žmogau, pasversi aukos prasmę be laiko perspektyvos? Aukojimasis kilo spontaniškai, jis sutelkė Lietuvą, tada jau pradėjusią grėsmingai skaldytis. Tragedijos akivaizdoje nutilo kivirčiai parlamente ir prie parlamento.

Dieną prieš Televizijos bokšto puolimą posėdžio metu K. Antanavičius kalbėjo: „Be abejo, koks nors pasipriešinimas galbūt reikalingas, tačiau mes neturime tokios jėgos, kad galėtume rimtai pasipriešinti... Tas noras ginti, man rodos, yra gana pavojingas Lietuvai... Norėčiau, kad visi pagal savo jėgas nuramintume Lietuvos žmones, kad nieko mums nėra baisaus ir mes nebijome jokių pavojų.“ Vakare prieš baisiąją naktį jis kalbėjo susirinkusiesiems prie parlamento, kad jie nevargtų, nešaltų ir eitų namo, nes žmonės turi apginti deputatai, susirinkę parlamente, tokia esanti jų pareiga. Dabar esą išeina atvirkščiai: žmonės turį ginti deputatus... Jis gal nesigilino į egzistencinį savivokos dėmenį, kad iš žmogaus niekas negali atimti teisės pasiaukoti ir taip įtvirtinti savyje idealą kaip nelygstamą vertybę, kurią tas žmogus išpažįsta kaip švenčiausią dalyką, pakylėdamas iki mito lygmens. Mitu lietuviams ilgainiui tapo Pilėnai, pokario partizanų kovos, mitu tikriausiai virs ir Sausio 13-osios aukos. Jų laidotuvių dieną Katedros aikštė plazdėjo žvakių liepsnomis, žadindama asociacijas, kad prieš kelis šimtmečius, dar ikimindauginiais laikais, šioje vietoje liepsnojo šventoji ugnis, lietuviai ją degino savo Praamžiui, kuriam laiko ribų nėra. Mūsų tautai būdingas ritualizuotas žūtbūtinis pasiryžimas, virstantis ir kruvina, ir nekruvina auka. Tai mūsų nacionalinio charakterio bruožas.

Matydami Lietuvoje tik dvi spalvas, „patriotai“ nesuprato, kad pykčiu „priešo“ neišveiksi. Nuo jų nukentėjo ne tik Česlovo Juršėno akiniai. Geraširdis jautruolis prof. Česlovas Kudaba norėdavo verkti kaip vaikas, pamatęs, kaip jo ir kitų deputatų portretus, kabančius viešose vietose, derglioja menko intelekto „patriotai“. K. Antanavičiui nuo jų pykčio vieną sykį teko gintis dujų balionėliu. Bet tai buvo jau po metų, tą dieną (1992 m. liepos 21-ąją), kai premjeru buvo skiriamas A. Abišala. Minia tądien buvo itin sudirgusi ir įtūžusi. Jai, rodos, vadovavo Lietuvos darbininkų sąjunga.

1992 metų liepos 21 dienos rytmetį pirmasis buvo apdaužytas Romualdas Ozolas. Vidmantę Jasukaitytę į Seimo rūmus policija tiesiog nešė įnešė. Policininkai irgi buvo aptalžyti. K. Prunskienę, lipančią iš automobilio, minia mušė kumščiais, skėčiais, apmėtė kiaušiniais, o vienas žilagalvis paleido į galvą akmenį. Karšto būdo Kazimieras Antanavičius griebėsi dujų balionėlio, nes, kaip rašo tos dienos „Lietuvos rytas“, „pirmąja susirinkusių „gynėjų“ auka tapo K. Antanavičius, bandęs į Parlamento rūmus patekti pro pagrindinį įėjimą. Nuožmų mitinguojančių antpuolį deputatas patiria jau ne pirmą kartą, todėl jį stumdžiusius ir talžiusius pensinio amžiaus chuliganus K. Antanavičius nupurškė dujomis. Sveiką kailį deputatui išnešti padėjo policininkai.“ Stumdynes prie parlamento ir žmonių įtūžį didino šalyje prasidėjęs politinis chaosas, kurio nepajėgė, o gal ir nenorėjo, suvaldyti naujoji parlamento dauguma ir Vyriausybės atstovai.

Taigi grįžkim į kasdienybę, kuri po Sausio įvykių greitai vėl nepasitikėjimo dulkėmis nugulė Aukščiausiosios Tarybos deputatų darbą. Onos Antanavičienės archyve yra likęs 1992 m. rašytas laiškas profesoriui Kazimierui Antanavičiui. Jame yra tokie žodžiai: „Gerbiamasis, iš kur atsiradote Jūs, keistuolis, kuriam rūpi paprastas Lietuvos žmogus? Jūs ginate darbininką, valstietį, verslininką – laisvos Lietuvos

piliečius, pastatytus ant skustuvo ašmenų ir balansuojančius virš nevilties ir amžinai žadamo rojaus bedugnės. /.../ Stebėtina! neapkęsdami vieni kitų, parlamentarai užkrečia ir tautą neapykantos bacilomis, nepasitikėjimo virusu.“ O Labanore gyvenanti našlė Emilija Krasauskienė, kuri dažnai rašydavo K. Antanavičiui šiltus laiškus, netgi sueiliavo: „*Dalinkite gelsvą šypsenos spindulį ir pasklis šiluma. / Savo džiaugsmą barstykite be atokvėpio – prisipildys diena.*“

Jis ir barstė džiaugsmą, nuoširdumą, krikščionišką meilę, užuojautą, kaip suprato ir kaip mokėjo tai daryti. Profesorius gal net nesąmoningai buvo krikščioniškosios meilės išpažinėjas, panašiai kaip ir sovietmečio disidentas kun. Juozas Zdebskis. Kaip ir J. Zdebskis, K. Antanavičius buvo choleriško temperamento, sunkiai tramdantis staigų būdą, laukiantis greitų darbo vaisių ir tikintis, kad visi žmonės turi būti geri. „Gerumas, dosnumas ir dvasios kilnumas ypatingai žaižaruoja nusivylimų, pykčio, nesantaikos ir prievartavimų aplinkoje.“ Vienaime savo tekste gerumą profesorius lygino su edelveiso žiedu kur nors ledyno properšoje. Per keletą mėnesių jis padėjo surinkti keturis tūkstančius dolerių jaunai klaipėdieteii, kuriai reikėjo skubios širdies operacijos. Laikraštyje „Europos lietuvis“ jis išvardija dešimtis pavardžių, dėkodamas žmonėms už gerumą: „Koks yra nuostabus gerumo medis – jo vaisiai gali pagydyti, pamaitinti ir dvasią atgaivinti. Gerumas neišnyko!“ Taigi K. Antanavičiui neužteko abstrakčių, patetiškų frazių, jis imdavosi ir konkrečių darbų.

Ir antrajai parlamento, dabar jau vadinamo Seimu, kadencijai (1992–1996) prof. K. Antanavičius buvo išrinktas Gargždų rinkiminėje apygardoje. 1992–1994 m. jis buvo Seimo Ekonomikos komiteto pirmininkas. Žinojo, kad laisvoji rinka skatina steigti komercinius bankus, tačiau Vyriausybė, naudodama biudžeto ir valstybės fondų lėšas, stiprina bankrutuojančius valstybinius bankus. Valstybinės įmonės taip pat bankrutuoja, nes nėra tvirtai apibrėžtų įstatymų.

Apribojamos užsienio investicijos, plečiasi politinis chaosas, ekonominė sistema tampa nevaldoma. Didėja išlaidos valdymo aparatui. Visa tai matydamas K. Antanavičius jau-tė, kad jo puoselėtos viltys žlunga.

1992 metų viduryje parlamente dėl nesibaigiančių nesutarimų tarp kairės ir dešinės vėl prasidėjo akivaizdi krizė. Susiformavusi nauja dauguma paliko opozicijoje buvusią Sąjūdžio daugumą ir Gedimino Vagnoriaus vadovaujamą Vyriausybę, buvo paskelbti priešlaikiniai Seimo rinkimai. Profesorius K. Antanavičius į tuos rinkimus išėjo su socialdemokratų vėliava, turėdamas tikslą Lietuvoje sukurti pilnutinę demokratiją. Tai buvo ne naujas šūkis, o dešiniųjų, katalikų, Lietuvių fronto bičiulių sambūrio 1954 m. Amerikoje paskelbta deklaracija „Į pilnutinę demokratiją“. Taip susilietė socialdemokrato K. Antanavičiaus ir krikščioniškosios ideologijos skelbėjų Antano Maceinos, Zenono Ivinskio, Juozo Brazaičio, Juozo Girniaus, Vytauto Vardžio, Adolfo Damušio ideologinės atspirties taškai. Gaila, kad tai buvo tik trumpalaikis susilietimas, nes srauni įvykių tėkmė į priešingas puses nešė dviejų srovių, mąstančių apie tuos pačius dalykus, atstovus.

Būdamas Aukščiausiosios Tarybos Ekonomikos komisijos pirmininkas, K. Antanavičius kovojo dėl investicinių čekių įvedimo, dėl laisvosios rinkos principų. Jis reikalavo iki minimumo sumažinti valstybės kišimąsi į ekonominę veiklą. Tai buvo neparanku ir nepatrauklu LDDP (buvusios Komunistų partijos) nomenklatūrai, 1992 m. lapkrityje Seimo rinkimuose laimėjusiai daugumą. Seimo pirmininku tapo Česlovas Juršėnas. Tačiau ir jis, ir tuometinis Prezidentas A. Brazauskas buvo gana palankūs prof. K. Antanavičiui. Priešiškumo profesorius susilaukdavo iš kitų dėl savo tiesumo ir kategoriškai principingos laikysenos.

Paradoksalu, bet idėjų ir vizijų kūrėjas K. Antanavičius tapdavo tvirtu realistu, kai reikalai būdavo sprendžiami

konkrečiai, pavyzdžiui, dėl turto grąžinimo. „Kažin kodėl didžiausi patriotai nelabai linkę pasidalyti negandas. Greičiau grąžinkite mums namus, grąžinkite žemes... Iš kokių versmių paimti? Kieno sąskaita grąžinti ar kompensuoti? Juk tų, kurie darė nusikaltimus ar pasinaudojo pagriebtais turtais, tarp gyvųjų dažniausiai nėra. O jeigu ir yra, ar jie turtingi? Ubago joks pasiglemžtas turtas neišgelbės.“

K. Antanavičius siūlė parlamentarams atsisakyti savo teisių į tėvų žemes ar namus ir pirmas pareiškė nepretenduojantis į 80 ha savo tėvų žemę. (Deja, ne visi jo broliai ir seserys taip manė.) „Nė vienas užsienio specialistas negali pritarti idėjai grąžinti buvusią nuosavybę ar kompensuoti realią jos vertę. Tai pražūtis Lietuvai, tai milžiniškų prieštaravimų sukėlimas, tai naujas bolševikmetis“, – skelbė įsikausčius profesorius. Jis buvo teisus. Žemės grąžinimas, jos išdalijimas „trihektarininkams“ buvo, kaip minėjau, didelė Atkuriamojo Seimo klaida, kaip ir 1992 m. jau G. Vagnoriaus Vyriausybės priimtas įstatymas, leidžiantis tėvų žemę perkilnoti, kur kam patiko. Korumpuoti valdininkai, nuo kurių priklausė žemės perkilnojimas, arba jų pažįstami ir draugai tuoj pat užsigrobė gražiausią ir brangiausią paupių ir paežerių žemę, o pasisavinę brandžius miškus, juos ėmė be atodairos kirsti.

G. Vagnorius, šiandien prisipažįstantis padaręs daug klaidų, iš savo mokytojo prof. K. Antanavičiaus ne kartą susilaukė rūstaus pasmerkimo iš Seimo tribūnos. Girdėdami, kaip rūsčiai, net susierzinęs profesorius kritikuoja buvusį savo mokinį, rekomenduotą į Sąjūdžio seimą, o vėliau patekusį į parlamentą, nejaukiai pasijusdavo net G. Vagnoriaus priešininkai. Tik niekas nekreipė dėmesio į jo smerkimus. Vieni šaipėsi, kiti įsidėjo užantinį pykčio akmenį.

Mūsų dienoms labai tinka 1991 m. kovo 28 d. Aukščiausiosios Tarybos posėdyje pasakyti pranašiški K. Antanavičiaus žodžiai: „Privatizavimą galėtų pagyvinti ta dešimtis

procentų Lietuvos gyventojų, kurie turi didelius pinigus. Gal ir ne visai švariai uždirbti pinigai, bet jei Lietuvą (teisinę valstybę) kurti norime, privalome suprasti, kad tik kai teisme bus įrodyta, jog pinigai nešvarūs, jie gali būti laikomi nešvariais. Privalome suprasti, kad sukauptas kapitalas turi Lietuvai naudą nešti. Deja, vėl įtarinėjimai, draudimai, kaltinimai. O gilioji mintis – bolševikinis išlyginimas ar pavydas. “Todėl – apriboti, uždrausti, kontroliuoti... „Apsaugok, Dieve, gal kas turtingesnis pasidarys, o juk pripratome visi ubagais būti ir vieni kitus persekioti.“

Padarę ekskursą į šias dienas, kai nuo profesoriaus K. Antanavičiaus ištartų žodžių praėjo beveik penkiolika metų, matome, kad Lietuva šioje srityje į priekį nepasisitūmėjo nė per žingsnį. Idealizmas tapo karikatūra, pragmatizmas įgavo šlykščias formas, kai jau nelieta vietos nei moralei, nei sąžinei, nei paprasčiausiam padorumui. Blieka laukti naujos kartos ekonomistų, politikų, teisininkų, kurie, galbūt atsiminę K. Antanavičiaus pamokas, kaip šiandien jas prisimena finansininkas Gitanas Nausėda, išgydys mūsų valstybę, padarys švaresnį mūsų ekonominį ir politinį pasaulį.

O anuomet – 1990–1992 metais – prasidėjo priešų paieškos net tarp bendraminčių. Į apyvertą vieni paleido sąvokas *kenkėjai* (kairieji) ir *patriotai* (dešinieji), kiti – *demokratai* (kairieji) ir *radikalai* (dešinieji). Toks skirstymas vyko, kaip vaizdžiai sakoma, pagal kiekvieno sugedimo laipsnį. Šiaip jau visuomenė dalijasi natūraliai: pagal pažiūras – pasaulėjautą ir pasaulėžiūrą. Kas pas mus vienų išgąstingai, kitų su neapykanta mėginama vadinti „kairiaisiais“ ir „dešiniiais“, tas demokratiniam pasaulyje priimama be perdėtų emocijų. Priešingų įsitikinimų žmonės ten kultūringai bendrauja ir bendradarbiauja, o pas mus pagiežingai pešėsi (ir pešasi) per spaudą ar televiziją. Net kūrybinė inteligentija susipriešino, susiorganizavusi į du, rodos, nesutaikomus darinius – Ateities forumą ir Piliečių chartiją. Kai suvešėjo

kraštutinis radikalizmas, o diskusijas pakeitė etikečių klavimas, pasidarė nebeaišku, kas yra tikrasis opozicionierius, o kas apsimetėlis kiršintojas. Piktumas ir neapykanta užvaldė net Sąjūdį, kuris, iškiliesiems jo atstovams išėjus į parlamentą, kažkaip susmulkėjo. Tą ypač parodė trečiasis Sąjūdžio suvažiavimas, kurio atmosferą užvaldė kovingi šūkiai ir rezoliucijos, tik dar labiau išgąsdindamos nuosaikesnius žmones ir versdamos juos nusigręžti nuo Sąjūdžio.

O gana gausi laisvę pajutusi ir „nepriklausoma“ spauda be paliovos baugino savo skaitytojus. Štai jau valdžią užgrobia fašistai su V. Landsbergiu priešakyje, piliečiai jau netenka žodžio laisvės, ekonomika ritasi vis žemyn, kaimą tuoj ištiks badas. Nuožmiu pykčiu jau tada buvo persunkta Vytauto Petkevičiaus „Opozicija“, ne vienas „Respublikos“ straipsnis. Iš kitos pusės, prasidėjo *raganų medžioklė* „Lietuvos aide“, ieškant KGB agentų, daugiausia iš kairės, dešiniąją tendencingai nutylint. Tos paieškos dar labiau sukiršino žmones – vienus įpykino, kitus įbaugino. Tai buvo galbūt jaunos demokratijos, o gal per pusę amžiaus suformuoto „homo sovieticus“ požymis. Kaip, beje, ir lanko dėsnių specifika: abu lanko galai – ultrakairieji ir ultradešinieji – susiliečia ir juos atpažinsi iš jų piktumo. K. Antanavičiaus maldavimas, paskui kategoriškas reikalavimas susitaikyti ir vienytis tapo kone anekdotų objektu Seime.

Ir vis dėlto tarp ginčų, pykčio, išdavysčių Lietuvos Aukščiausiojoje Taryboje-Atkuriamajame Seime per 1990–1992 metus buvo nuveikta labai daug. Visų pirma balsų dauguma priimtas Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Aktas. Sąjūdžio daugumos valia nubalsuota už to Akto moratoriumą, bet to balsavimo padarinių Lietuva nepajuto. Užtat pajuto daugiau negu pusantrų metų trukusią ekonominę blokadą. 1991 metais prasidėjo Lietuvos kaip valstybės oficialus įtvirtinimas tarptautiniu mastu. Pirmiausia ją pripažino mažutė šalis Islandija tuoj po kruvinųjų Sausio įvykių. Antroje

1991 metų pusėje, tuoj po nepavykusio rugpjūčio 19–22 dienų pučo Maskvoje, Boriso Jelcino dėka buvo pasirašyta sutartis su Rusija dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų. Po pučo Maskvoje pasipylė Lietuvos pripažinimo lietus. Vakarų pasaulis vis labiau pripažino valstybinį Lietuvos funkcionavimą, tačiau iš Rytų vis dar grėsė pavojus, pasireikšdamas nuolatiniais OMON'o puldinėjimais, bandymais griauti valstybę iš vidaus. Lietuva buvo priimta į tuometinę Suvienytųjų Tarybų Organizaciją. Tokiomis aplinkybėmis Aukščiausioji Taryba priėmė daugybę politinių dokumentų ir kūrė įstatymus, taip pat tokias struktūras, kaip Laikinoji gynybos vadovybė. Privatizacijos, nuosavybės teisių pripažinimo ir kiti įstatymai įtvirtino ir stiprino valstybę, nors, reikia pripažinti, jie nebuvo tobuli. Skubėta juos rengti ir priimti, tad parlamente dažnai veikdavo mechaniška balsavimo mašina, kai balsų dauguma nulemdavo įstatymo gimimą, neįsigilinus į jo esmę ir tykančius pavojus.

Matydamas, kad kai kurių jo parengtų įstatymų projektų Seimas net nesvarsto, kad jis yra bejėgis ką nors įtikinti, profesorius K. Antanavičius griebdavosi net drastiškų priemonių, bet galų gale suprato, kad vienas lauke – ne karys, o ekonomikos pertvarkymui neužtenka vien gero ekonominės ir socialinės situacijos supratimo, dar reikia daugelio žmonių nesavanaudiškumo, pasitikėjimo ir pasiaukojimo, anot profesoriaus, „atkaklaus darbo ir taurių širdžių“. Deja, K. Antanavičius neieškojo kompromisų. 1993 m. rugsėjo 21 d. parašė pareiškimą, kad atsistatydina iš Seimo Ekonomikos komisijos pirmininko pareigų, tačiau jas ir toliau ėjo iki 1994 metų.

Bet tai bus jau vėliau, o 1992 metais parlamente įvyko daug esminių pokyčių. Pradėjo aižėti Sąjūdžio dauguma, iš Jungtinės Sąjūdžio frakcijos atskilo Tautos pažanga, Centro frakcija ir kitos politinės grupės. Kairiųjų frakcija pasivadino LDDP vardu. Partijos vis dar nebuvo galutinai susiformavusios. Smuko ekonomika, iškankinta Rusijos primestos

blokadų, iki pat metų pabaigos, t. y. naujų Seimo rinkimų, tebesitęsė naftos blokada ir vietinių interesų grupuočių savavaliavimas, Lietuvoje tebebuvo Rusijos kariuomenė, o priešakyje laukė Konstitucijos priėmimas. Aukščiausioji Taryba turėjo susidoroti su užgriuvusiais sunkumais parlamento viduje ir visoje valstybėje. Per Lietuvos televiziją Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas Vytautas Landsbergis ramiu ir santūriu tonu kalbėjo, kad reikia užsiimti visuotiniu valstybės gydymu. „Ir savęs pačių kaip visuomenės gydymu, ir institucijų, įstaigų, ir daugeliui žmonių vertėtų naujai peržvelgti savo veiklą. Juk tai irgi svetima kariuomenė (*profesoriaus metafora, asociacija su sovietine kariuomene, įsivertinusia Šiaurės miestelyje ir kitose Lietuvos vietose. – A. Ž.*), dar daugelio sielose įveista, palikta kaip kokia užkrėsta žemės dalis, sumindžiota dorovės jausena, prarasta gero ir blogo atranka. Iš tos sujauktos dorovinės būsenos dar turbūt negreit išeisim, bet reikia norėti išeiti.“ Savo kalbą jis užbaigė viltingai: „Aš tikiu, kad susitvarkysime ir savo širdyse, ir tarpusavio santykiuose, o santykiai su kaimynais mums nebus didelė problema.“ Šitokios kalbėjimo manieros daug kas nesuprato, miniai reikėjo patetiško šūkių arba drabstymosi purvais.

Kaip tik tada prasidėjo politinė ir moralinė sumaištis, kuri galiausiai atvedė į priešlaikinius Seimo rinkimus 1992 metų spalio 25-ąją. Tą dieną neįtikėtinais gausiais pasnigo, nuo sniego svorio lūžo medžių šakos. Ankstyvas sniegas sutrikdė normalų gyvenimą ir taip jau vasaros sausros nukamuotoje (Aukščiausioji Taryba tą vasarą paskelbė Lietuvą stichinės nelaimės ištiktu kraštu), šalančioje, vargstančioje valstybėje, nes, kaip minėjau, Lietuvoje vis labiau smuko ūkis, pragyvenimo lygis, didėjo infliacija, o besikeičiančios Vyriausybės galėjo konstatuoti tik savo bejėgiškumą.

Vis dėlto gyvenimas judėjo į priekį. Lietuva įsijungė į Tarpparlamentinės Baltijos asamblėjos darbą, tapo Europos

rekonstrukcijos ir išvystymo banko nare, Tarptautinio valiutos fondo nare, ratifikavo sutartį su Rusija dėl tarptautinių santykių pagrindų, pasirašė bendradarbiavimo sutartį su Prancūzija, V. Landsbergis su B. Jelcinu susitarė, kad Rusija savo karinius dalinius iš Lietuvos teritorijos išves iki 1993 m. rugpjūčio 31 dienos. 1991 m. rudenį sovietinį rublį pakeitė laikinas nacionalinis pinigas – talonas. Litai, kaip tikra lietuviška valiuta, buvo įvesti 1993 m. vasarą. Tai buvo žymūs laimėjimai, atsivėrę vidines parlamentarų kovas dėl valdžios.

1992 metų pradžioje imta kalbėti apie būtinybę skelbti referendumą dėl Prezidento institucijos atkūrimo, nes ekonominis chaosas valstybėje didėjo, o besikivirčijantis parlamentas nepajėgė padėti tuometiniam premjerui G. Vagnoriui atleisti ministrus, kurie, jo nuomone, trukdė ar net kenkė normaliam darbui. Reikėjo didesnių įgaliojimų asmeniui, kuris būtų faktinis šalies vadovas. Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas V. Landsbergis, nors ir tituluojamas neoficialiu Lietuvos Prezidentu, neturėjo visos tautos mandato. Bet staigiai persigrupuojančios parlamento politinės jėgos, kaip dabar galima suvokti, turėdamos savų politinių interesų, jau nebuvo tokios vieningos, kaip kovodamos su išorės priešais. Susiformavusi nauja parlamento dauguma pakilo į kovą prieš Sąjūdžio branduolį, tik oficialiai dar turintį pozicijos vardą. Dėl Prezidento institucijos atkūrimo prasidėjo grumtynės ir parlamente, ir žiniasklaidoje. Kovos epicentre atsidūrė prof. V. Landsbergis, kaip realiausias kandidatas į prezidentus. Tokios galimybės negalėjo pakęsti tie, kurie nemėgo V. Landsbergio, kaltino jį autoritarizmu, apsištatymu pataikaujančiomis vidutinybėmis, nemokėjimu tvarkyti šalies viduje ir kitokiomis nuodėmėmis. Istorija kada nors viską, taigi ir 1992 metų politinius įvykius, sustatys į savo vietas. Bet jau šiandien galima matyti, jog to meto politikų ambicijos (o gal svetimų specialiųjų tarnybų

užsakymai) vedė prie politinės aklavietės, kurioje Lietuva – kad ir kaip būtų paradoksalu – atsidūrė po penkiolikos Nepriklausomybės metų.

Referendumas, 1992 m. gegužės 23 d. turėjęs įteisinti Prezidento institucijos atkūrimą, nepavyko, nes jame už šią instituciją pasisakė tik 40 procentų rinkėjų. Birželio 9 d. deputatai nepatvirtino premjero G. Vagnoriaus prašymo atsišalinti, kai jam nepavyko atleisti energetikos ministro L. Ašmanto ir Lietuvos banko valdybos pirmininko V. Baldišio, kuris nepelnytai buvo apkaltintas lito įvedimo vilkinimu. Litai tuo metu jau gulėjo Lietuvos banko seifuose, bet apie tai žinantis Seimas niekaip nereagavo. Tik šiandien galima spėlioti, kad litą įvesti vilkino ne V. Baldišis, o kai kurie suinteresuoti asmenys. Tautai buvo įpirštas pereinamasis piniginis vienetas talonas, investiciniai čekiai, kurie suteikė plačias galimybes kai kam lengvai „prichvatizuoti“ dideles įmones ir sėkmingai jas subankrotinti. Prasidėjo avantiūristams auksiniai „Sekundės“ banko, EBSW koncerno ir komercinių bankų kaitos laikai, atvedę į bankų griūtį ir daugumos Lietuvos gyventojų nuskurdinimą. Valdžioje tuomet jau buvo LDDP, kuriai galbūt ir buvo naudinga tokia politika.

Birželio 14 d. referendumas dėl buvusios SSRS kariuomenės išvedimo iš Lietuvos teritorijos 1992 metais buvo sėkmingas, jame dalyvavo beveik 76 procentai balso teisę turinčių piliečių, daugiau kaip 90 proc. iš jų pasisakė už kariuomenės išvedimą. Liepos 14 d. Tautos pažangos frakcija inicijavo interpeliaciją G. Vagnoriaus vadovaujamai Vyriausybei, ir liepos 21 d. buvo patvirtintas naujas premjeras Aleksandras Abišala. Visą vasarą buvo svarstomas naujos Konstitucijos projektas, tiksliau – du projektai (ir vėl deputatai pagal kairumą ir dešinumą suskilo į dvi grupes). Besiginčijančių grupių susitarimą pavyko pasiekti tik V. Landsbergiui, mokėjusiam derybas išvairuoti kompromiso keliu. Konstitucija buvo priimta spalio 24-ąją

per referendumą, kuris sutapo su rinkimų į Seimą diena. Rinkimus triuškinančiai laimėjusi LDDP užėmė Seime 73 vietas. Sąjūdžio koalicija gavo 30, krikščionių demokratų, demokratų ir politinių kalinių bei tremtinių koalicija 18, LSDP – 10, Centro judėjimas 2 vietas. Laikinuoju prezidentu buvo patvirtintas Algirdas Brazauskas, o Prezidento rinkimai numatyti kitų metų pradžioje. Lietuva pradėjo naują savo valstybės gyvenimo etapą.

Kaip šioje situacijoje jautėsi Kazimieras Antanavičius? Jis buvo ir liko kovotojas dėl savo tiesos, pyko, kad tos tiesos nepajėgia įsisąmoninti kiti – tiek iš kairės, tiek iš dešinės. Jam netiko stereotipinės etiketės, nes savo esme jis nebuvo nei kairysis, nei dešinysis. Profesorius, aistringai kviesdamas kurti naują ekonominę ir politinę sistemą, ne tik susidūrė su biurokratinėmis kliūtimis, kurios jam nuodijo visą gyvenimą. Jis susidūrė ir su kita nuomone, kitoku mąstymu – laisvu nuo išipareigojimų vienpartinei sistemai. Žinoma, žiūrint iš šiandieninės perspektyvos, jis daug kartų buvo klydęs, bet niekada sąmoningai nebuvo užkietėjęs savo klaidose. Jei pajėgdavo suvokti, kad klysta, bandydavo klaidas atitaisyti. Todėl tuometinėse jo kalbose ir viešuose oficialiuose pareiškimuose esama tam tikro nenuoseklumo. Pavyzdžiui, 1991 metų pabaigoje, apžvelgdamas Lietuvos ūkio atkūrimo perspektyvas, jis siūlė nedelsiant rengti naują ūkio atkūrimo programą, nes Lietuvos Vyriausybės programa „Rinka-Demokratija-Laisvė“ tapo visiškai nebetinkama. Naujoje programoje turį būti nustatyta, „kaip ir kada spręsimė pinigų, finansų ir bankų sistemų pertvarkymo klausimus, kiek ir kokių žaliavų reikės gauti iš Rusijos ir kitų Rytų šalių, ko galime tikėtis iš Vakarų šalių, kiek investicijų galime sulaukti tvirta valiuta, koks bus mūsų pačių finansinis pajėgumas. Remiantis tuo, reikėtų operatyviai sudaryti ekonominius sandėrius su įmonėmis, tiekėjais ir respublikomis.“ Jis neįsivaizdavo, kad tokie sandėriai esamo-

mis politinėmis sąlygomis prilygsta Sizifo darbui. „Deja, – sakė jis, – privatizavimas šlubuoja, neleistinai stabdoma būtų privatizacija. /.../ Kalbame apie gresiantį nedarbą, o naujų darbo vietų kūrimą (su kapitalo investicijų pagalba) ribojame. Trūksta statybinių medžiagų butams ir kitiems statiniams statyti, o lengvatinių sąlygų privatizuoti statybinių medžiagų pramonę nesudarome.“ Ypač jį jaudino savų pinigų įvedimo klausimas (beje, tai rūpėjo ir G. Vagnoriui, kuris dėl pinigų įvedimo „vilkinimo“ norėjo atleisti Lietuvos banko valdybos pirmininką V. Baldišį). „Nepriklausomai valstybei nedera naudotis kaimyninės griūvančios imperijos pinigais“, – sakė K. Antanavičius. Žemės reformos ir žemės ūkio privatizavimo įstatymai yra parengti, bet kas nors turi „išanalizuoti galimus padarinius, parengti konkretų žemės ūkio pertvarkymo planą“. Jo nuomone, ypatingos svarbos uždavinys – specialistų (finansų, bankų, ekonomikos, apskaitos, valdymo, prekybos ir t. t.) rengimas Vakarų šalyse. Tas darbas negali būti atliekamas gaivališkai. Profesorius kalbėjo ir apie strategines Lietuvos ūkio plėtojimo gaires, bet visa tai liko tik svarstymų lygyje. Nebuvo kam užsiimti konkrečia programa, o gal nebuvo ir noro, paskendus smulkmenose, kurioms didesnę laiko dalį skyrė ir parlamentas.

Ėjo jau antrosios kadencijos Seimo laikotarpis. Dešiniuosius buvo pakeitę kairieji – LDDP (buvusioji LKP). Jie lygiai taip pat, kaip ir ankstesnieji parlamento deputatai, maža dėmesio skyrė Ekonomikos komisijos pirmininko parengtiems įstatymų projektams dėl privatizavimo ir kitų dalykų. LDDP daugumos balsavimo valia K. Antanavičiaus projektai Seime dažniausiai būdavo atmetami. Galbūt taip atsitiko, kad ankstesnio parlamento „dešinieji“ atmesdavo tuos projektus už K. Antanavičiaus „kairumą“, o dabar LDDP atstovai tiesiog ignoravo jį už profesoriaus žygius 1989 metais, siekiant atkurti LSDP. Jis tada neslėpė, jog taip užkertamas kelias buvusiems komunistams pasisavinti socialdemokratų vardą.

Opozicija irgi nepalaikė prof. K. Antanavičiaus. Ji negalėjo jam atleisti griežtos, kartais netgi netaktiškos kritikos valdančiųjų atžvilgiu 1990–1991 metais. Ta proga noriu pacituoti K. Antanavičiaus bendražygio Aloyzo Sakalo žodžius: „K. Antanavičiui atrodė, kad jis siūlo geriausius sprendimus, o parlamentarai juos atmesdavo. Jis nemokėjo ieškoti kompromisų, o politikas turi jų ieškoti, jei tik gali surasti. Žinoma, jei kompromiso vardan nereikia atsisakyti savo idėjos.“

„Nutariau atsistatydinti iš LR Seimo Ekonomikos komisijos pirmininko pareigų, galutinai supratęs, kad visos mano pastangos joje neduoda vaisių, o siūlymų, įstatymų ir nutarimų projektai Seimo daugumos be atodairos yra atmetami, negalėdamas abejingai žiūrėti į Lietuvos ekonomikos nepaliaujamą kritimą ir valstybinės valdžios neveiklumą.“ Tada buvo premjero A. Šleževičiaus ir prezidento A. Brazausko valdymo laikai. Patekęs tarp politinių girnapiusų, profesorius neištvėrė moralinio spaudimo. O laikrodis tikėjo nenumaldomai – iki mirties buvo likę ketveri su puse metų. Prof. K. Antanavičius vis dar tebebuvo populiarus žmonėse – pagal reitingus po A. Brazausko, E. Bičkausko (pastarojo reitingai iki šių dienų tebėra politinė mįslė) ir R. Ozolo. Jis vis dar šaukė: „Gerumas, dosnumas ir dvasios kilnumas ypatingai žaižaruoja nusivylimų, pykčio, nesantikos ir prievartavimų aplinkoje.“ Jis dėkojo už krikščionišką jautrumą ir artimo meilę gydytojams, ypač prof. Vytautui Sirvydžiui ir jo personalui, bankams, klebonams, firmoms, pavieniams žmonėms, kurie padėjo išgelbėti motiną dukrai ir žmoną vyrui po sudėtingos širdies operacijos. Jis kalbėjo apie edelveiso žiedą, kurio neįveikia pūgos, ir apie gerumo medį, kurio vaisiai pagydo, pamaitina ir atgaivina dvasią. Pačiam profesorius labai reikėjo to krikščioniško gerumo atšiauriame politiniame klimate, bandant sulopyti liekanas idealizmo drabužio, kurio draiskanas plaikstė stiprėjantys ciniško pragmatizmo vėjai.

Vienišumas tarp iliuzijų bokšto griuvėsių

Dešinieji politikai šnairavo į prof. K. Antanavičių, nes jis buvo socialdemokratas, t. y. kairysis, nors galėjo sėkmingai nueiti pas krikščionis demokratus, ir šiandien gal būtų kitoks šios partijos veidas ir vaizdas. Bet kairieji? Jo bendrapartiečiai, jo bendraminčiai? Kodėl jie paliko profesorių vieną kovos lauke? Gal todėl, kad, pasak profesoriaus, nė viena partija ir nė viena Vyriausybė per trejus valstybės gyvavimo metus net nebandė atlikti giluminę ekonominių ir socialinių procesų analizę, parengti apskaičiavimais pagrįstas prognozes, kurti galimus Lietuvos ekonominės ateities scenarijus ir programas.

„Seimo koridoriuose spaudė rankas ir gyrė už drąsą, todėl aš neabejojau pergale. O kai reikėdavo balsuoti, jų drąsa išgaruodavo. Ir tie žmonės, kurie užkulisuose plojo per petį ir dėkojo, staiga tapo nematantys tikrovės. Jie nususuko nuo paprastų žmonių bėdų. Visų lygių ekonominę veiklą pirmiausia žlugdo valdininkai. Nėra doros, patriotizmo, šventų idealų. Žmogui suteikia geresnio gyvenimo viltį, užburia iliuzijomis, o juk stumia į pragarą.“ (Iš interviu „Vakarinėms naujienoms“, 1994 m.) Apie tai jis mąstė bemiegėmis naktimis, atviromis akimis žvelgdamas į tamsą, girdėdamas už storų mūro sienų Didžiosios gatvės naktinio gyvenimo gausmą. Tas gausmas stiprėjo, nes senojo miesto gyvenimas žaibiškai keitėsi. Daugėjo kavinių lankytojų, važinėjančių naujais, vakarietiškais iki tol nematytų markių automobiliais, o ir pačių kavinių, naktinių barų įvairiais pavadinimais dygo lyg grybų po lietaus. Gatvės regimai linksmėjo, pasipuošdamos naujomis

reklamomis ir iškabomis. Žmonių veidai tapo atviresni ir šviesesni, tarsi kas būtų nutraukęs nuo jų pelenų spalvos šydą. O sugniuždytas pro šalį einančio laiko, įtvirtinančio pragmatiškąją pradžią, profesorius mąstė apie tai, ko jam nepavyko įgyvendinti. Kodėl nepavyko? Jis neturėjo atsakymo, o minčių spiečius diktavo šimtus atsakymų. „Šimtai racionalių pasiūlymų dėl Lietuvos ūkio pertvarkymo, dėl reformos, o dabar jau gelbėjimo, lieka neišgirsti, neišnagrinėti ir nerealizuoti, – skundėsi per „Lietuvos rytą“ 1993 metų pradžioje, kai valdžią paėmė LDDP. – Važiuoja ir važiuoja konsultantai bei patarėjai iš artimų ir tolimų šalių, o ir mūsų pačių specialistams jau nusibodo kartoti vis tas pačias, nedelsiant įgyvendintinas priemones. Bet viskas dingsta tarsi pūkuose. Daugelis pritaria, tačiau sprendimai negimsta.“ Visos keturios buvusios Vyriausybės nei privatizavimo, nei užsienio investicijų, nei kitų valstybinio masto, o tuo labiau kasdieninių, reikalų neišsprendė. „Ar spręš dabar, po Prezidento rinkimų, kai visos sprendžiamosios galios yra vienos partijos rankose?“ Jis jau nedrįsta ištarti kritiškų žodžių apie partinę vienvaldystę, tik sudejuoja: „Viskas suniokota“. Jo nuomone, svarbiausia kliūtis visoms reformoms – valdininkijos abejingumas, dvasios tingumas, savarankiškų sprendimų baimė, piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi savo ir savo artimųjų interesams patenkinti. Įdomu, ar jis žinojo konkrečius šešėlinės ekonomikos bosus ir jų darbelius? Tikriausiai žinojo, nes tuo metu per visą žiniasklaidą buvo reklamuojamas garsusis EBSW koncernas, kurio šaknys tik dabar pradeda lįsti paviršiun. Ir vis dar vylėsi, kad ne viskas prarasta, kad „naujoji valdžia imsis labai ryžtingų sprendimų, pagrįstų esamos ekonominės ir socialinės būsenos analize bei objektyviais variantiniais skaičiavimais“. Deja, jis nežinojo, kad esminėms permainoms nė vienai valdžiai neužteko parako, kuris visas buvo išeikvotas: vienų – kovai dėl seno patikimo sovietinio palikimo, kitų – kovai su „buvusiaisiais“.

1994 metais Maskvoje K. Antanavičiui buvo padaryta dar viena operacija – gyvenimas pažadėtas dar trejiems metams. Tik nedaugelis žmonių žinojo, kad K. Antanavičius mirtinai serga. Jis niekam niekada nesiskundė, susitikęs senus bičiulius visada šypsodavosi ir klausdavo: „Kas gero?“ O paklaustas, kaip jam sekasi, atsakydavo, kad viskas gerai. Keistui jo bičiulė iš Labanoro girios, poetiškos sielos Emilija, susijaudinusi rašė: „Tamsta gulėjote ligoninėje, neapplančiau. Toliau gal ir būčiau negalėjusi nuvažiuoti, o į Vilnių tai tikrai nebūtų buvę sunku. Bet linkiu, kad nesirgtumėte ir nesentumėte, visiems tokį pavyzdį duotumėte...“

Pamažu senka sveikata, kurią graužia nusivylimas, kad po šešerių aktyvios veiklos metų lieki tuščiomis rankomis, nors tam reikalui atidavei širdį ir protą. „Tada supranti, kad privalai ramiau gyventi ir ramiau elgtis. Tikiu, kad ateis tokie laikai, kai bus įmanoma mano mintis įgyvendinti. Juk jos dažnai buvo teisingos. Kai kurie pirminio privatizavimo įstatymo aspektai, apie kuriuos kalbėjau dar 1990 m., šiandien jau svarstomi... Panašiai atsitiko ir su mano pasiūlymu dėl pinigų keitimo ir kompensavimo, nors svarstymo metu – išjuokė.“

Į „Lito“ laikraščio žurnalisto klausimą, ar Seimo sprendimuose profesorius įžiūri lobizmo apraiškų, 1995 m. jis taip atsakė: „Reikia blogesnio žodžio – korupcija. Vienaip ar kitaip nuperkamas tas, kuris turi įtakos LDDP, o iš ten ateina nurodymai, kaip elgtis visiems.“ Ir staiga netikėtai priduria: „Jeigu verslininkai mane parems, aš pasisiūlysiu į Prezidento postą ir įgyvendinsiu savo programą, kurią pavadinau „Ką daryti?“ Verslininkai ir yra ta jėga, kuri realiai gali nulemti Lietuvos likimą. /.../ Einant į Europą, reikia eiti į laisvąją rinką (*ir tai kalba socialdemokratas!* – A. Ž.). Būtina pamiršti, iš kur kas kokį kapitalą gavo. Būtina baigti kapstymąsi praeityje – kas teisėtai privatizavo, o kas „prichvatizavo“ (1995).

Prof. K. Antanavičius mąsto, ką su žmogumi padaro valdžia, kokia šėtoniška grimasa iškreipia ne tik jo veidą, bet ir

sielą. Ir susigraudina: „Ne taip greitai ir ne taip sklandžiai pildosi mūsų tauriojo atbudimo laikmečio vizijos.“ Silps-
tančias fizines ir dvasines jo jėgas dar palaiko vis silpniau
sklandanti idealo šviesa. Jis dar tiki, kad „ateis pagaliau dori,
darbštūs ir ryžtingi žmonės, atgaivins žmonių pasitikėjimą
ir viltį. Sutelkę jėgas, įveikę pragaištingas aistras, puoselėda-
mi tarpusavio meilę ir santarvę, įveiksime tą pragaro korido-
rių...“ Tokie mąstymai yra seni kaip pati žmonija, šlifuojami
žmogiškosios civilizacijos jie eina per visas epochas ir visus
žemynus. Pragmatikams ir logiškos mąstysenos žmonėms jie
atrodo naivūs, juokingi, bet tuos, kurie pirmenybę atiduoda
dvasiniam gyvenimui, jie palaiko lyg kelrodė žvaigždė, kad
nepasidarytų gūdų šiame žemiškajame kelyje. Šiaip ar taip,
jie rodo, kad ekonomikos profesorius Kazimieras Antana-
vičius buvo didelis humanistas, idealistas, nepajėgęs rasti
savo vietos atgimusios Lietuvos gana plėšrioje politikoje.

1996 m. vyko nauji rinkimai į Lietuvos Seimą. K. Antana-
vičius vėl buvo iškeltas kandidatu Gargždų rinkimų apygar-
doje kaip nepriklausantis jokiai partijai kandidatas. Šį kartą
jis nebuvo išrinktas. Palikęs Seimą dėstė Vytauto Didžiojo
universitete, buvo universiteto Senato narys, rašė knygos
„Vizijos ir realybė“ apmatas. Knygą sumanė iš trijų dalių.
Pirmoji turėjo apimti Sąjūdį, ekonominio savarankiškumo
konceptiją, mąstymus apie idealistus ir realistus, politikų
ir tautos susipriešinimą, vizijų žlugimą. Antroji dalis –
vizijos ir realybė (analizė ir požiūriai). Trečioji – žvilgsnis
ateitin: ką reikia neatidėliotinai daryti Europoje, Lietuvoje
ir Baltijos šalyse – santykiuose su Vakarais ir su Rytai. Tai
turėjo būti memuarinė knyga. Tėvų tragedija Sibiro tremties
metu, jo – studento, vėliau specialisto – prisitaikymas prie
sistemos... Archyve išliko tik pradėti užrašai.

Ir vis dėlto jį traukė Seimo koridoriai ir kabinetai, ku-
riuose praėjo audringiausi jo gyvenimo metai. Jis dažnai
užsukdavo į savo buvusį Ekonomikos komitetą, pas buvu-

sias bendradarbes, atnešdavo joms ką nors perrašyti, nes vis taip pat aktyviai rašė. Regina Zabarauskienė jį sutiko Seime prie lifto, kai gyventi jam buvo belikusios tik dvi savaitės. Profesorius skubėjo. Kaip visada. „Profesoriau, kur Jūs bėgate?“ – paklausė. „Reikia važiuoti į Kauną. Tiek darbų, tiek darbų laukia, ir jei ne čia – mostelėjo ranka galvos link, – tai būčiau sveikiausias žmogus“.

Čia noriu pateikti keletą prof. Kazimiero Antanavičiaus sentencijų.

Gyvename tikimybių pasaulyje. Bet kaip dažnai tai pamirštame. Niekas negali būti tikras dėl savo sprendimų teisingumo. Kiekvieną mūsų žingsnių įtakoja tūkstančiai veiksnių. Tik naivuolis gali garantuoti, kad jo sprendimai yra neklaidingi.

Nori būti mylimas – mylėk.

Meilės, patriotizmo, doros demonstruoti nereikia. Tik turėk juos – žmonės pastebės.

Jeigu nori būti laimingas – laimę nešk kitiems.

Aukščiausios gyvenimo vertybės: vieniems – turtas, kitiems – garbė, tretiems – dora ir meilė.

Jei kūrėjai nemato savo baigto darbo trūkumų, jie jau nieko nebesukurs.

Nieko negalima garantuoti, išskyrus tai, kad nėra sprendimų be paklaidų.

1997 m. lapkričio 25 d. Lietuvos mokslų akademijos salėje buvo surengtas prof. K. Antanavičiaus 60-ojo gimtadienio minėjimas, kuriame profesorius perskaitė pranešimą „Lietuva 1987–1997 m. Vizijos ir realybė“. Pranešime jis apžvelgė svarbiausius dešimtmečio įvykius, jų ištakas ir rezultatus. Realybė kai kuriais atvejais pralenkė vizijas: Lietuvos ne-

priklausomybę pripažino Europa ir pasaulis, ir tai įvyko be kraujo praliejimo ir didelių sukrėtimų (išskyrus Sausio 13-osios naktį). Gal tai buvo Dievo malonė, stebuklas, o gal atpildas už pokaryje žuvusių, išniekintų, ištremtų Lietuvos partizanų pasiryžimą ir kančias.

Pranešimą profesorius baigė šiais žodžiais: „Mūsų gyvenimas, mąstymas ir supratimas jau iš esmės pasikeitė, ir mūsų vaikai ir vaikaičiai gyvens gražesniame mūsų vizijų pasaulyje“. Gal derėtų patikslinti: idealų pasaulyje.

Paskui jis staiga, visiems netikėtai, atsiklaupė priešais pilnutėlę Mokslų akademijos salę, kurioje buvo susirinkę draugai ir nedraugai, bendražygiai, bendraminčiai ir gal net priešiška jam nusiteikę žmonės, ir atsiprašė visų, kuriuos buvo kada nors įžeidęs žodžiu ar veiksmu. Ar tai buvo savo klaidų, paklydimų ir nesėkmių pripažinimas? Ar suvokimas, kad reikėjo elgtis kitaip, negu iki šiol elgėsi? Tiems, kurie žinojo apie mirtiną jo ligą, tai jau reiškė, kad čia atsisveikinimas su visais – šio narsios širdies ir jautrios sielos žmogaus, ekonomisto, kurį galima vadinti gyvenimo poetu, šio romantiko, kuris idėjas sėjo į visokią žemę – derlingą ir nederlingą, kad vėliau paskui jį einantys žmonės rinktų tų išdygusių ir subrendusių idėjų vaisius.

Kaip reagavo salė į šį savo buvusio lyderio gestą? Vieniems buvo graudu, kitiems nejauku žiūrėti į tai. Advokatas Kazimieras Motieka, buvęs K. Antanavičiaus bendražygis, Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo pirmininko pavaduotojas, sako, kad šitame atsiprašyme išsiliejo visas K. Antanavičiaus beviltiškumas: „Jį paklupdė ant kelių jo bejėgiškumas“. Atsiklaupė lyg atgailaudamas už kitų žmonių širdžių kietumą, jų dvasios menkumą, už savo idėjų ir vizijų sudužimą. Dukra Rasa mano, kad tai buvo susitaikymas su visais, kuriuos kada nors barė už ne taip daromus darbus, už klaidingus ar klastingus poelgius. Tas gestas tapo karališku mostu – profesorius atleido gyvenimui, savo priešams, drau-

gams ir nedraugams, kad jie nepateisino į juos dėtą vilčių. Gyvenimo taurė jam buvo prisipildžiusi su kaupu.

Tačiau jubiliejinis vakaras jį atgaivino, pakėlė nuotaiką, nes ten jis savo adresu išgirdo daug gražių ir nuoširdžių žodžių, kurie liudijo, kad žmonės jį vis dar tebemyli. Tai buvo lyg kompensacija už panieką ar nepagarbą, patirtą Seime, kur „ar dirbi, ar nedirbi – nei tavęs kas girdi, nei mato“. Tarp gausių sveikinimų, atsiųstų iš visų pasaulio kraštų – Australijos ir Amerikos, Kanados ir Rusijos, Vokietijos ir Švedijos, buvo ir dėkingų gargždiškių, ir šiauliečių, ir kauniečių sveikinimo telegramos bei atvirukai. Vienas iš jų – maža kortelė, užpildyta skubria mokslininko rašysena (parašas neįskaitomas, nors greičiausiai tai profesoriaus Benedikto Juodkos rašysena), gal geriausiai ir tiksliausiai išreiškia visų sveikintojų mintis. „Leiskite dar kartą išjausti Jūsų gilią Mokslininko erudiciją, didžiulę toleranciją, tą dvasinę klausą, vadinamą Žmogiškumu, ko dabar taip pasigendama. Stiprybės, šviesos, laimės Jums.“

Jubiliejiname interviu „Respublikai“ (jis dažnai spausdindavo savo straipsnius šiame gana skandalingame laikraštyje) profesorius tarsi suvedė savo gyvenimo balansą. „Kai sueis 65-eri, perduok, ką manai radęs vertingo savo mokiniais, tyliai kuo nors užsiimk ir nesimaišyk visuomenėje. Sulaukęs 70-ties, viską mesk ir, jei gali, rašyk memuarus, bet neužimk jokio posto valdžioje. Kitiems nenoriu savo tiesų primetinėti. Tai Priesakas sau pačiam. Šį pasaulį noriu palikti ramiai, niekam neįgrisęs. Vidinį lūžį išgyvenau sulaukęs 40-ties. Aiškiai pajutau, kad jaunystė jau praėjo.“ Ir staiga jį užplūsta atsiminimai to stebuklingo laiko, kurio pačiame kūryje jis pats atsidūrė ir buvo nešamas šviesių, laimingų srovių. Turėdamas aukščiausius mokslinius laipsnius ir statusus, K. Antanavičius atidavė pirmenybę ne jiems, ne savo ekonomistų mokyklai, nors buvo į pasaulį išleidęs apie 30 disertantų, ne savo tikimybių modelių

*Kai reikalai blogi, tokie jie būna gan dažnai,
Kur tavo kelias bėga, ten kalnų kalnai, –
Kai slegia rūpesčiai, nors verki ir dejuok,
Sustok ir pailsėk, tiktai nepasiduok!*

*Galvoji tu, kad pergalė dar tolima,
O ji gal jau kieme, gal tau ji artima!
Tai stok į kovą, tik neverk ir nedejuok,
Kai reikalai blogi – tiktai nepasiduok!*

Kazimiero tėvai Elena ir Antanas Antanavičiai Sibire apie 1955 metus.

Skurdi, bet linksma basakoję vaikystė Švėkšnoje.
Kaziukas Antanavičius – antras iš kairės.

Pirma b klasė Švėkšnos gimnazijoje 1948 m. gegužyje.
Kaziukas Antanavičius antroje eilėje ketvirtas iš kairės.

Kazimieras jau dešimtokas.
1954 metai.

Kazimieras Antanavičius mokyklą
baigė sidabro medaliu.

Studijų pradžia Kaune.
Kazimieras sėdi ant palangės.

Studijos artėja į pabaigą.

Onutės Matukevičiūtės
ir Kazimiero Antanavičiaus
vestuvės 1961 m.

Kazimieras Antanavičius su mylima dukrele Rasa.

Namas Didžiojoje gatvėje Nr. 25 (iki 1990 m. M. Gorkio g. Nr. 49), kuriame 1972–1998 metais gyveno Antanavičių šeima.

Antanavičių šeima apie 1989 m. Tuomet jie trise daug keliavo po Lietuvą ir Europą.

SSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatai 1989 m. Maskvoje.
Kazimieras Antanavičius ketvirtoje eilėje ketvirtas iš kairės:
šalia Romo Gudaičio ir Sigito Gedos. Trečioje eilėje matome
Justiną Marcinkevičių, Julijų Juzeliūną, Nikolajų Medvedevą.

Kazimieras Antanavičius su poetu Marcelijum Martinaičiu per „Atgimimo bangą“ Kalnų parke Vilniuje. 1989 m.

Baltijos kelyje... Penktas iš dešinės – Vytautas Landsbergis, šeštas – Kazimieras Antanavičius.

Maskva, SSRS liaudies deputatų suvažiavimas. Diskutuoja Kazimieras Antanavičius, Vytautas Landsbergis ir Nikolajus Medvedevas.

Atkurtosios Lietuvos socialdemokratų partijos atstovai. Pirmoje eilėje iš kairės: Jonas Antanaitis, Kazimieras Antanavičius, Birutė Vėsaitė, Aloyzas Sakalas, Vytenis Andriukaitis; antroje eilėje iš kairės: Audrius Rudys, Rimantas Dagys, Justas Paleckis, Nikolajus Medvedevas, Vytautas Plečkaitis.

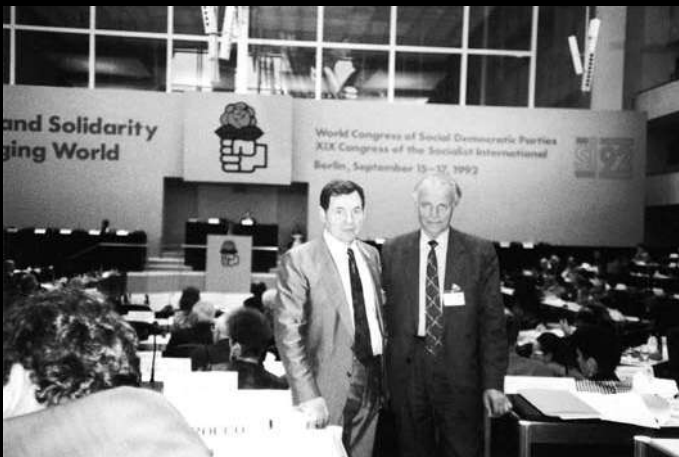

Kazimieras Antanavičius Kalnų
parke Vilniuje 1989 m. kovo 8 d.

Pagaliau priimti į Socinterną! Artimi bičiuliai Kazimieras
Antanavičius (kairėje) ir Aloyzas Sakalas Niujorkas, 1990 metai.

Viešėdamas Kanadoje 1989 m. Vasario 16-osios proga, Toronte Kazimieras Antanavičius susitiko su „Tėviškės žiburių“ redaktoriumi prelatu Pranu Gaida.

Toronte K. Antanavičius surado bičiulių, kurie pamilo nuoširdų ir komunikabilų profesorių. Iš kairės: artimas K. Antanavičiaus draugas Sigitas Kazlauskas, viduryje – Kanados lietuvių bendruomenės pirmininkas Algirdas Vaičiūnas. Profesorius čia pirmą kartą sužinojo apie savo lemtingąją ligą.

Kazimieras Antanavičius Seime, savo kabinete. Čia jis sulaukdavo žurnalistų iš daugelio pasaulio šalių.

Čia gimsta svarbūs valstybiniai sprendimai.

1987 metais švenčiamas prof. Kazimiero Antanavičiaus penkiasdešimtmečio jubiliejus. Profesorių sveikina jo aspirantai. Iš dešinės: prof. Antanavičius priiminėja sveikinius.

Vilniaus inžinerinis statybos institutas (dabar Gedimino technikos universitetas), Ekonomikos katedra, kuriai vadovavo Kazimieras Antanavičius (antras iš dešinės).

Iškilmingas profesoriaus K. Antanavičiaus 60-mečio minėjimas Lietuvos mokslų akademijoje 1997 m. lapkričio 25 d. Jubilatas drauge su soliste Regina Maciūte.

1997 metų vasara eina į pabaigą. Profesorius savo vasarnamyje Grendavės kaime, Trakų rajone.

Vardinio balsavimo kortelė

Balsuojama dėl Akto dėl Lietuvos
nepriklausomos valstybės atstatymo

Balsuota: ☐ Už ☒ Pro ☒ Susilaikė

Deputato pavardė, vardas, apygardos Nr. 13
Antanavičius Kazimieras

Parašas Kazimieras Data 1990 kovo 11 d.

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY

Faculty of Business and Management

Kazimieras Antanavičius

Professor, Dr. habil.

of DAUKANTO 28
3000 KAUNAS
LITHUANIA
TEL (370) 7 228698

home DIDŽIOJI 25-2
2001 VILNIUS
LITHUANIA
TEL/FAX (370) 2 628767

of GOŠTAUTO 28
VILNIUS
LITHUANIA
TEL (370) 2 620532

Vardinio balsavimo kortelė. Balsuojama dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo.

Vytauto Didžiojo universiteto profesoriaus vizitinė kortelė.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11-d. Akto
Akto signataro Kazimiero Antanavičiaus pažymėjimas.

Kazimieras Antanavičius

yra

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos
1990 m. kovo 11d. Akto
Dėl Lietuvos Nepriklausomos valstybės atstatymo

S I G N A T A R A S

publikos
Tarybos

J. Brazas
A. Brazauskas

Vyčio kryžiaus ordino medalis Kazimierui Antanavičiui (po mirties) įteiktas Lietuvos Prezidentūroje, Baltojoje salėje. Su Prezidentu Valdu Adamkumi Ona Antanavičienė (dešinėje) ir Rasa Antanavičiūtė.

Salė, pavadinta Kazimiero Antanavičiaus vardu, Lietuvos Seimo trečiuosiuose rūmuose, kur posėdžiauja Ekonomikos komitetas.

Kazimieras Antanavičius tarp vizijų ir tikrovės. Tie, kurie skrenda į audrą, turi viltį, kuri juos neša ant svajonės sparnų.

teorijoms, o Sąjūdžiui, nes per jį pajuto ir pažino žmonių meilę ir dvasinį bendrumą, bičiulišką ryšį ir bendro darbo prasmę.

„Sąjūdis buvo stebuklas. Sąjūdį kūrė visa Lietuva ir jos žmonės. Kas savaitę tada mes kur nors važinėdavom. Į kokią provincijos miestelį nuvažiuotum, visur sutikdavo sausakimšos salės. Žmonės domėjosi ir tikėjo, kad būsim laisvesni. Kuo kas betiki dabar? Mes nuvylėme visus, apjuodino me, apibjaurojome. Štai kur didžiausia blogybė. Visuotinis nusivylimas! Žmogus gyvas viltimi. Viskas žūsta, kai žmogus netenka intereso, noro veržtis pirmyn. Tada jau nieko nebesukursi.“ Ar šitą frazę jis taikė pats sau, ar Seimui, ar apskritai kuriančiam žmogui? Tame paskutiniame savo interviu jis dar sakė, kad mielai grįžtų į 1988–1989 metus, kai Sąjūdis paėmė valdžią, ir jo sprendimai būtų kitokie. „Pirmiausia daryčiau žygius tapti premjeru, kad galėčiau įgyvendinti tai, ką buvau numatęs. Tik ne dėl savęs. Būti premjeru man niekada nebuvo siūloma. Net tada, kai buvo nušalinta Prunskienė.“

Manau, profesorius K. Antanavičius įsisąmonino, kad stebuklai yra trumpalaikiai, o visa kita – gyvenimas.

Epilogas

1998 m. balandžio 16 d. profesorius Kazimieras Antanavičius mirė – atgulė amžinam poilsiui Antakalnio kapinėse, kurios priėmė ne vieną iškilų Lietuvos žmogų. Ištirpo lyg rūkas visos problemos, negandos, sielvartai ir džiaugsmo spindesys, žiburiuodavęs tamsiose jo akyse. Jis oriai išėjo į kitą, ontologinį, pasaulį, kurio neįveikia nei gyvenimo džiaugsmas, nei skausmas, nei kūrybos tragizmas, nei godžiųjų troškimai, nei vargetų aimanos, nei turtingųjų pinigai.

Savo žmonai Onutei jis paliko priešmirtinius laiškus, kuriuose tiksliai ir konkrečiai nurodė, ką ji turėtų daryti jam mirus, išreiškė savo pageidavimus – kaip paskutinę valią. Kaip visada, jis buvo preciziškai tvarkingas ir paskutiniu savo patarnavimu norėjo palengvinti šeimos dalį nuo laidotuvių rūpesčių ir sumaišties. Jis prašė būti pašarvojamas Šv. Jonų bažnyčioje, palaidotas Antakalnio kapinėse, prašė, kad prie jo karsto skambėtų Gustavo Mahlerio 6-osios simfonijos *Finale: Allegro*. Duodamas paskutinius nurodymus, vardydamas žmones, kurie patarnautų jam ir jo šeimai tokiomis akimirkomis, profesorius pademonstravo nepaprastą savitvardą, kurią jau buvo pastebėjęs akademikas A. Kononovas, padaręs jam dvi operacijas.

1998 m. balandžio 16 d. ministro pirmininko G. Vagnoriaus potvarkiu buvo sudaryta valstybinė komisija 1990 m. kovo 11-osios Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro profesoriaus Kazimiero Antanavičiaus laidotuviams organizuoti. Į ją įėjo švietimo ir mokslo viceministras J. Puodžius, Seimo nariai R. Hofertienė, J. Karosas, A. Sakalas, A. Šimėnas, akademikas E. Vilkas. Tai buvo žmonės, su kuriais prof. K. Antanavičius vienaip ar kitaip bendravo: drauge liūdėjo

ir džiaugėsi, ginčijosi ir keliavo klampiu valstybės atkūrimo keliu. Seimo ir Kovo 11-osios Akto signatarų pasirašytame nekrologe profesorius vadinamas vienu geriausių ekonomikos mokslo žinovų, aktyviausių naujosios politikos dalyvių.

Visada skubame išsakyti žmogui brangius žodžius tik tada, kai to žmogaus negražinamai netenkame. Taip ir buvę kolegos, abejingi ar net priešiški K. Antanavičiui gyvam, – mirusiam nepagailėjo liaupsinančių žodžių: „Būtent Kazimieras Antanavičius subūrė ekonomistus ir teisininkus parengti visiškai naują Lietuvos ekonominių įstatymų bazę, tad jis pelnytai laikytinas atkuriamos valstybės naujų ekonomikos struktūrų dalyviu ir įgyvendintoju. Mename stiprius, argumentuotus profesoriaus pasisakymus diskusijose dėl ekonominės krašto raidos perspektyvų... Mes prisimename Kazimierą Antanavičių kaip aistringą kritiką, nepripažinusį nukrypimų nuo ūkio ir socialinės politikos principų. Jis buvo jautrus žmonių gyvenimui ir vargams.“

Kazimiero Antanavičiaus 65-metis 2002 metais solidžiaus renginiais buvo paminėtas Seime, Mokslų akademijoje. Vilniaus Gedimino technikos universitete surengta konferencija, skirta jam, kaip mokslininkui ir pedagogui; Mokslų akademijos bibliotekoje – paroda; Seime – taip pat paroda, kuri buvo surengta trečiuosiuose Seimo rūmuose, Kazimiero Antanavičiaus vardu pavadintoje salėje. Daugiau niekas iš Anapilin iškeliavusių Nepriklausomybės Akto signatarų dar nesulaukė tokios garbės. Tai liudija, kad, nepaisant skandalingų epizodų, ekonomistą Kazimierą Antanavičių gerbė pozicija ir opozicija.

Klausantis dramatiškos G. Mahlerio Simfonijos, skaitant jubiliejinei datai atsiųstus sveikinimus, vartant nuotraukas, kuriose įamžintas judrus, šiltų veido bruožų, nepriekaištingos laikysenos žmogus, pajunti – tarsi švelnus vėjo šuoras paliečia tavo skruostą. Kas tai? Gyvųjų ir mirusiųjų bendravimas, apie kurį kalbama krikščioniškose maldose?..

Nenutrūkstamas gyvybės ratas, kurį miglotai nujaučiame, mąstydami apie amžinąjį gyvenimą? Apie tai užsimena ir pats profesorius priešmirtiniame laiške žmonai: „Kur aš bebūčiau, visada būsiu su Tavimi ir matysiu Tave. Ir patarsiu Tau kebliose gyvenimo situacijose.“ O kad ji nepasiduotų sielvartui (kokie giminingi žodžiai *sielvartas* ir *siela*), priduria: „Keturis penkis kartus per dieną skaityk *Nepasiduok*, tai tikrai padės.“ Tą eilėrašį *Nepasiduok*, kurį citavau šio teksto pradžioje, profesorius nešdavosi į paskaitas pas studentus, veždavosi į ligoninę, laikydavo ant savo stalo. Nuostabu, kaip tie, rodos, nereikšmingi ir paprasti žodžiai jam padėjo iki pat galo išlaikyti dvasinę pusiausvyrą.

Jo kapas yra pačioje aukščiausioje kapinių vietoje, kalvos viršūnėje, greta savo bičiulio monsinjoro K. Vasiliausko, kuris šį nesibaigiančių žmogaus troškimų pasaulį paliko keleriais metais vėliau. Jie visi čia, Antakalnio kapinių kalnelyje, – literatai ir dailininkai, kompozitoriai ir politikai, kunigai ir poetai – visi sulyginti, nors kai kuriuos artimieji dar bando išskirti prabangesniu ar meniškesniu antkapiu. Kazimiero Antanavičiaus artimieji pasirinko santūrų atminties būdą: kuklus juodo marmuro paminklas ir maža balto marmuro plokštė su įrašu, liudijančiu, kad čia ilsisi Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras. Vėlinių dieną, o ir kitu metu, pro šalį einantieji stabteli ties šiuo įrašu, prisimena, kaip Profesorius mylėjo žmones, o ir šie mylėjo jį, ir susimąsto.

O už keleto kilometrų gaudžia šimtatūkstantinis miestas, vis smarkiau juosiamas naujų statybų žiedu. Pačiame to žiedo centre lyg perlas šviečia senamiestis su Didžiąja gatve šalia Rotušės, kur įėjęs per vieną Vilniaus *bromą*, name, pažymėtame 25 numeriu, ir dabar rasi Antanavičių butą, Onutės Antanavičienės išpuoselėtą, anuomet profesoriaus rankomis suremontuotą, kad jame būtų jauku gyventi. Nuo Rotušės laiptų profesorius mėgdavo žiūrėti žemyn, į lyg

upė tekančią gatvę, užsibaigiančią Gedimino kalnu su pilies bokštu. Dažnai, ypač sekmadienių rytais, kai tylos neblaškėdavo pravažiuojančių mašinų ūžesys, gatvę supdavo lengvas rūkas, rausvoje prieblandoje skandindamas gotikos, baroko ir klasicizmo linijų derinį, leidžiantį keliautojams miestą vadinti mažąja Roma arba šiaurės Florencija. Anuomet, kai profesorius stovėdavo ant Rotušės laiptų, dar buvo tik svajojama ir kalbama apie Valdovų rūmus, kurie turi iškilti tos gatvės gale, ties Katedra ir Gedimino kalnu, apjuosti savo pastatų žiedu didįjį kiemą, atsiremti į Šv. Kazimiero koplyčios sieną, į Šv. Barboros bažnyčios pamatus, į Gedimino kalno papėdę ir liudyti, kad Lietuva niekada nebuvo pamiršusi savo valstybingumo, tik laikinai jį praradusi. Profesorius svajojo apie tuos rūmus, juk jo šviesioje galvoje dūzgė spiečius vizijų, dešimtmečiais pralenkiančių realybę. Bet pasitaiko laikotarpiai, kai realybė pralenkia vizijas, ir tada būna neapsakomai įdomu, bet ir neapsakomai sunku bei skaudu gyventi tiems, kurių vizijų kontūrus smarkiai aptrupina sparčiai besikeičianti realybė. Ir viskas vyksta ne visai taip, kaip šie idealistai svajojo ir norėjo. Tokia sunki ir skaudi laimė teko profesoriui Kazimierui Antanavičiui.

Pagrindinės Kazimiero Antanavičiaus gyvenimo datos

Kazimieras Antanavičius gimė 1937 m. lapkričio 25 d. Kretingos apskrities Veiviržėnų valsčiaus Balsėnų kaime, dešimties vaikų ūkininkų Antano ir Elenos Antanavičių šeimoje.

1948 m. gegužės 28 d., kai tėvai buvo išvežti į Sibirą, su broliais ir seserimis pabėgo iš namų.

Baigęs Balsėnų pradžios mokyklą mokėsi Tauragės, Šilalės, Švėkšnos vidurinėse mokyklose. Pastarąją baigęs 1955 m. įstojo į Kauno politechnikos instituto (dabar Kauno technologijos universitetas) Statybos fakultetą.

1959 m. KGB išaiškinus jo antitarybinę veiklą vidurinėje mokykloje, pašalintas iš instituto be teisės gauti diplomą. 1960 m. instituto rektoriaus ir partijos Kauno miesto komiteto sekretoriaus užtartas vis dėlto apgynė diplomą ir su pagyrimu baigė studijas.

1960–1965 m. dirbo statybų inžinieriumi Vilniaus statybos tresto Naujosios Vilnios statybose.

1961 m. vedė Oną Matukevičiūtę, 1972 m. gimė dukra Rasa.

1964 m. įstojo į aspirantūrą KPI.

1968 m. apgynė technikos mokslų kandidato disertaciją ir pradėjo dėstyti Vilniaus inžineriniame statybos institute; jame dirbo daugiau kaip dvidešimt metų.

1969 m. įkūrė Valdymo sistemų mokslo tyrimo laboratoriją ir jai vadovavo iki 1986 m.

1975 m. parengė ekonomikos mokslų daktaro disertaciją, tačiau dėl politinių trukdymų ją apgynė tik 1977 m., o ekonomikos daktaro (dabar – habilituoto daktaro) laipsnis jam buvo suteiktas tik 1980 m.

1982 m. suteiktas profesoriaus vardas, tais pačiais metais išrinktas Statybų valdymo katedros vedėju.

1985 m. už darbų ciklą „Valdymo sprendimų tikimybinė optimizacija“ gavo Lietuvos nacionalinę premiją.

1986 m. perėjo dirbti į Lietuvos mokslų akademijos Ekonomikos institutą Ūkio mechanizmo skyriaus vedėju.

Nuo 1987 m. kūrė Lietuvos ekonominio savarankiškumo koncepciją, rengė socialistinės ekonomikos transformavimo į rinkos ekonomiką projektus.

1988–1990 m. aktyvus Sąjūdžio seimo tarybos narys, rengęs Sąjūdžio ekonomines programas ir joms vadovavęs, ruošęs įstatyminę Lietuvos ekonomikos reformos bazę.

1988–1989 m. inicijavo Lietuvos socialdemokratų partijos atkūrimą, 1989–1991 m. šios partijos pirmininkas.

1993 m. pasitraukė iš Lietuvos socialdemokratų partijos.

1988–1990 m. vadovavo moksliniam kolektyvui, kuris per pusantų metų parengė daugiau kaip 50 ekonomikos reformos projektų.

1989 m. kaip Sąjūdžio kandidatas Spalio nacionalinėje teritorinėje Vilniaus rinkimų apygardoje išrinktas SSRS liaudies deputatu.

1990 m. kaip Sąjūdžio kandidatas Statybininkų Vilniaus rinkimų apygardoje Nr. 13 išrinktas Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos deputatu.

Kovo 11-osios Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras.

1990–1992 m. Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Ekonomikos komisijos pirmininkas.

1992–1996 m. Seimo narys, išrinktas Gargždų rinkimų apygardoje Nr.31.

1992–1994 m. Seimo Ekonomikos komiteto pirmininkas.

Dirbdamas LR Aukščiausiojoje Taryboje ir Seime, parengė daugiau kaip 100 įstatymų ir Seimo nutarimų projektų.

1997–1998 m. Vytauto Didžiojo universiteto profesorius, VDU Senato narys. Dirbo Lietuvos mokslų akademijoje.

Mirė 1998 m. balandžio 16 d. Palaidotas Antakalnio kapinėse.

Šaltiniai

Profesorius Kazimieras Antanavičius. Vilnius: Lietuvos mokslo redakcija, 2000.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo nariai – Kovo 11-osios Akto signatarai.

Kas yra kas Lietuvoje 97/98. Kaunas: Neolitas, 1998.

Kazimieras Antanavičius. Nauji keliai, seni kliuviniai. Vilnius: Mintis, 1988.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos (pirmojo šaukimo) pirmoji sesija. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1991.

Vytautas Landsbergis. Sunki laisvė. Vilnius: Vaga, 2000.

Juozas Girnius. Tauta ir tautinė ištikimybė, Chicago, 1961.

Juozas Keliuotis. Meno tragizmas in *Meno kūryba*. Kaunas: 1943.

Viktorija Daujotytė. Žmogus ir jo kalnas. Vilnius: Rašytojų sąjungos leidykla, 2005.

Станислав Шаталин. Прерванный диалог. Тверь, 1998.

Kazimiero Antanavičiaus archyvas Lietuvos valstybės naujajame archyve.

Onos Antanavičienės asmeninis archyvas.

Pokalbiai su: Ona Antanavičiene, Rasa Antanavičiūte, Romualdu Budriu, Rasa Duburaite, Romu Gudaičiu, Dobilu Kirveliu, Kazimieru Motieka, Gitanu Nausėda, Juozu Oleku, Kazimiera Prunskiene, Aloyzu Sakalu, Gediminu Vagnorium, Rimgaudu Vaičiuliu, Eduardu Vilku, Regina Zabarauskiene.

Bibliografija

Remtasi Vilniaus Gedimino technikos universiteto darbuotojos Onutės Juršaitės sudaryta bibliografija (žr. kn. „Profesorius Kazimieras Antanavičius“).

Monografijos, mokyimo ir kiti leidiniai:

Многоуровневое стохастическое моделирование отраслевых плановых решений. Vilnius: Mokslas, 1977.

Моделирование и оптимизация в управлении строительством. Москва, Стройиздат, 1979.

Система комплексного планирования капитального строительства. Монография. Москва: Экономика, 1984.

Современная технология управления строительным производством. Москва, Стройиздат, 1990.

Koreliacinės ir regresinės analizės metodai. Vilnius: 1970.

Matematiniai valdymo metodai: programa statybos ekonomikos ir organizavimo specialybės studentams. Vilnius: 1972, 1977.

Statybos valdymo pagrindai: programa statybos ekonomikos ir organizavimo specialybės studentams. Vilnius: 1975, 1979.

Automatizuoto valdymo sistemos: programa statybos ekonomikos ir organizavimo specialybės studentams. Vilnius: 1979.

Automatizuota statybos kompleksinio planavimo sistema: paskaitų konspektas. Vilnius: 1982.

Statybos valdymas: vadovas. Vilnius: 1993.

Lietuvos ekonominio savarankiškumo koncepcija: medžiaga lektoriui. Vilnius: 1988.

Nauji keliai, seni kliuviniai. Vilnius: 1988.

Lietuvos ekonomikos reformos principai. Vilnius: 1990.

Moksliniai straipsniai, interviu ir publicistika – apie 5000 vienetų, išspausdintų 1966–1998 metais laikraščiuose ir žurnaluose: Atgimi-

mas, Banga, Diena, Draugas (JAV), The Economist of Lithuania, Ekonomika, Europos lietuvis, Forumas, Gairės, Gimtasis kraštas, Kalba Vilnius, Kauno tiesa, Knygnešys, Kurier Wilenski, Liaudies ūkis, Lietuvos aidas, Lietuvos rytas, Lietuvos žinios, Litas, Literatūra ir menas, Mokslas ir technika, Mūsų pastogė (Australija), Panevėžio rytas, Politika, Pozicija, Respublika, Sąjūdžio žinios, Santaka, Statyba ir architektūra, Sūduva, Šiaulių kraštas, Šiaulių naujienos, Švyturys, Tėviškės žiburiai (Kanada), Tėvynės šviesa, Valstiečių laikraštis, Vilniaus laikraštis, Ūkininko patarėjas, Известия, Советская Литва, Архитектура и строительство, Экономика, Эхо Литвы.

Asmenvardžių rodyklė

Abišala Aleksandras 89, 93, 102

Adamkus Valdas 127

Aistis Jonas 91

Andreika Algimantas 42

Andriukaitis Vytenis 65, 72, 120

Antanaitis Jonas 120

Antanavičienė-Bočkutė Elena 16, 17, 25, 113, 134

Antanavičienė-Matukevičiūtė Ona 13, 24, 25, 34, 46, 48, 54, 55, 58, 59, 65,
66, 93, 116, 127, 130, 132, 134, 136

Antanavičius Antanas 16, 113, 134

Antanavičiūtė Rasa 13, 36, 37, 57, 111, 116, 127, 134, 136

Ašmantas Leonas 102

Baldišis Vilius 73, 102, 104

Banionis Raimundas 22,23

Baršauskas Kazimieras 24

Bičkauskas Egidijus 90, 105

Bobelis Kazys 74, 90

Brandt Willy 63,67

Brazaitis-Ambrazevičius Juozas 45, 95

Brazauskas Algirdas Mykolas 44, 49, 63, 64, 73, 74, 75, 95, 103, 105

Brežnevas Leonidas 41

Bubnys Vytautas 90

Budrys Romualdas 87, 136

Budvytis Alfonsas 18

Butkevičius Audrius 43

Cidzikas Petras 42

Čepaitis Virgilijus 29

Dagys Rimantas 65, 120

Damušis Adolfas 95

Daujotytė Viktorija 10, 136

Daunys Vaidotas 69

Duburaitė Rasa 87, 136

Endriukaitis Algirdas 90

Gaida Pranas 122

Geda Sigitas 118

Genzelis Bronislovas 38,43

Gerčys Antanas 21, 23, 24

Giedraitis Alfonsas 82

Girnius Juozas 13, 95, 136

Grigas Robertas 39

Gorbačiovas Michailas 26, 27, 39, 58, 60, 90, 92

Gudaitis Romas 38, 44, 45, 58, 59, 73, 89, 118, 136

Hofertienė Romualda 130

Iešmantas Gintautas 65

Ivinskis Zenonas 95

Jakovlevas Aleksandras 27

Jasukaitytė Vidmantė 93

Jelcinas Borisas 58, 99, 101

Jemeljanova Regina 31

Jemeljanovas Vasilijus 20, 31,37

Juodka Benediktas 111

Juozaitis Arvydas 43

Juršaitė Onutė 137

Juršėnas Česlovas 63, 90, 93, 95

Juzeliūnas Julius 118

Kairys Steponas 64

Kalanta Romas 22, 23, 38

Karosas Justinas 130

Kazlauskas Sigitas 59, 122

Kazlauskienė Angelė 59

Keliuotis Juozas 9, 136

Kirvelis Dobilas 64, 65, 136

Klumbyš Egidijus 66

Konovalovas Aleksandras 58, 59, 129

Kozyrovičius Romanas 60

Krasauskienė Emilija 94, 108

Kubilius Andrius 49

- Kudaba Česlovas 79, 93
Kuzmickas Bronislovas 63
- Landsbergis Vytautas 48, 49, 59, 72, 85, 88, 89, 100–102, 119, 120, 136
Lapė Vaclovas 83
Ledas Vytautas 43
Liauška Virgilijus 84
Liekis Algimantas 29
Lozoraitis Stasys 73, 75, 76
Lukšienė Meilė 43
- Maceina Antanas 95
Maciūtė Regina 125
Mačernis Vytautas 17, 18
Mahleris Gustavas 130, 131
Makmakas Ivanas 63
Marcinkevičius Justinas 19, 118
Martinaitis Marcelijus 90, 119
Matukevičius Jonas 25, 54
Matutis Anzelmas 18
Medvedevas Nikolajus 118, 120
Meškauskas Eugenijus 38
Minkevičius Jokūbas 38, 40
Mitkinas Nikolajus 45
Molotovas Viačeslavs 39
Motieka Kazimieras 89, 111, 136
- Navickas Vytas 81
Nausėda Gitanas 49, 50, 61, 97, 136
- Olekas Juozas 44, 60, 61, 67, 71, 76, 136
Ozolas Romualdas 41, 43, 90, 93, 105
- Paksas Rolandas 66
Paleckis Justas 89, 120
Patackas Algirdas 89
Petkevičius Vytautas 98
Petraitis Juozas 74
Plečkaitis Vytautas 120
Prunskienė Kazimiera 40, 41, 49, 51, 88–90, 93, 129, 136

Puodžius Jonas Rytis 130

Radžvilas Vytautas 38

Repšys Jonas 38

Ribbentropas Joachimas 39

Rudys Audrius 120

Sacharovas Andrejus 88

Sadūnaitė Nijolė 39

Sakalas Aloyzas 44, 65, 68, 73, 75, 105, 120, 121, 130, 136

Saudargas Algirdas 67

Sirvydis Vytautas 105

Skulėpa Michailas 63

Songaila Gintaras 38

Sladkevičius Vincentas 55

Stankevičius Česlovas 90

Steponavičius Julijonas 55

Šatalina Tatjana 26, 60

Šatalinas Stanislavas 26, 27, 136

Šerėnas Algirdas 11

Šimėnas Albertas 65, 130

Šleževičius Adolfas 105

Šličytė Zita 65

Šliogeris Arvydas 75, 85

Švažas Algimantas 17, 18

Švedas Vladislavas 63

Terleckas Antanas 39

Truikys Liudas 17, 18

Uoka Kazimieras 74

Vagnorius Gediminas 27–30, 49, 52, 53, 73, 81, 88, 95, 96, 101, 102, 104, 130, 136

Vaičiulienė -Antanavičiūtė Adelė 16, 19, 20

Vaičiulis Antanas 16

Vaičiulis Rimgaudas 27, 29, 136

Vaičiūnas Algirdas 122

Vaišvila Zigmas 38, 41, 42

Vardys Vytautas 95
Vasiliauskas Aleksandras 62
Vasiliauskas Kazimieras 54, 55, 56,132
Velikonis Virmantas 82
Vėsaitė Birutė 120
Vilkas Eduardas 26, 41, 61, 65, 88, 130,136
Visokavičius Romualdas 63
Vitkus Kostas 24

Zabarauskienė Regina 20, 86, 87, 110, 136
Zdebskis Juozas 94
Zinkevičius Zigmas 67

Summary

Kazimieras Antanavičius was one of the most famous Lithuanian economists, professor of construction economics and its management and also an active leader of the Lithuanian Sąjūdis (1988–1990). He participated in the activities of the Lithuanian Sąjūdis from the very beginning of the Revival. He was the member of the Constituent Assembly of Sąjūdis, signatory of the Act on the Re-establishment of the State of Lithuania, Deputy of the Supreme Council (Reconstituent Seimas), the Chairman of the Economic Commission (1990–1994) and the member of the 1992–1996 Seimas.

Kazimieras Antanavičius was born on the 25 of November, 1937 in the Balsenai village, Samogitia, Lithuania. His parents were big farmers of Samogitia, who raised 10 children. However, they were exiled to Siberia in 1948 for ten year period. Their children evaded an exile by going into hiding in Lithuania at their relatives and friends. Kazimieras was eleven year old at that time and was raised by his sister Adele and her family who let him to get an education. Antanavičius had graduated from the secondary school of Silalė and later became a student of construction engineering in Kaunas Polytechnics Institute. He was a gifted, studious and active and was considered to be a scientist. However at the end of his studies he came in view of KGB (Committee for State Security) and was ordered to leave the Institute without obtaining diploma. Kazimieras Antanavičius had graduated from the Institute with the citation by the help of his friends and professors however he could not extend his scientific research. Only by the help of his will, diligence, gift and practice acquired in the construction sites he became a doctorate student and later in 1967 – a PhD. He worked as the assistant, lecturer and professor in Vilnius Construction Engineering Institute. He had established Laboratory of management systems and till 1986 was the Director of this laboratory. Together with his doctorate students (the total number

of 30) he implemented various projects even by the orders of the Soviet Union ministries based in Moscow at that time. His scientific works concerning the modern construction management had become famous not only in Lithuania, but also in the whole Soviet Union and the contemporary Europe. In 1977 Kazimieras Antanavičius was granted the doctor habilis title and in 1982 became a professor. In 1985 he was awarded with the State Award of Lithuania for the cycle of his scientific research under the title “Stochastic optimisation of the managerial solutions”. In 1986 Mr Antanavičius began to work as a manager of Economy Mechanism Department of the Institute of Economics of the Lithuanian Academy of Sciences.

Being a scientist Mr Kazimieras Antanavičius always fought against the Soviet economy and bureaucracy which was entrenched in all the areas of social life at that time and was the major impediment for the development of industry, trade and social life. In the period of 1986–1987 based on the reforms of M. Gorbachev Mr Antanavičius began to discuss about the market economy and in some way this discussion wobbled the foundation of the Soviet empire. When in 1988 Sąjūdis grew in a universal movement Mr Antanavičius became one of its leading figures. He distinguished from other political actors by his strong initiative, his speeches and his ability to communicate to all people regardless their social status. He had become the most popular politician of modern times.

In 1989 professor Kazimieras Antanavičius won the very first democratic elections in proletarian multilingual electoral district No 228 of Vilnius as a People Deputy of the Union of Soviet Socialist Republics in the 19th Conference of the Soviet Union held in Moscow. In 1990 he was re-elected in the same electoral district as a member of the Supreme Council (Reconstituent Seimas). On the 11th of March 1990 together with the other deputies of the Supreme Council he became signatory of the Act on the Re-establishment of the State of Lithuania. Later he had been elected the Chairman of the Economic Commission. Yet in 1988–1989 in the Construction Engineering Institute of Vilnius he had established a scientific group which had drafted economic and legal projects for the on-

coming independent State of Lithuania, because ideas of both economic and political independence were spread all over Lithuania at that time. During the first session of the Supreme Council the main legislation of the young state have been adopted on the basis of the projects developed by the professor and his co-workers.

At the same time professor Kazimieras Antanavičius became the Chairman of the re-established Social Democrats Party of Lithuania and with his help and endeavour the Party became the member of the Socialist International. The Party was one of the first political groups which took an active part in the political life of Lithuania. However concerning the disagreements in the Office of the Party professor Antanavičius resigned from the post of the Chairman in 1991 and even had left the Party in 1993.

The first symptoms of Professor Kazimieras Antanavičius disease – brain cancer – manifested already in 1989. He was operated successfully at the Neurosurgery Institute of Moscow by the world famous surgeon professor A. Konovalov. However the remission of the disease progressed after several years and the operation was repeated twice.

Being a member of the Supreme Council and the 1992–1996 Seimas professor Kazimieras Antanavičius distinguished himself from other deputies with the extreme working capacity regardless his bad health status. He drafted many laws and resolutions, wrote many articles and often gave interviews to journalists of all around the world. He tried to make most in his life knowing that he was left a little of time. In 1996 he tried to be elected in Gargždai electoral district, however this time he failed. During the last years of his life (1996–1998) he taught at the Vytautas the Great University in Kaunas and was the member of the Senate of the university. In the end of 1997 his 60th birthday was marked solemn in Lithuanian Academy of Sciences. He died on 16 April, 1998 and was buried in the Antakalnis cemetery. Mr Antanavičius memorial hall was opened in the third Building of the Seimas of the Republic of Lithuania.

He was a personality who by his logic, lucid and strategic thinking over passed the time. Professor Kazimieras Antanavičius

had a clear vision of the State and was intransigent with the inactivity of officers, bureaucracy and always compassionated of put-upon people. His legacy in the field of economics is enormous. He never declined from his human values for politics and the main human values of him were family, freedom of thinking and economics and democracy.

Žemaitytė, Aldona

Že49 Kazimieras Antanavičius. Tamsa ištirpsta šviesoje. – Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 2006. – 148 p. – Ilustracijos: 113–128 p.; Asmenvardžių rodyklė: 139–143 p.

UDK 947.45.09:929Antanavičius

Knygoje pasakojama apie 1990 metų Kovo 11-osios Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro, prof. Kazimiero Antanavičiaus (1937–1998) gyvenimą ir veiklą – vaikystę, jaunystę, komplikuotą mokslininko kelią sovietinėje sistemoje, entuziastingą profesoriaus įsilejimą į Sąjūdį, nepaprastą jo energiją, kuriant ekonominio Lietuvos savarankiškumo koncepciją. Prof. K. Antanavičius tarp Sąjūdžio vadovų buvo itin ryški asmenybė, savo nuoširdumu, sąžiningumu ir žmonėms priimtinu bendravimu visuomenėje pelnęs didelį autoritetą. K. Antanavičius buvo vienas svarbiausių Lietuvos socialdemokratų partijos atkūrėjų. Tačiau profesoriaus kaip politiko drama prasidėjo, kai tikrovė ėmė neatitikti jo svajonių Lietuvos, o nepagydoma liga tik gilino tą dramatiškumą.

Dramatizmu paženklintas jo, kaip mokslininko ir politiko, kelias, vedęs į profesoriaus nusišalinimą nuo politinių reikalų. Nepaisant visų peripetijų, prof. K. Antanavičius yra viena talentingiausių XX amžiaus Lietuvos ekonominio pasaulio asmenybių.

Autorė nuoširdžiai dėkoja visiems pašnekovams už pagalbą, renkant medžiagą knygai. Ypač – Onai Antanavičienei, Rasai Antanavičiūtei, Valstybinio naujųjų laikų archyvo darbuotojai Auksei Užkurnienei, Lietuvos Respublikos Seimo Ekonomikos komiteto darbuotojoms Rasai Duburaitei ir Reginai Zabarauskienei.

Aldona Žemaitytė

KAZIMIERAS ANTANAVIČIUS

Tamsa ištirpsta šviesoje

Redaktorė ir korektorė Vincenta Velžytė
Maketuotojas Vidas Čerkauskas

2006-02-22. 9,25 sp. l. Tiražas 2000 egz.

Išleido valstybės įmonė Seimo leidykla „Valstybės žinios“
Gedimino pr. 53, LT-01109 Vilnius

Spausdino akcinė bendrovė „Spauda“
Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius